

HÁZI

KÖNYVTÁR

XII

A SZABAD TERMÉSZETBŐL.
SZABAD TERMÉSZETBŐL.

GR. LÁSZLO KÁLMÁN

PEST

ADVA A SZENT ISTVÁN JÁRSZÁLAT

1871

H Á Z I
K Ö N Y V T Á R.

XII.

~~~~~
A SZABAD TERMÉSZETBŐL.

KÉPEK ÉS VÁZLATOK.

IRTA

GR. LÁZÁR KÁLMÁN.

P E S T.

KIADJA A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT.

1873.

A

SZABAD TERMÉSZETBŐL.

KÉPEK ÉS VÁZLATOK.

IRTA

GR. LÁZÁR KÁLMÁN,

A MAGY. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT, A LIPÓT ÉS KÁROLY CSÁSZÁ-
ROK ÁLTAL ALAPÍTOTT TERMÉSZETTUDOMÁNYI NÉMET AKADÉMIA RENDES,
A MAGY. TUD. AKADÉMIA S MÁS TUDOMÁNYOS TÁRSULATOK
LEVELEZŐ TAGJA.

P F S T.

KIADJA A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT.

1873.

ELŐSZÓ.

Ezen munka czélja — érdekeltség költése általán a természetrajz, különösen pedig a minket hazánkban környező természet iránt.

Ez okból kiindulva, nem idegen égaljak ragyogó növény- és állatképeit vázolom, hanem igyekszem, kevés kivétellel, egyes rajzokban tükörképeit adni hazai állat- és növényvilágunk egy vagy más tekintetben feltünőbb jelenségeinek. Ha ezek által csak néhány barátot sikerült is meghódítanom a természettudományok részére, gazdagon meg leszek jutalmazva, — szilárd meggyőződésemmel levén, hogy korunkban csak azon ország virágozhatik, melyben a természettudományok, menten minden elfogultságtól, kellőleg felkaroltatnak, miveltetnek; s ebből kifolyólag mindazok, kik e gyönyörteljes tudomány bármely ágát megkedveltetni és terjeszteni törekednek, az

által egyszersmind hazafiú kötelességet teljesítenek.

E kötelességérzet vezette a Szent-István-Társulatot is, midőn saját valláserkölcsi irányzatával öszhangzólag, működési körébe fölvette a közhasznú természettudományok terjesztését, különös tekintettel a gyakorlati életre és honi viszonyainkra, mint ezt a Társulatnak egykori nagynevű elnöke, Ipolyi Arnold, az 1871. évi közgyűlésen tett s közhelyesléssel fogadott indítványában részletesen kifejtette.

Tusnád, július 1872.

Gr. Lázár Kálmán.

TARTALOM.

	<i>Lap.</i>
I. Kell jönnie	1
II. A tavasz egyik hirnöke	13
III. A gabonaföld	25
IV. Az erdők dalosai	42
V. Künn a réten	56
VI. A hullámok között	67
VII. Ingyen munkások	82
VIII. Erdeink tigrise	95
IX. Szárnyas utonállók	101
X. Egy üldözött	110
XI. A pompázók	120
XII. Az eltűnt madár	144
XIII. Tavaszi kép télen	151
XIV. Egy erdei remete	157
XV. A vörös és szirti fogoly	167
XVI. A bölény	175
XVII. Az erdő egyik bohócza	185
XVIII. Egy udvaronc a növényvilágból	197
XIX. Szegény madaraink télen	207
XX. Az irám	215
XXI. Éjszak pálmája	226
XXII. A lég daliája	235
XXIII. Az utolsó virág	248

I.

Kelljőnie!

Hagyjuk e zord képet,
Hisz ez a való, ez sivatag életem;
Derits szép álmokat örök-zöld tavaszról
Oh költészet, nekem. . . . A r a n y J.

Wer kampflös ruht, muss unterliegen,
Wer leben will, der muss sich schlagen.

Berthold Sigismund.

A hideg éjszakeleti szél sivitva üvölt, mind szilajabban, néha egyszerre elnémul, s aztán örülten felvívogva, meg zugva még bőszerűbben tombol. Megrohanja a házfödeleket s lekapkod onnan zsindelyeket, cserepeket, melyeket szanaszét dobál, amott egy nyitott utczaajtót csapkod eszeveszetten ide-oda nyikorgó sarkain, a fák nyögve hajolnak meg előtte; ablakainkat dühösen rázza, hogy azok hangosan csörömpölnek, s a kíséretében jövő jeges eső cseppjei kísértetiesen koczognak az üvegtáblákon. . . . A sötét égen fekete felhők üzik egymást, s egy felriasztott éji bagoly huhogva száll tova.

Mi meleg szobánkba vonulva, a megelégedés és édes nyugalom érzetével mosolygunk a téli vihar sikertelen erőlködése fölött. Kandallónkban vigan pattog a tűz, s az egymást nyaldosó, az egymással

játszó, dulakodó lángok mintha megannyi hamis kis manók volnának, melyek phantastikus tűnő árnyalakokat festettek falainkra.

„Mily boldogító e zavartalan nyugalom! Oh ez, csakis ez ad meglelégedést!”

A lángok közé tekintünk, és elmerengve, átélt nehéz küzdelmeink árnyképei vonulnak el előttünk, s könnyü borzadály szalad rajtunk végig, de az élénken lobogó lángok ismét fölmelegitenek, vigan, biztatólag intenek felénk.

Az ember azonban kielégíthetlen; a mi ma boldogítja, a mi után tegnap még epedve vágyott, holnap az terhére lesz.

Kifárasztja a küzdelem, elkeserítik a méltatlan csapások, melyek érik s néha megalázzák, mint dúló vihar, mely az áldásthozó kalászt földig hajtja.

Pihennie, erőt merítenie kell.

Boldog lesz a nyugalom érzetében, melyre a kimerülés kényszeríté.

Boldog, mint volt előbb a küzdelemben, mikor a remény szép álmot festett eléje, álmot, mely eltűnt, fáradságtól lecsukódó szemei előtt.

Künn a vihar időről-időre megújul. Kandalónkban vigan pattog a láng.

Nap nap után telik.

»Minő boldogító a nyugalom, ez ad meglelégedést.«
Ezt ismételjük, de már nem mondjuk többé :
»csakis ez.«

Keblünk viharai kezdenek csendesülni. Elhalt reményeink sirjai bemohosulnak, s rajta új szerény virágok kezdenek nyilni.

Előbb fájdalmas mosolyt idéz elő látásuk, talán el is fordulunk tőlük, de majd kétkedve s mégis bizva tekintünk feléjük.

»Ki tudja?« sugja egy titkos hang. . . .

»Meg ez a merev, tetszhalott lét!«

A harcz kezdetét vette. Szemrehányólag kérjük: »Szabad-e elcsüggednünk?« s nem sokára kiáltjuk: »Fel, küzdelemre!« Ekként van ez az emberi s némileg a természet életében is.

Égaljunk a téli évszak alatt lakásunk szűk területére szorít, s mily jól esik ekkor oda menekülhetnünk!

Feledjük egy időre, mit a német költő mondott :

»Bewegung ist das Leben,
Stillstand ist der Tod.«

Azonban a mozdulatlanság csak önámítás. Tettvágyunk kedvezőtlen viszonyok között alásüllyedhet a fagypontra, de teljesen nem dermed el.

Miért hogy eme lankadtságnak közepette is oly vidámitólag, biztatva hat reánk a kandallóban lobogó láng?

Mivel az a meleg, a mozgás, az élet képviselője szűk menhelyünkben.

Ekként van az a természetben is.

Rendre gyérebben jelentkezik a vihar, kandelónkban mind gyakrabban elhal a láng, és ereinkben melegebben kezd csergedezni a vér.

Egy, még nevezhetlen, vágy száll meg.

Mintha künn a természetben is új élet, új mozgalom forrongása vette volna kezdetét.

Terünk, a nyugalmat adó hajlék szűk kezd lenni számunkra. Epedve tekintünk ki ablakunkon, ah! de ott künn minden oly kietlen! Láthatárunk nehéz szürke ködbe vész, eltűnnek szemeink elől a távoli hegyek, el kertünk fáí, el minden, minden, s a szóttan tovahaladó embereket is oly homályos körrajzban látjuk, mintha csak bolygó árnyak volnának. Végre tünedezni kezd a sötét lepel, itt-ott átlátszik az ég azurja, s az első fénylő meleg sugár kezd játszadozni ablakunkon.

Csak egy sugár, s minő bűvös hatása van!

»A kikeletnek most már jönne kell!« mondjuk föléledve, és szemeink örömsugarakat lövelnek.

De örömünk nem tartós. Láthatárunk ismét elborul. Zord hófergeteg vonul tova. Az éjszaki szél ismét kihüti a léget, s az olvadni kezdő jégcsapok ujolog mereven csüggenek alá.

Ismét csalódtunk! Csalódott velünk együtt sok más lény, s az aranyugár hitegetésébe bizva, bizalmáért életével lakolt.

Ott a verőfényes oldalon: »egy almafa kergének hasadékából lepke röpült ki. Ah! a szegény pára el van veszve! meg kell halnia a hideg légvonnat által érintve. Fájdalom! a lepke sorsához hasonlithatók gyakran a fiatal sziv eszményei és első édes reményei, melyek a merev, hideg valóságnak áldozataivá lesznek.«

Nem ritkán azonban önámítás, türelmetlenség vagy rövidlátás okozója a keserű csalódásnak.

Magát a természetet is ki akarnók forgatni sarkaiból, s e miatt minmagunkat büntetjük.

Egyetlen fényes sugárt, az ébredő természet első aranyálmának képét látjuk, az első meleg tavaszlehet érezzük, s máris az itt-ott olvadó hórétteg alatt nyíló virágokat keres nyugtalan tekintetünk. Természetesen, hasztalan.

Egy arany korszak sem lép egyszerre életbe, hanem rideg előidőből fejlődik ki. A tavasz sem köszönt be egyszerre, mint gyors szinpadi változás, hanem egész csöndben, rendszeresen növi ki magát a télutóból. *)

Mi erre nem gondolunk.

Pedig ha fürkésző tekintetet vetünk az emberek lélekvilágába, ott is igazoltnak találjuk ez állítást. Mélyebb érzelműek, komolyabb kedélyűek keblében a társadalom fagyasztó érintése által képződött jégkéreg is csak nehezen, néha csak rövid időre olvad fel, egy tekintetet engedve vetni az alatta dusan nyíló kedélyvirágokra, de az első hideg érintés ismét elzárja azokat a szív mélyébe, gondoson óva minden külbenyomástól. Ez a nemesebb érzelműek szerencsétlensége a szerencsében, szerencsésük a szerencsétlenségben. Az ilyenek nem fitogatják drága kincsöket a világ előtt, nem dobják gondtalanul a »hiúság vásárába,« s ép ezért mint értéknélküli hideg kődarabtól, megvetéssel fordul el tőlük a tömeg; ha azonban a sors nehéz csapásai egymást érve sujtják is e félreismereteket, ők szilárdan állanak, nyugodtan várva a szebb napokat, mert erejüket,

---

*) Berthold Sigismund.

menten a külvilágtól, önmagukba öszpontosították, s diadaluk bizonyos.

Ezek nem tévedtek el a társadalom kibonyolíthatlan labirintjában, talán öntudatlanul, s mégis haladnak az örök igazság, a természet útján.

A kikeletnél is ezt tapasztaljuk. Az első meleg napokat, kincseinek halmazából, egy virág, egy tarka lepkével jutalmazza; de ha viharok jönnek, mint féltékeny anya, gondosan elrejtí gyermekeit a vész elől, s emlőin táplálva fejleszti.

Hanem mi emberek legnagyobb részint az általunk jól-rosszul alkotott társadalom rabjai vagyunk, annak előítéletei majdnem hitágazatunkká válnak, s elég nevetségesen a teremtés központjává toljuk fel parányi egyéniségünket.

Ily elfogult nézlet mellett nem csoda, hogy a magában véve csekély események világra szólóknak tetszenek előttünk, mivel azok árnyhálót vetnek egész látkörünkre.

Ezért van az, hogy a tavasz felé meg-megújuló vihart visszaesésnek tekintjük, s vágyva a kikeletre, boszusan redőkbe vonjuk homlokunkat. Kandallónkhoz lépve, száraz hasábot vetünk a tüzre, de a vigan felkanyargó lángnyelvek beszédét nem értjük többé.

Az alig kimondott felkiáltást: »Kell jönie!« nem ismételjük; a kedvetlen zivataros idő láttára elfagyott a hang ajkunkon.

Csalódtunk, csalódtunk magunkban.

A természet pedig, ellenkezőleg tévhitünkkel, zavartalanul működésében, halad előre.

A láthatár mind sötétebb lesz, a fellegek mind alább szállanak, míg majdnem földig érnek, s az eső zugva szakad alá. A tájon elterülő hólepel foszlá-nyokra szakadoz, s az itt-ott megmaradt foltok el-vestve szűz fehérségöket, szennyes szürke-barna szint váltanak. A kristálytisza hegyi forrás, melyet a tél jégbilincsekbe verni nem birt, feldagadt, sárga iszapos patakká válva, rohan tova. A folyam sima fehér jégboritéka átlátszóan szürkévé vált, s helyen-kint elborította a föléje kapott viz. Néhol feszülni kezdve fölemelkedik, s recsegés közt repedezni kezd. Egyik parttól csöndesen elválik, s határozatlanul inog ide-oda, míg egy szélroham nekihajtja a tul-parthoz, vagy egy más hatalmasabb jégréteg utol-érve, számtalan nagy darabokra tördeli, melyek egymást surolva, zszizsegve s perczenként gyöngülve, halkan usznak tova, míg egy csöndesebb vagy szo-rosabb helyen, talán még erősbülést nyerve a hideg éjszaki szél által, egymásra tornyosuló jéggátot ké-peznek, mely utóbb meleg eső vagy forduló szél be-hatása alatt messze elzugó mennydörgéshez hasonló robaj között törik meg s rohan alá a felvert hullámok közé, mintha összeomló évezredes szirthege volna.

E jelenetek sötétek, szomorúak, pedig a kike-let ilyenkor üli első dia dal ünnepeit, és nem akkor, midőn az első ibolyákat hinti szét.

»Kell jönne!« mondhatjuk most már biztónsá-gal, azonban még távol van a teljes győzelem napja.

Még jönnek viharok, hanem közben már érezzük az ujló kikelet életadó, élenytelt lehét.

Ez enyhe lehelet már magával hozza első távoli tavaszvendégeinket is.

A tavasz első hirdetője, a kis szárnyas költő, a pacsirta üdvözlő dala megzendül, a seregélyek szanaszét csatangolnak apró csapatokban, a mezőn galambok jelentkeznek, s a mocsár fölött bibiczek víjjogva csapkodnak le s fel, de téli vendégeink, a bukdárok, huros rigók, buvárok sem távoztak még mind el.

»Még van idő!« gondolják talán.

»Ez gonosz jel!« mondja a tapasztalt falusigazda.

Lemosolyogjuk aggodalmait, s im a szél megfordul, fehérös felhőket hajt felénk, s pár óranegyed múlva a sűrű hópelyhek úgy kanyarognak körülötünk, mintha boszorkánytánczot járnának. Azután felmosolyg a nap, a frissen hullott hó elenyészik, mint tűnő álomkép, csak távolról jövő szárnyas vendégeink kedvetlenek, csak egy-egy kíváncsi virág, mely igen korán tűnt elő, hajtja le szomoruan szép kis fejét.

Ez a bábafürgeteges idő eltart néhány napig, néha pár hétig, de eközben már eltűnnek téli vendégeink, s már-már látunk egy-egy hóvirágot a sövény mellett, meg egy valódi »nényulj hozzám« növényt, a csalánt pillantjuk meg.

Viz, lanyha eső s a mindinkább melegítő napsugarak utolsó harczot vívnak a tél ellen, még pedig addigi ellenségek, a köpenyforgató szél szövetségében.

Az enyhébb, élenynyel telt lég behatása alatt sebesebben ver szivünk, életerőnk fokozódik, s a tét-

lenségi vágy eltűnt lidércznyomása helyett átszellemitő kéjes mámor száll meg.

A természetben is mindig fokozódó, perczre sem szünő élénk mozgalom észrevehető. A fákbán a nedvkeringés a téli álomból való ébredést jelzi, a rügyek már duzzadozni kezdenek, verőfényes helyeken a fűszálak zöld csucsai tűnnek elő, s már az őszi vetés is zöldelni kezd. Az alantibb állatvilágban is nagy változás keletkezett. A millió meg millió bábokban szunnyadó élet ébred, s a kis burkokból tarka lepkék röpködnek ki. Millió meg millió csira kel ki a léghen, a vízben, a föld alatt, a földszinén.

Most már az életjelek a természetben bámulatos gyorsasággal szaporodnak, mintha minden sugár egy új növényt, minden növény száz meg száz kis állatot, s minden virág tarka lepkét, dalló madarat csalna maga után. A mogyoró barkái már előtűntek, a nyírfa is rügyezik, s ha meggondoljuk, hogy éjszaka e fa ad először életjelt, akkor érteni fogjuk a finn hősköltemény *) ama szép költői képét, mely szerint a nyírfából készült hárfa hangjai felvidítják az erdőt, mezőt, s még a férgeket is előcsalják a föld mélyéből. Tarka virágok mosolyognak mindenünnen felénk; a violaszin leánykökörcsin, a szerény pásztortarsóka, a rejtőző ibolya, az illatos gyöngyvirág, a gyöngéd tavaszi és kerti kankalin, a kékes s zöld menta, s mindezek első hirnöke, a szerény hóvirág. A rétet is már élénk zöld gyepe fűdi, a gyorsan felkapott vetés fölött ellengve a szel-

---

*) A Kalewala.

lő szép, lágy árny- és fényhullámokat von rajta végig. Langy eső után gyümölcsfáinkat fehér pehely borítja el, mintha játszva velünk a tavasz hólepellet ijesztgetne, de eme látszólagos hópelyhek nyiló illatos virágok, melyek kedves titokként az ősz édes gyümölcseinek csiráit rejtik el gyöngéd szirmaik között.

Az erdő is versenyre kél. A száraz haraszt fölé a kékvirágú örökzöld és viruló mohák vonnak tarka szőnyeget, az érdes törzsek körül kuszó növények indái fonódnak, a cser fölteszi büszke koszoruját, s az illatos hársfa világos-zöld ünnepi ruhát ölt.

A föld mind nagyobb pompában ragyog. A virulatnak vége nincs, diszlik fenn a hegyorom s lenn a rejtett völgy. Szemünk naponkint annyi szépet lát, hogy kábultan azt sem tudjuk már, mi fog jönni még?

Az állatvilág magasabb régióiban is fürge élet nyilatkozik.

A tavaszhangok is mind sűrűbben hirdetik: »Itt van már a rég várt kikelet.«

»Száz meg száz madárhang

Szól az árnyas erdön, titkait beszélván,

Kis pacsirta — szánt,

Mint a szegény költő, fényes levegőben;

Dalt zengve repült fel, dalt zeng a magasban .« *)

A virágok fölött apró rovarok döngicsélnek, s ha az esti első csillag feltűnt, az erdei szalonn-

*) Arany J.

ka, a vadász nagy örömére, mély hangon kurrogva huz tova, a bokrok közt pedig felhangzik a fekete rigók bűvös esti dala.

Kora reggel az átlátszóan kék egen tündöklő pehelyfelhők tűnnek fel, alattuk visszatérő gólyasereg von csöndesen nagy köröket, kimért kelepeléssel üdvözölve régi ismerőseit.

Egész naphosszant illat, dal, vidor pezsgés mindenütt, hogy a sziv ennyi kéjre elrészegül.

És ha az alkony beálltával a fészkéhez visszatért fecske elcsicseregte esti dalát, akkor a tavaszi esték kedves hangversenye veszi kezdetét. A gyümölcsfákat cserebűlők zsongják körül, s nekimenve egy-egy törzsnek, nagyokat koppannak. Künn a nyirkos réten a bujkálva szaladgáló haris szava harsog fel hol itt, hol ott. A távol tóról egymásba olvadó, egymás közől kirívó, s mégis sajátosan öszhangzó különös hangokat kapkod felénk a szellő: a nádasból egy-egy felriadó seregély éles rémkiáltását, a nádszálon kuszó nádirigónak hol harsogó, hol ismét lágyhangzásu dallamát; majd megszólal vigan »brekegve« és »kuruttyolva« a békák óriás serege, míg egy öreg béka »unk« »unk«-ja hangzik fel, mire elhallgat egyszerre a könnyelmű sereg, mint jól betanított zenekar, de jövő perczben még nagyobb hévvel rákezdik. Időközönként megszólal a bölönbika mély, tompa »buh,« »buh« kiáltása. Zöld vetés közől a fürj édes »pity-palaty«-a hangzik át, s mikor »harmat van már a virág szivében,« akkor megzendül a csalogány dala is a cserjék bogán.

És ez így foly késő éjig; az édes illat ki nem

fogy, az örömdal el nem hal, s a hold csöndesen haladva tova, ezüst fátyolt sző a fák, bokrok, a zöld vetés és csillogó ér fölé. . . .

Elmerengve, nem tudunk megválni a bájos természetétől. Merengésünk csodálattá, a csodálat hálaimává fokozódik a természet mindenható Ura iránt, kit a tél zord fürgetege s a tavasz ezernemű kelleme egyaránt dicsőít és magasztal.

Kibékülünk a sorssal, végzetünkkel. Átszellemülünk azon gondolatban, hogy e fönséges nagy egészben a változásokat s az ezekben mutatkozó harmoniát az a fölséges gondviselő intézi, ki sorsunkat is kezeiben tartja.

Megnyugszunk abban is, ha netalán jövőre nem látnók többé a reményeink bemohosodott sírján fakadó virágokat. Megvigasztal azon tudat, hogy nyilni fognak, hogy új, ápoló kezekre találunk, mert a földön semmi sem állandó, de élet kel új alakban.

Nyiljatok, nyiljatok, virágok! Szépek vagytok ti, bárhol is nyiltok; örök átváltozásban örök-ujak, örök-életűek!

II.

A tavasz egyik hírnöke.

Pár héttel az első pacsirta megszólalása után megjelen a tavasz egyik nevezetes hirdetője, a gólya. Jöttének hírére kisiet a falu népe az uri lakból ép úgy, mint a földmives szerény hajlékából, és apraja-nagyja gyönyörködik a szép nagy fehér madarakban, a mint ott kóvályognak fenn magasan, az átlátszó kék ürben, mintha életet nyert hófehér báránnyellegek volnának.

»Isten hozott, rég várt kedves gólya-madár! Jer és foglald el ismét fészkedet!« s a falusi gazda elmerengve nézi, nézi a magasban keringő madarakat.

A gólya mintha megértené régi házigazdája gondolatait.

Egy, két, három s még több pár kiválva a többi közül, szép csavarvonalokban ereszkedik alá, és alig néhány percz múlva mindenik pár ott ül régi fészkén, a falusiak egyike- vagy másikának csüre tetején, magasan fölemelkedve, vizsgán körültekintve, ha vajjon otthonjában minden a régi rendben van-e? Aztán elkezd vigan kelepelni, a meleg, szivből fakadó »fogadj Istent« szintén oly melegen köszönve meg sajátságos nyelvén.

Az ősidők óta mindenfelé kedvelt eme madarat már a régiek úgy tekintették, mint a tavasz hir-

nökét. Sok helyen azért lett kegyelet tárgyává, s alkalmasint ebből magyarázható ki a róla szóló szép rege, mely szerint a kis gyermeket a gólya hozza. Igen, az új életet, a természet egy új virágkoszoruzott, mosolygó gyermekét : a kikeletet.

A rómaiak korában, mely időből a fentebbi rege is származik, már jól ismerték, és Juvenal meg is énekelte :

Serpente ciconia pullos
Nutrit et inventa per devia dura lacerta :
Illi eadem sumtis quaerunt animalia pumis.

Azonban teljesb ismeretére csak újabb időben jutottak, a min épen nem lehet csodálkozni, tekintetbe véve, hogy a természettudomány az újabb kor vívmányának nevezhető. Még néhány évtized előtt a gólyát egy családba helyezték a gémekekkel, pedig első tekintetre szembeötlő a közöttük létező különbség.

Külsejének részletes leírását nem adom. Ki ne ismerné a hosszú, vöröscsőrű és lábu fehér madarat szép fekete evező tollaival? A mikor őt tó melletti zöld réten nyugodtan sétálni látjuk s összehasonlítjuk a víz szélén szoborrá merevülten zsákmányt leső szürke gémmel, azonnal észreveszszük a köztük létező alaki különbséget. A gémnek aránylag hosszú, vékony nyaka és egész testtörzse összenyomott, lapos, míg a gólyáé kitelt. Emennek belső szervezete az állítólagos közel rokonságának határozottan ellentmond. Csontváza sokkal izmosabb. Nyelve feltűnően kicsi. Hangszerveik is különbözők. A gólya csak ha ingereltetik, hallat halk sziszegést, de sajátságos kelepelésével nagyon jól ki tudja fejezni magát társai előtt, míg a nálánál sokkal

butább gém egyhangu, rekedt krákogása a kelepelő gólyanyelvénél sokkal szegényebb.

Szokásai, életmódja, hajlamai, képessége már épen kétségbevonhatlanná teszik azt, hogy nem áll közelebb a gémhez, mint akármely más hosszucsőrű, hosszulábu gázló madárhoz.

Tanulmányozzuk kissé madarunk életmódját; lássuk, mennyiben érdemli meg azon vonzalmat, melylyel iránta annyian viseltetnek, s mely a régi korban valódi cultussá fajult vala, mert Thessáliában azt, ki gólyát megölt, halállal büntették. Más helyen azt hitték, hogy a gólya emberré változik át. Az ősrége szerint a gólya Antigone, Lamacedon leánya volt, kit a Junóval folytatott versenyzése és dicsekvése miatt kárhoztattak arra az istenek, hogy hangját elveszítse.

A keleti s éjszaki népregében egyaránt szerepel, s a nép ma is bizonyos babonás tisztelettel viseltetik iránta. A magyar földmivelő ép úgy, mint a német vagy franczia szentül hiszi, hogy ha fészket szétrombolják, üszköt hozva, felgyújtja csürét, míg ellenkezőleg az a ház, melyen gólyafészek áll, vilámcsapástól meg van óva.

A gólya téli tanyájáról márczius közepe táján érkezik vissza nagy csapatokban. A himek mindig pár nappal előbb, mint a tojók, s megérkeztök után azonnal régi fészekök kitatarozásához fognak. Augusztus végével ismét elhagynak bennünket.

Világpolgár lévén, Norvégiától kezdve Afrika belsejéig, és Spanyolországtól Szibériáig s Kináig mindenütt található. Kiválóan kedveli a lapályt,

azonban nyirkos hegyvidéken is található. Magatartása mindenütt egyforma, s lakhelye nem gyakorol reá befolyást, mint sok más madárra.

Brehm e madár magatartásában bizonyos méltóságot lát; előttem úgy tűnik fel, mint oly ember, kit ostobának nem nevezhetünk ugyan, de aki tulságos öntetszősége által kissé nevetséges. Az a tulságos nyugalom, kimértség s mondhatni feszesség, mely rajta észrevehető, mikor nagylassan tovaléptet, a szemlélőre is comice hat, de e benyomás azonnal eltűnik, mihelyt röpködni látjuk. Az a biztonság, az a könnyűség, melylyel nagy köröket vonva kereng a magasban, azok a szép csavarvonalak, melyekben aláereszkedik, festőileg széppé teszik őt. Be kell vallanunk azonban azt is, hogy még akkor is, midőn pedáns vén iskolamesterként léptet tova, megnyerőbb alak, mint a gém, mely rendszerint nagyon esetlen ferde állásba szokta magát helyezni, ami bárgyuságát azonnal elárulja.

A gólya ellenben nagyon kifejtett tehetségekkel bir. Némileg elkényeztetett madár is ő, s talán épen ez okozza feltűnő elbizakodottságát, a mi minden kegyencz betegsége. Hozzászokott már az emberek részéről tapasztalt jó bánásmódhoz, és ugyszólva zokon vesz minden legcsekélyebb megzavarást. Azon háznak, melynek födelére fészket rakta, tulajdonostársaul tekinti magát. Mikor valamelyik gonosz gyermek felabajgatja otthonjából s ágacsát vagy kövecset hajt fel kastélyába, nem hogy felriadvá távoznék, hanem magasan fölemelkedve, szárnyait félig kiterjeszti és kifejezésteljes taglejtés ki-

séretében mérges kelepeléssel dorgálva meg a vakmerő kisembert. Ha valamely vidéken sokat zaklatják, elhagyja azt; de nem csak egy vidéktől, hanem egész országtól is megválík, ha boszantják; így moreai üldöztetését annyira zokon vette, hogy a miatt egész Görögországot otthagyta.

A helyzetbe bele találja magát; de azért, mivel az ember közelében lakik, önállóságát nem adja föl. Találóan mondja Naumann a híres ornithologus: »Teljesen beletalálja magát a helyzetbe, s megismeri az egyéneket, kiknek körében él. El tekintetben megfigyelő tehetsége által fölülmul minden más madarat, mivel perczig sincs kétségben afelől, minő indulattal viseltetnek iránta az emberek egyik vagy másik helyen. Nagyon hamar észreveszi, hol van csupán megtűrve, s hol szeretik; innen van, hogy ugyanazon gólya oly helyen, hol számba nem veszik, tartózkodó s csakhamar távozik onnan, míg ott, hol a csűr vagy akol tetejére fészek-alapul kereket lel, minden habozás nélkül letelepül, rövid időn bizalmassá lesz, gazdáját ismeri s idegenektől megkülönbözteti, szóval: mindent megfigyel és tapasztaltait értékesíteni tudja.«

A mezőn csatangolva is vizsgálódik. Óvatos lévén, senki közelítését nem várja be, de jól tudja, hogy szántó-vetőtől, bojtártól, csikóstól nincs mit tartania, miért is illő távolságban, de azért megtartva filozofi nyugalmát, tér ki utjokból, kimérten tova léptetve. Nem úgy ám, mikor a fegyveres zöldkabátost pillantja meg. Ekkor megfélekedzik méltóságteljes magatartásáról és szárnyra kelve tovább áll, habár

ott kell hagynia is a szép rétet, mely az ő gazdagon ellátott zöld asztalát képezi. Valóban eme tulajdonosságát tekintve csodálkoznom kell, hogy e circumspectus madárnak az erdélyi szász atyafiak nem jöltek ki diszhelyet czimerökben. Milyen jól illenék oda a czimeres paizs felett a méltóságos gólya-madár, röpülésre kész, félig kitárt szárnyakkal. Még inkább csodálkozom azon, hogy tudtomra e megtiszteltetésben csak egyetlen egy régi megye (Heves m.) részesítette, pedig e madár oly kimért magaviseletében, mint valami táblabíró.

Gólya ur egyébként nagyon falánk is, és kétéssé válik, vajjon hasznos-e avagy káros, és érdemes-e ama kiváló kiméletre, melyben részesítetik?

Szellőztessük kissé a kérdést.

Életmódja gyilkosságra utalja, s torkos is levén, annyira beleélte magát zsivány-mesterségébe, hogy a mikor szerét ejtheti, csupa mulatságból többet is gyilkol, mint a mennyire szüksége van.

Hogy megtudjuk, miféle állatokkal él, s hogy életmódjával közelebbről megismerkedjünk: kísérjük el vadászatára. Mikor a fecske elcsicseregte hajnali dalát, s a fölkelő nap első sugara tündöklő színekben ragyogtatja a fűszálon rezgő harmatot: élet támad a gólya-fészekben is. A fiatalok elkezdenek sziszegni, az öregek egyike magasra fölemelkedik, szárnyait nyújtóztatja, megrázza tollazatát s kelepelve tova szárnyal.

A falu közelében nyirkos réten kezdi meg reggeli vadászatát. Földre irányozott csőrrel léptet figyelmesen a nagy fűben. Egyszerre villámgyorsan

csap alá, s felkapva fejét, ingyencz kedvtelésével csusztat begyébe élő békát, mely kis ideig még ott eyicz-kél élő sirjában. Ez tán hozzátartozik a gourmanderiához. Az idő szép tiszta — a vadászat eredménydús, mert rövid idő alatt hat-hét békát nyelt el. De az nem elég. Tovább lépdel s egész nyugalommal nyel el egy vizi siklót (Ringelnatter), odább egy bibicz jajveszékel, s ügyetlen aggodalmával figyelmessé teszi a gólyát fészkére: az azonnal odaléptet, s mitsem törődve a rácsapkodó bibiczre, elszedi tojásait.

A szomszédos virágos rétről pacsirta száll föl, költői dalát csattogatva: talán épen családi örömeit énekli meg; de mit törődik ezzel a telhetetlen zsvány! Fölkeresi fészket s elszedi fiait. Rövid távolra ismét megáll, de most, mintha meglapult volna, fejét kétszer háromszor kapja föl, s mindannyiszor vilámgyorsan csap alá, azután egy paizsóczot (Kreuzotter, ¹Vipera Torva, Lenz) derékon fogva emel magasra, földhöz vágja, s mikor elalélt, még élve elnyeli. Ismét és ismét tovább halad, mig fiaira gondolva zsákmányával haza szárnyal.

»Egykor oly jelenet tanuja voltam,« írja Simpson, »melynek látása fölláztatja minden becsületes vadász szívét. Nyugati Poroszország lapályán utazva, zabföldön gólyát pillantottam meg, mely félig kiterjesztett szárnyaival csapkodva a vetést, onnan valamit kiüzni látszott. A szekeret megállítva, odafigyeltem. Nemsokára anyafoglyot vert föl onnan, melyet még röptelen fiai sipogva követtek. A fiak nagyobb része a szárnyas zsvány áldozataivá lettek

anélkül, hogy segíthettem volna rajtok, mivel az utsalí nagy árkot átugorni nem tudtam, s történe-tesen fegyver sem volt nálam. S amint elbánik a bibiczekkel és foglyokkal, ugyan úgy jár el a fáczá-nosokban is. Az utjába eső apró nyulsüldőket sem kiméli, és Szilézia és Szászország nyulgazdag vadász-területén nem kis kárt okoz. Egyszer egy általam felbonczolt gólya begyében nagyon sok méh marad-ványára találtam. S széthányt gólya-fészkekben gyakran találtak süldő csontokra, s ekként kétségte-len, hogy a nyulat is üldözi.«*)

A föntebbiek legalább is annyit bizonyítanak, hogy oly jámbor képet vágó madarunk inkább kép-mutatóhoz hasonlitható, mint jószívű egyszerű em-berhez. De az emberi természetben megvan az, hogy akit szeretünk, azt oly jó tulajdonokkal ruház-zuk föl, melyekkel nem bír, és elvitázhatlan hi-báira szemet hunyunk. Így tesznek sokan a gólyá-val is. Megvesztegettetni engedik magukat e ma-dárnak az emberhez való ragaszkodása által, s ez okozza, hogy aki nem is tagadhatja azon kárt, melyet e szárnyas okoz, azt ellensúlyozottnak mondja hasz-nos szolgálatai által.

Én sem tagadom azt, hogy ott, hol sok a mér-ges kigyó, a hasznos madarak közé sorozandó, s ép azért nem csodálkozom azon, hogy a török szent ma-

---

*) A »Waidmann« című német vadászlap 1872.—20-ik számában írja egy fáczános tulajdonosa báró Laffert, hogy a gólyák nála számos fáczántojást, s egy p ó l i n g -fészek-aljból a fiakat kipusztították.

dárnak tartja; ott ellenben, hol mérges kigyók gyéren fordulnak elő, határozottan a kártékonyok közé sorozom. Igaz ugyan, hogy a cserebűly-pajorok fölszedése által hasznót hajt; de ezek vadászatára csak a szükség kényszeríti, míg a kárt nem okozó békát, a hasznos gyikot, a méheket, és számos, földön fészkelő kisebb-nagyobb madár fiait pusztítja.

A reáfogott jó tulajdonok egyikének fátyolát föllebbenteni nem fog ártani. Jó barátai úgy tüntetik föl, mint a kedélyesség mintaképét. Nem akarom teljesen megtagadni tőle a kedélyességet; de tény az, hogy ez oly békésszellemű, csöndes madár gyakran szenvedélyes kitörésekre engedi magát ragadtatni, s nemcsak különben gondosan ápolt fiait utasítja rendre csőr-ütésekkel, hanem társát is. Féltékenysége pedig páratlan a madárvilágban.

Miután madarunkat meglestük a vadászon, s bonczolás alá vettük jó és rossz tulajdonait, vessünk még egy tekintetet házi életére, vándorlására.

Tavaszzal, amint hozzánk beköszönt, azonnal régi fészke kitatarozásához lát. Ehhez oly hű, hogy ismernek már százados fészket, mely ivadékról ivadéokra szállott. Azonban tisztelet becsület az ily ős-régi gölya-kastélyoknak, de azokról azt elmondani nem lehet, hogy valami remek építmények. Az egész keresztbe halomra rakott vastag gallyakból áll, és miután átmérője egy öl, magassága 2—3 láb, s évenként még magasabbra emelik, nem tartozik a ritkaságok közé, hogy egy-egy korhadtt szaruzatu csüfödele összeroskadt sulya alatt.

A fészekben aprilisban 4—5 szennyes fehér

ludtozás-nagyságu tojástart rak le, melyeket a nőtény egyedül költ ki. A fiak eleinte tehetetlenek és szüleik által oly gondosan őriztetnek, hogy míg fiaik lábukon állani nem birnak, soha sem távoznak el egy időben mindketten. E korszakban legérdekesebb családi életök tanulmányozása. A két öreg miként jár egymás kedvében, mint hoznak felváltva egymásnak egy-egy »delicatesset,« például gyikot, vagy kigyót, sat.

Aztán elfecsegnek együtt kelepelve a legkülönbözőbb modulatiókban, míg egyszerre élénk taglejtésekkel kísért heves, hangos kelepelést hallatnak. Ekkor már baj van! a házibéke megzavartatott, s oly hatásteljes családi jelenetnek tanui vagyunk, minő több éves házások között szokott előfordulni változatosság kedvéért; a boszantó benne csak az, hogy tettelességre kerül a dolog, csőrükkel egymás ellenében vitor gyanánt élve. Az egészek vége mint a tragikomédiákban: érzékeny kibékülés.

Mikor a nagyreményű fiatalok szárnyra kelnek, nagy mozgalom vehető észre az egy községben lakó golyák között. Ekkor kezdik meg manővereiket, együttesen röplésre tanítván fiaikat. Ez június vége felé szokott történni. Ámde a golya nagyon kedveli a meleget, és már augusztusban észrevéve a légmérsék változását az ő felsőbb légregiójában, előkészületeket tesz téli útjára. Ekkor valószínű hadtestekbe összevonulva teszik gyakorlataikat.

Csoportokba gyűlnek, s e csoportok bizonyos helyen több ezerre menő számmal jelennek meg.

Ekkor kezdenek az utra készülők sorakozni. A betegeket s gyöngéket külön választják, s nem engedik, hogy társaságukban utra keljenek, néha meg is ölik ezeket. Ha szelidített gólya vetődik közéjük, ezzel kiméletlenül bánnak. Ez a híres gólya-biróság, melyet a néprege nagyon-nagyon is felciczomázott, de alapjában való.

Szeptember elején e gólya-csapatok valóságos hadtestekké alakulnak. Shaw 1722. a Karmél hegyén három vonuló gólya-csapatot észlelt, mely csapatok mindenikének átvonulása hosszat tartott. Indulásuk előtt azonban mégegyszer fölkeresik régi fészkeiket, s attól heves, mondhatni, izgatott kelepeléssel vesznek búcsút; aztán utrakelnek szép csavarvonalokban mind fölebb emelkedve, folyton kerengve, míg végre elvesznek láttávolunkból, magukkal víve a szebb évszakot.

Igyekeztem részrehajlatlanul leírni a gólyát, s itt-ott kiemeltem azt is, hogy nem oly ártatlan, mint minőnek sokan tartják; de azért tudom méltányolni az embereknek iránta tanusított rokonszenvét, mert: »bizalom bizalmat kelt« s az embernek is jól esik, ha látja, hogy egy állat ragaszkodik hozzája. Ezen szép tulajdon pedig megvan okos madarunknál, s feltalálnók azt sok más madárnál is, és hasznosabbaknál, csak viseltetnénk irántuk annyi előszeretettel, mint a gólya iránt. Különösen a fiatalan befogott teljesen megszelidül. Gazdáját ismeri, ahhoz való ragaszkodását minden tőle telhető módon kimutatni igyekszik. Szabadon ki és berepül, hanem mikor a vonulás ideje jó, mikor látja társait fenn a magasban

szabadon röpködni egy szebb haza felé: akkor hatalmas harczot vív önmagával, mit szokatlan izgatottsága eléggé elárul. Maradna is, menne is: menne bizony, ha önző gazdája szárnyait nem szegte volna. Gyönyörűen írja le e küzdelmét Arany:

»Árva gólya áll magában
Egy teleknek a lábában,
Felrepülne, messze szállna,
Messze, messze,
Tengerekre,
Csak hogy el van metszve szárnya.

Tünődik fél lábán állván,
El-elunja egyik lábán,
Váltogatja, cserélgeti
Abban áll a
Mulatsága,
Ha beleun, újra kezdi.

— — — — —
— — — — —

Még az égre fölnevezhetne,
Arra nincsen semmi kedve:
Szabad gólyák szállnak ottan,
Jobb hazába;
De hiába:
Ott maradt ő, elhagyottan.

III.

A gabonaföld.

A költők a tavaszt, mint a remény, az ifjuság korszakát éneklik meg, a nyárban a szenvedélyeket, az őszben a haldokló természetet.

E felfogást a természet-ismerő sem roszalhatja, hisz a forrongani kezdő élet kikeletkor nyilatkozik, mikor:

Minden bokorra zöld palástot
Tesz a tavasz, völgyön, hegyen,
Virággal hinti be a pásztot,
A merre vigan átmegyén,
Kristályfolyókban nézi képét
A nap, kék égről nézve le.

Mikor a fák minden rügye egy-egy valósuló szép remény hona.

A nyár, igaz, a szenvedély, a hő, fölbuzgó, érlelő élet korszaka.

Az ősz a természet jótevő szelleme, mely a télre ellátva, biztosít.

De mind e nézeteket csak az ember, különösen, a mérsékelt égaltal lakosnak a természethez való viszonya idézi elő; ha azonban a természetet nem magunkhoz viszonyítva szemléljük, más alakjá-

ban is fogjuk ismerni tanulni, s egy új költészet forrása nyílik meg számunkra.

Meggyőződünk afelől, hogy a természet soha nem pihen, hanem rontva, örökön épít; nála az élet halál és a halál új élet csiráját rejti magában, — örökös, megállapodás nélküli jövés-menés működése.

A tél hóleple, hideg jégkérgé, s a nyár sugarainak befolyása alatt, folytonosan új élet támad, s a létező elhal.

A télnek is megvan saját állat- és növényvilága. Kivált növényei. A hunyor, a piros kanafáj, ezenkívül még sok »időhöz nem kötött« annyi szép moha, s a Dalmatiából áthozott »karácsoni rózsza,« mely csakis a leghidegebb téli hónapokban nyílik.

Midőn a nyár rózsái nyílnak, elhervad a tavasz oly sok szép virága, elhal velök együtt annyi kis állat; de mi a virág-királynét látva, feledjük a tavasz hirnőkeit.

Az őszi, érő gyümölcssein kívül, szintén kedveskedik virágokkal s más növényekkel.

Ez az őszi rózsák-, gentianák-, chrisantemumoknak fénykora s még inkább a gombáknak, melyeknek annyira kedvező az őszi meleg és nyirkosság vegyülete.

De ha nem is elvontan tanulmányozzuk a természetet, hanem az embernek ahhoz való viszonyát szem előtt tartva: akkor is sok másként tűnik föl előttünk, ha nemcsak felületes szemlélők vagyunk.

Ekkor az őszt sem fogjuk a haldokló természet korszakának tartani, de egy új születő élet, és a meglevő egy újabb nemzedékének eszközlőjeként.

Mikor a fecskék nagy csoportba gyűlve nyugtalanul röpkednek készülve hosszú utjokra; a távozó darvak a magasból kiáltják le búcsuszavokat; mikor a fák levelei elvörösödtek, s az erdő a nap lemenő fényében aszkóros pirtól kigyulad; a réten itt-ott már egy-egy szép lilaszín kikerics nyilik, a mező felett pedig ezüst őszi szálak lengenek: ekkor kezdődik a természetben és az embernél a remény, a bizalom egy új korszaka.

A vetés ideje.

Jön egy nyugtalan hatalom, mely tovasietve ezer nagy s kis dolgot végez.

Ez a szél.

A szél, mely meleget és nyirkot hoz; a szél, mely a kilehelt lég helyett új éltetőt hoz számunkra; a szél, mely a kilehelt szénsav túlbőségét elkapva az állatoktól, az arra sovárgó növényekhez ragadja. Szél nélkül állatok és növények a saját légkörükben megfulladnának. Szél nélkül kiasznék a szárazföld, kiapadnának a folyók, patakok, források, elbűszhődnék a tenger, kihalna minden élet. Ily sokféle és nagyszerű feladata mellett, nem feledkezik el a növények jövőjéről sem. Örökös sietsége, haragos tombolása és játszi enyelgése közben egyaránt gondoskodik a legparányibb virágról is. Felkanyarogva csavargó porfelleget hajt maga előtt, mely telve van innen s onnan felkapott apró növény-magvakkal, melyeket mint a magvető hint szét, ekként gondoskodva azok puha ágyáról is, melyeket számokra a felkavart por és elhalt növények parányi részeiből készít.

Ez az oka, hogy őszzel bárhol vegyünk fel egy maroknyi földet, az telve van növénymagokkal.

Igy végzi a szél a vetés munkáját. E munkánál rajta kívül azonban más tényezők is állanak a természet rendelkezésére. A magevő madarak, az emlősök és emberek, — amazok a szörméjük közé, ezek a ruhájokra tapadt tüskét, pelyhet, szárnyas magokat hordva tova, s ekként öntudatlanul segítve elő a természet eme nagyhorderejű munkáját, míg minden mag elhelyezve van, mindenik a föld ölén pihen, mint az anyja kebelén szunnyadó gyermek.

Az ember is hasonlóan teszen. Legbecsesebb vagyonának egyikét, a legszebb aranyló búzaszemeket, az »életet« (a mint azt a magyar nép oly gyönyörűen elnevezte) adja vissza a földnek, még pedig a jó gazda a maga szűz tisztaságában, mint régi pásztornépek, amelyek legszebb bárányaikat áldozták isteneiknek. A természet nem is csalja meg a gazdát, hanem gazdag áldással jutalmazza a bizalmat. Minthogy maga is gyönyörét leli az emberek eme sáfarkodásában, már a vetésnél segítséget nyújt nekik. A teremtés kegyenczét, a lég kedves szárnyasait küldi segítségökül. Mikor derült őszi napon, a szép egyenlőre szántott földön künn látjuk a gazdákat, egyiket vetve, másikat vetése alá szántva, mindenikét egész szárnyas sereg kíséri: varjak, csókák, itt-ott egy ölyv, billegények, seregélyek, a természet emez ingyen munkásai, melyek nagy buzgalommal szedegetik föl a fölborított barázdában lévő egereket, káros rovarokat, különösen az oly kártékony cserebuly pajorjait (Engerling).

Ha aztán pár esős nap után beköszönt a »vén asszonyok nyara«, — beállanak az utolsó meleg napok, még egyszer felmosolyog a természet, mint a véglobbot vető lámpa, akkor már zöld pázsitként borítja az ujjvetés a földet, jelezve az új nemzedék ujjuló életét, és a vetés fölött lebegve pacsirta dalol, mintha mondaná: »Ha jön a tavasz, ide rakandom kisded fészkeket.«

A közönséges, mindennapi gazda, főleg nálunk, hol ritkán kérdik: »mi miért?« csak azt nézi: göröngyös-e a föld, ritkán kelt-e ki a vetés, egér evett-e? Egyebet ott a gabona-földön nem lát, egyébire nem gondol.

Csoda-e, ha a földműveléssel nem foglalkozó alig méltatja egy tekintetre, s prózainak tartja.

Hisz, ha csak annyiból állana a gabonaföld egész története, hogy egy területet jól-rosszul fölkarcolunk, azt bevetjük, kigyomláljuk úgy a hogy, a föld pedig vézna gabona-szálakat teremve, elhagyatva, mintegy átokterhelten áll ott, — no akkor csakugyan a legszomorubb próza képét nyujtaná.

De mi másként van ez!

Tudja ezt a megfigyelő gazda és a természet-barát.

Az ő szemökkel nézve, az a vizsgálatra gazdag és ingerlő anyagot szolgáltat.

Nem hálátlanság-e, hogy oly sokan mindennapi kenyereket éve, nem is gondolnak a növényre, melynek azt köszönhetik, nem kérdik élettörténetét, s azt nem is vágynak ismerni? Pedig mily hálás e vizsgálat! nem csak megtanít arra, miként gyara-

píthatjuk termésünket, hanem még gyönyört is nyújt.

Minden rög, minden virág, minden gyom, s az állatok, melyek ott laknak, megszólalnak, és saját nyelvökön adnak felvilágosítást mindenről, mit tölök kérdezőnk.

Mi szép e rejtélyes, és mégis nyílt társalgás, miből megtudjuk, minő a talaj, érte-e hivatását a gazda, van-e kilátása jó termésre?

Főleg tavasszal lesz beszédessé a gabonaföld.

Ha a nap elolvasztotta a hegyek havát, s a megáradt patakok vigan rohannak alá mint hirnők, kik magas őrhelyökről nyargalnak a lapályba meghozni az örömhirt, hogy érkezik a rég várt kikelet: ekkor az utjokba eső cserjek és fák földiszítik magukat zöld lomb- és virág-koszorúkkal.

A gabonaföld sem marad el, alig öltötte le hóleplét, a szél még ingatni sem bírja fölkapó leveleit, már többfajú gyomok ütik föl a gabona közt kevésbé kényes fejöket.

Az első szerény kis virágok, de megjelenésök már tanujelét adja annak, hogy minő a talaj, alkalmas-e a gabona-termelésre vagy nem?

Im egy igénytelen kis gyom, melynek szára alig egy arasznyira emelkedik föl a talaj felett, s láttára örömmel mondja a szemlélő:

»Ah, hol ez terem, az szép korhany föld!«

Ugyan melyik az a növény? A félig gyapjas, félig szőrösszáru kis barna vörösnyílású piros kanafáj (*Lamium purpureum*), melyet oly szépen nevez el

a német Bienensaugnak, mivel kora tavaszon a köpüből kiszálló méhek eme virág kelyhéből szivják az első, édes táplálékot, ez számunkra a tavasz első anyai emlője; mellette a zöldes sárga háromszögletű virágu kis pásztor tarsóka (Hirtentäschchen) úgy tűnik föl, mint egy szegény, halvány kis liba-pásztor a piros-pozsgás falusi gyerkőcz mellett, pedig az ő megjelenése is jó talajt jelent, s mégis egyik napról a másikra mindinkább háttérbe szoríttatik az ujonnan érkező czifra vendégek által, megjelenik a kék-virágu hetyke szarkaláb (szarkvirág, Ritter-sporn) a gyönges csillaghur (Vogelmiere) apró, fehér csillagaival, a vadmustár czérnaágaival csak amugy kapaszkodik ki a többi közül, mintha ép az ő sápadtsárga kis virágai volnának a legszebbek; ily társaságból a jó földet kedvelő aggó üszögőr (senecio vulgaris) sem marad el. Mint a bál királynéi szokták, utoljára jelennek meg a buzaföld legkitünőbb virágai is, a szép nagy kékcstillagu buzavirág és a fejét büszkén magasra emelő lángszin pipacs (Klatschrose), még pedig ez utóbbi, néha oly nagy számmal, hogy az egész föld piroslik tőle, s láttára kipiroslik a gazda arcza is a méregtől.

A határbarázdák már épen tarka virágszalagokat képeznek, melyek a zöld vagy már aranylós gabonaföldek gyönyörű választékát képezik, a természet keze által font eme szingazdag, illatos füzerekben. Gazdag termőföldeknél ott találjuk a mezei szegfűt, héla zabot (avena fatua), a kis-szulákot (Ackerswinde) kuszó indáival, az illatos fehérszirmu orvosi szikfűt (Chamomilla), a jó földet kívá-

lóan jellegző kaszanyüg-babot (*vitia cracca*), alacsony pozdort (*scorzonera humilis*), parlagi ledneket, vörös téli lóhert, mocskos kontyvirágot, terebély csenge-tyükét s itt-ott a csodafát (köznéven pukkantó, Stechapfel) fehér kehelyvirágaival és még sok más növényt.

A sovány föld is bir jellegző gyomokkal, ilyen a sok között: az ökörszem-virág (*chrysanthemum Leucanthemum* L.), a háromujju bokál (*Alchemilla arvensis* Scop.)

A kócsagtollhoz hasonló árvaleányhaj (*Sepeta pennata* L.), tavaszi ludhur (*alsine verna* Bartl), egér-árpa (*Hordeum murinum*). Mivelés alatti terméketlen földben találjuk a mezei kőmagot (*Lithospermum arvense* L.), tarlói mizsótot (*myosatis intermedia* L.) s még sok másokat.

A hanyag gazdát mindig kérlelhetlenül elárulja a vadócz (*Lolium temulentum*) és *Cirsium arvense* Scop., mivel ezek azonnal fölvernek a roszul mivelt földekben.

Néha kedvezőtlen időjárás miatt, a gyomlálás sem vihető sikeresen keresztül, a gazda legjobb akaratára mellett is; ilyenkor fölkap földjében a gyom, különösen a violapiros virágu konkoly (*agrestema githago*), a mezei és dudva csermőke (*Sonchus arvensis et oleaceus*), mely kékes szürkévé teszi a lisztet, a gabonarozsno (Bromus secalinus), bogáncs és még több más, melyek előlik a gabona egy részét. Ilyenkor a gaz tulságos elszaporodásának gátlására, legalább részben, az állat-világ nyujt segédkezet.

Ott fészkel a kellemes »pitypalaty«-át hallató fürj, sok fogoly, szántóka, pacsirta, oda repülnek kora reggel és naplemente előtt a vadgalambok, görlek, mezei verebek, seregélyek.

A gazda sötét szemmel nézi ez állatokat, mivel érés idején a lehullott szemeket, melyek úgyis elvesznének, felkapják, sőt a galambok és verebek néha a zsenge kalászokat kiverik, szárnyaikkal verdesve, mintha csépelnének; ezzel igaz, némi kárt okoznak, de tavasztól majdnem aratásig, haszonhajtólag működnek, rovarokkal s gyomok magjaival táplálkozva. Különösen áll ez a méltatlanul kártékornak kikiáltott, még vadász-törvényünk által is üldözött vadgalambról; életemben legalább 2—300 elejtett vadgalamb begyét metszettem fel, s abban kora tavasztól aratásig mindig gyom magvait találtam, legtöbbször a konkolyét.

De ez ártatlan lakosság mellett a buza ellenségei is felütik tanyájokat a gabonaföldön. A gabona csiraján és gyökerein rágódó egerek, a mezei (házatlan) csiga (*Limax agrestis*), az áska, a cserebűly pajorjai (*Engerling*) a nyúl, a hörcsök, mely az érett szemeket gyűjtve magtárába, nem a gabona, hanem a gazda ellensége. — A buzaszárlégy alig vonalnyi nagyságu fekete, alsó részén sárga, parányi állat, mely a növény főhajtását rágja le; a buzamoly (*agrestis tritica*), mely gyökerein rágódik s különösen a búzaszipoly (*cecidomia tritici*.)

E picziny rovar olykor rendkívüli pusztításokat tesz. Néha nagy kiterjedésű területeken a gabona szára letörik s kalásza léha marad. E tünetmény okát

babonás emberek boszorkányok művének tartották, okosabbak a késői dért okolták miatta; míg sikerült az e jelenséget előidéző állatot fölismerni. Színe pirossárga, szárnyai testénél hosszabbak s a legszebb szivárvány-színekbe játszanak. »Épen akkor jelennek meg — írja a mezei gazdaság könyve — midőn a búzafejek levélhüvelyekből kibujnak, többnyire június elején, csendes kellemes estéken, kicsiny hullámzó felhőkben tánczolnak a vetés felett. Petéiket legszivesebben az épen kibujt búzafejekre rakják, és pedig a virágkorona belső oldalára, a bibe fölé egy csomóba; 10—14 nap alatt a peték kikelnek, s miután a lárvák egy ideig a virágporból éltek, sáfránszint vesznek föl: kicsinyek, de egyetlen buzanyiláson már 47 is találtatott; miből el lehet képzelni, hogy a buza tenyésztésére nagyon ártalmasak.« Valószínű, hogy a buza tejnedvét is kiszívják, minek következtében a szem elzsugorodik, s ekként nem csoda, hogy a termés felére is alácsökken. A természet azonban gondoskodott tulságos elszaporodásának meggátlásáról, miután némely fekete darázs-faj petéit a buzaszipoly lárváiba rakva, azokat elpusztítja. Ekként talál a buza többi ellensége is üldözőre. A hegyes ormányu, egérhez hasonlító, csinos kis cziczikány kérlelhetlenül vadászsza az apró rovarokat, ép úgy a verebek, fűrjek, foglyok, melyek fiaikat jobbára ily állati táplálékkal szokták felnevelni. A vakond, rovarok és azok lárváival, áskával, csigákkal táplálkozik, mi által a gabonaföld egyik leghasznosabb lakosává lesz. A kalász-tenger sűrűjében fészkelő hamvas örvöly, a sűrűségbe rejtőző

menyét, róka ott mint kitünő egerészek szerepelnek.

Ilyen a gabonaföld élete. Ha felületesen tekintjük: egyhangu-, csöndes-, kihaltnak látszik lenni, oly mozdulatlan fölszine, melyet csak néha ingat meg a felette elsikamló szellő. Pedig a kalászerdő nyugodt felszine alatt is pezsgő élet van, folyton foly a mindenütt, mindig megújuló élet-halál harcz, a létért való nehéz küzdelem, mely életet ad, életet ölvé.

Nyugodt lehet-e azonban a gazda, ha látja, hogy gyom nem ölte el vetését, s a rovarok nem pusztították el?

Már aranylanak a kalászek. A gazda elégedetten tekint földén végig s csüreinre gondol; de öröme még sem teljes, nyugtalanítja, hogy a nap mind égetőbben süt alá, s im az ég elveszti áttetszőségét; azurja szürkés kékbe megy át, a gabonaföld barnasárga színt vált, az ittott látszó pipacs oly lángoló, mintha kigyuladt volna. Tikkasztó hőség keletkezik. Egy fűszál sem mozdul. Az állatok elnémultak, aggasztó csend, mozdulatlanság uralg a természetben. A láthatár szélén sötét fekete fölleg tünt fel; éles ellentét képezve az égetőn aláhulló sugarak fényével. A légkörben meggyült villamosság áthat testünkön is, és nyugtalanná, izgatottá tesz. A felleg sötéten mind magasabbra emelkedik, míg elborítja az egész láthatárt. Az előbb távolról jövő tompa dörgés mind közelebbről, mind erősebben hangzik. A nap eltűnt s a szürke félhomályon át fehérvilágu villámok vetnek perczre szokatlan fényt. A szél zugni kezd, már egyes nagy cseppek hullanak. A villámok mind sü-

rübben lobbannak föl, utánok egy czikázó tűz és ezüst-fényü sugár, egy rendítő csattanás, s im egy villám-sujtott házból magasan csap föl a láng, zugva szakad alá a megeredt zápor, mely földig hajtja büszke kalásztengerünket, földig hajtja reményeinket.

Mint az ember életében, oly sok megpróbáltatáson megy át a gabona is.

De nincs minden veszve, mint a rémület első percében hittük!

Ha a vihar elvonult, s a napsugarak felszivják az átázott buzaszárok tulnedvét, ismét büszkén fölemelik kalászfőjeket, mely nem soká daloló arató leányok sarlója alatt hull alá. Munka végezte után jön a vig arató-ünnep, mikor zene, kurjongás, dal kíséretében követve kigyult arczu, ragyogószemü arató leányoktól, kéveköti tánczolva hozza az aranyló kalászos- és virágokból font buzakoszorút, mint diadaljelt; a falun átmenet minden ház előtt vízzel telt kannákkal várja már a leánysereg s nevetve öntözik, s ő nevetve fogadja az öntözést, mert tudja, hogy ez a búzát termékenyítő esőt, az áldást hozót jelzi. A gazda is örömmel fogadja a kalász-koszorút, s míg az aratósereg feledve a nehéz munkát, dalolás között tánczra kerül, ő azt mint kedves emléket szobájának egy diszhelyére állítja.

A tarló egy ideig aratás után sem elhagyott, kihalt, mint azt előre hinnők; a fürj még ott bujkál apró fiaival, a galambok és verebek munkájok díját most szedik ki igazában gondosan felszedezgetve az elhullott szemeket. Egy más madár is megjelen ilyenkor ott s elfoglalja helyét a búzakeresztek tetején: az a

szép zöld, tündöklő kék és barna vegyületű karrács, köznéven kalangya varju. Egy-egy földhasadék szélén, a napon sütkérezve megszólal a tücsök. Vigan csirpol, a mint illik neki, mert hisz ő a muzsikusa az ott tartózkodó kis állatvilágnak, a kúszómászó, röpkedő, ugráló rovarok, legyek-, dongók-, hangyák- és vig szöcskéknek. Meg is felel hivatásának, mert ki nem fogy nála a nóta sem éjjel sem nappal, hanem egyre huzza, — igen, — huzza; mivel a hangokat szárnyainak hátulsó lábaihoz való dörzsölése által idézi elő. A könnyelmű czimbora csak a mának él, a holnap nem aggasztja. Környezete rendre elhagyja, egy idő múlva csak maga marad, de azért vig nótáját egyre huzza, míg a hüvös éjek beállanak, ekkor valamely házban huzódik meg s a kályha mögé vonulva a lobogó lángok mellett újra huzza, vigan húzza, mintha most is a kis állatsereg táncolná körül zsongva-bongva.

Igy képez egymagában egész kis világot a gabonaföld, mely a félvilág népeinek mindennapi kenyerét adja.

De most már ideje lesz rövid tekintetet vetnünk magára a gabonára, miután a gabonaföld életét szemléltük.

A többi fűnemű gabonafélék közül, minők rozs, árpa stb. csakis a a buzáról szólok, mint az egész család főképviselőjéről.

Mint egy jóltevő szellem, úgy tűnik fel a gabona, senki nem ismeri biztosan eredetét, sehol nem található vadon. »Valószínű, hogy gabonafajaink mes-

terséges természetmények, melyek a mívelés által nyert tulajdonaikat megtartották.«

E nézetet osztja egy franczia fűvész is, ki azt hiszi, hogy a déli Európában vadon termő Elymus nevű pázsit fűnemnek fajtája. »E nézet valószínűséget nyer az által, hogy a buza csakugyan a pázsitfűvek (graminae) természetes családjához és a Linné háromporodás (Triandria) sergének kétbibés (Bigynia) rendébe tartozik. Természetes, hogy a különböző mívelésmód, égalj és talaj befolyása alatt számos válfajra oszlott. Ezeket, tekintettel a fűzérnek alkatására, két főcsoportba szokták egyesíteni, s maga a nép is úgy különbözteti meg, mint szakálasokat és szakáltalanokat (barbatum et inberbae), de e megkülönböztetés sem egészen találó, mivel a tapasztalat azt mutatja, hogy némely szakálos faj, mívelés által szakáltalanná válik.«

A buzaneműek másik faját a tönkölyfélék képezik. A tönköly (*Triticum spelta* Dinkel vagy Spelz) szintén több válfajra oszlik. Ez a búzánál is szebb lisztet ad s leginkább Németországban termelik a Neckar és Rajna vidékén.

A búza alkatrészeit keményítő, sikér, cukor, mézga, korpa, viz képezik. A sikér az, ami a kenyértésztának szijasságot, rugalmasságot s a mézgával együtt táplálékonytságot ad, mely tulajdonságai miatt a búzának oly fontos szerepe jutott a népek életében emberemlékezet előtti idők óta. A búza története az őskor homályába vész el, de hitregéből tudjuk, hogy minő tiszteletben tartatott, sőt istenített. E hitregék szerint maguk az istenek

szálltak alá, hogy a népeket emez áldott növények termesztésével megismertessék. Az egyiptomiak Izist, a romaiak Cerest, a görögök Demetert tisztelték, mint a gabnanemüek védistenét, és méltán, mivel eme látszólag igénytelen növényfajok az emberiség fejlődésének egyik legfőbb tényezőjét képezik; mert, mint dr. Hegedűs szépen mondja: »csak e növényfaj képes állandó földmivelést, czélszerű gazdaságot létrehozni;« mintha az ezer meg ezernyi szálak békés együttléte az embert is az elszigeteltségből való kilépésre, társadalmiasságra ösztönözte volna.

És most kérdem: ha végigtekintünk a gabonaföld életén, ha megismerkedtünk nagy jelentőségével, nem látjuk-e, hogy egy ily tanulmánynál, mint a görög mythosban, egymásnak kezét nyújt a költészet és realismus, melyeket a félszegség oly összeférhetleneknek tart, mint a minő a tűz és víz, eczet és olaj, pedig mily szép egészsze olvadnak össze, ha ép szív-, kedélyes észszel nézzük; szinte bámulunk rajta, hogy eddig oly kérlelhetlenül elkülönítettük e két egymást kiegészítő tényezőt.

Hát nem maga a szépészet és költészettan tanítja, hogy csak az lehet szép, a mi igaz, pedig a természet a mily valódi, oly tökéletes szépség. A hibát tehát csak magunkban kell keresnünk, ha azt fel nem találjuk.

De ez eltérés a valódi szép- és igaztól oly nagy hiba, hogy a miatt több mintegy ezredév nemzedékei lettek szerencsétlenekké.

Ne vegyék, olvasóim, tőlem zokon, hogy ily ko-

moly hangot penditettem meg, de a búzaföldről szóltam, mely mindennapi kenyerünket adja.

Nem tarka futó képet akartam ecsetelni: hanem az oly fontos növényt környezetével, jó barátai- és elleneivel együtt bemutatni.

Hogy minő nagyjelentőségű a gabona, azt talán alig szükséges mondanom. Ha elvezetném olvasóimat a tarlón kalásztgyűjtő szegény elhagyott vénasszony kunyhójától a tündöklő palotákig; ha egy tekintetet vetünk a nemzetek és államok életébe: azonnal világossá lesz az előttünk.

Csak két éven át hangozzék e rémkiáltás: »Nincs termés!« felhatol az a kunyhóktól a királyi palotákig, s vajmi gyakran mint a tóba dobott kő, ép a legtávolabb partokon vet nagy hallámgyűrűket.

A mult század végén Mária Antoniette még elég naivul mondhatta, mikor kenyér hiánya miatt zajongni kezdett a nép: »Ha nincs kenyerük, adjatok zsemlet nekik.«

Azóta az idők sokat változtak; ma már a fejedelmek is kezdik tudni, hogy csak eléggült népek uralkodója lehet valóban boldog.

Elégedettség szülte nyugalom és szellemi fejlődés pedig csak azon népeknél képzelhető, melyek mindennapi kenyerökkel birnak. Oh, igen, mert ki az anyagiakkal küzd, feledí a szellemieket, ezek nélkül pedig boldogság, önállóság, valódi szabadság nem létezhetik.

Az aranyló búzakarász tehát nem csak a jólétnek, de egyszersmind a szabadságnak is jelvénye

s ekként a gondviselés kezében az emberiség céljának egyik legfőbb tényezője.

És miért épen e növény?

Guny-e az talán a természettől, hogy akkor, a midőn gazdag tárházából annyi más, pompásabb külsejűt szolgáltatathatott volna, egy egyszerű fűneművel ajándékozott meg, mint elsőrendű tápnövényünkkel? —

Talán intés ez is, hogy kövessük egyszerű törvényeit.

De végre emlékezzünk meg ama jótévő atyáról is, kinék gondviselése intéz mindent a mindenségben, és nemcsak szóval, hanem szívvvel is kérjük őt, mikor az Úr imádságában mondjuk: »Minden-napi kenyerünket adjad nekünk!«

IV.

Az erdők dalosai.

Az emberi szívbe is behatolnak a tavaszi meleg sugarak, újra éledünk. Sietünk a szabadba hegyenvölgyön, mezőn keresztül; mindenütt oly szép a természet, mi mégsem tudunk megállapodni egy helyen. Vágyunk tovább üz, ittasan a kéljérettől, új gyönyört vadászni, míg kifáradva csöndes nyugvó helyet keresünk, hol megpihenhetünk a sok kellemesen izgató benyomás után. Képzeltetünk-e jobb pihenőt, mint szép berekben vagy húsárnyu erdőben, hol a vakító fényt lombok zöldje mérsékli, az illat nem bódító s hol édes dal zeng föl a bokrok sűrűjéből! .

A mint az erdőt föl váltva szegélyező virágos réteken, hullámozó vetéseken át, közeledünk kíválsztott rejtekünkhöz, egy árnyas sűrűséghez: már messziről hangszik felénk az erdő szárnyas költőinek, a zenéreknek, dala.

Az a sok különféle hang sajátos, zengzetes kardallá olvad össze.

E kis művészeknek köszönheti az erdő költészetének nagy részét, mit leginkább őszkor veszünk

észre, mikor a fákat, cserjéket még viruló zöld lomb disziti, de elhagyták már a madarak.

Ekkor szép, de hideg halottá lesz, mert hisz a madarak az erdő éltető szellemei, bájos művészei. És a művész elnevezés teljesen megilleti őket. A zenérek tökéletesbülés felé törnek, mindenikök mintaképet választ magának, annak dalait lesi el, azokat utánozza s utóbb mesterével versenyre kel, s lázas dicsvágygyal igyekszik őt fölülmulni. Ezt számos példa bizonyítja. Néha megtörténik, hogy kedvök telik egy rossz kontár utánzásában, de viszont számos példa van arra is, hogy a csalogány más fajabelivel versenyre kelve, addig dalolt, míg halva hullt le.

Kitünik ebből, hogy a madár átérzi dalát. Ha szeret, költővé lesz s választottja szívét művészete által kívánja megnyerni, tőle kitelhető szép alakban zengve el előtte érzelmeit. Ő dalol; de csak annak, akit szeret, csak azt énekli meg, ami előtte kedves. Dallal édesgeti magához társát, fogságban dallal üdvözli megkedvelt gazdáját. Dalra készíti az ujló lomb, a zöld pázsít. Lelkesült dallal üdvözli ő, a világosság gyermeke, az első reggeli sugárt, és este dallal bucsuzik el az utolsótól.

És hogy átérzi azt, mit dalol, és hogy érzelmeinek tud hangokban kifejezést adni, mutatja az is, hogy a körülményekhez alkalmazottan, mily különböző dala? Mennyi öröm, kéj, lelkesülés rezgi át reggeli dalát, melylyel az első napsugarakat üdvözli, és minő méla a legtöbb madár esti dala, mikor bucsut vesz a lehanyatló naptól, — mintegy kihallat-

szik abból az éj vészei-, az éj rémeitől való aggodalma!

Ugy hiszem, olvasóim ohajtának e kedves lényekkel közelebbről is megismerkedni. Lessük el őket otthonjukban, a lomberdőben, mely a legtöbb dalos kedvencz tartzkodási helye.

Mielőtt azonban szárnyas művészeink legelső családjait bemutatnám, legyen szabad röviden általánosságban szólanom felőlük. Addig, míg a lombdus fák árnyában letelepedhetünk, lesz elég időnk hozzá.

Mint már említettem, a dalosok otthonjának erdők, berkek tekinthetők. Többnyire kised madarak és több családhoz tartoznak. Vidorak, élénkek s érzelemgazdagok; e mellett nagyon nyugtalanok. Korán reggeltől az est beálltaig dalolnak, a déli órák kivételével. — Érzékeik kifejlettek, tehetségeik a madárvilág első sorába emelik őket. Békeszeretők, de nem gyávák, öntudatosak és önállok; gyöngéden tudnak szeretni s föláldozásteljesen. Szóval — a mint Brehm A. nagyon kedélyesen megjegyzi — »száz jó tulajdonsággal birnak s nagyon kevés rosszal.«

»Valamennyi dalos madár ragadozó, mivel főleg állatokkal táplálkoznak . . . hanem csak rovarokkal, pókokkal és csigákkal, melyek elfogdosását nekik nem számítjuk be, talán azért, mivel ily állatok pusztítását csak újabb időben kezdtük figyelembe venni, vagy mivel kedvenceinket a legkisebb hiba árnyától is megóvni ohajtottuk, s ép azért nem számítottuk őket is a ragadozók közé.«

A föntebbi sorok írója — Brehm — vándorlászukát is állati táplálékuk szükséges következményének tartja, mivel ősszel a rovarak elrejtőzván, éhen kellene veszniök. Én más nézetben vagyok. Tudjuk azt, hogy a legtöbb madár még ősz elején hagy el minket, tehát oly évszakban, mikor még mindenikök bőséges táplálékra találhat, a szükség e szerint távozásra nem kényszeríti; de igen is a légmérsék változása. Ősz kezdetén általunk még kevésbé észrevehető változások történnek a légben; a hőmérsék alábbszáll s a vizgőzők mennyisége tetemesen növekszik, a madár azonban teljesen légáthatott és finomalkatu lévén, már akkor érzi a légmérsék változását, s mikor azt mi is érezni kezdjük, rá már oly nagy hatást gyakorol, hogy távozni kényszeríti. Mindamellett vándor-madaraink, különösen dalosaink, nem szívesen hagynak el; ezt mutatja az a nyugtalanság is, mely megszállja őket távozásuk előtt, és az az öröm, melylyel tavaszkor üdvözik régi kedvencz tartózkodási helyöket. Zeng ekkor daluktól minden bokor. Ki ne lesné el ekkor a tavasz első hirdetőjének, az ég felé törő pacsirtának, dal-ábrándját? Ki ne hallgatná gyönyörrel a fekete rigó lágy fuvolázását, s ki ne merengne el a csalogány dalán, melyet a költő oly szépen jellemez:

»Szakadj ki lelkem, zengj el mint dalom.

Mi vagy te más, mint hangzó fájdalom?

Igy énekel a cserje vad bogán,

Az erdő szive, a kis csalogány,

S ki szólna, míg az erdő szive fáj?»

Vonuljunk mi is rejtekünkbe, az erdő egyik

sűrű, természetes lúgosába, hallgassuk kedvenceink kardalát, s tekintsük kissé közelebbről magukat a kis művészeket is.

Amott a sűrüből egy csalogány dala hangzik föl, s ha ovatosan közeledünk, megláthatjuk magát a művészt is egy kecses alkatú, kissé hosszulábú, áralakú csőrű barna madarat. Geniális szárnyasunk, igaz, hogy igénytelen külsejű, de finomabb tehetségei nagyon kifejtettek, mit első látásra elárul szép fényes szemeinek értelmes, sokat kifejező tekintete; dallásban pedig fölülmul minden más madarat.

A csalogány árnyas berkek- és lomberdőkben lakik, ha csak teheti, víz közelében. Vándormadár, s april végén jön hozzánk, vagy május elején, hogy jelen legyen a természet nagy ünnepén, mikor a föld arakoszorúval jelen meg, s augusztusban elhagy, mikor az ara, már mint anya tűnik föl virágok helyett, keblén gyümölcsökkel. Legszebb dalait a természet nászünnepén zengi el, és e dalok mindenike egy-egy költemény.

»Ha értenők szavait, — mondja Bechstein, — meggyőződnenk afelől, hogy minden strófa, melyet elzeng, más-más érzelemnek ad kifejezést.«

E sajátos madár természete is eltér más szárnyasokétól. Ő az ellentétek madara. Magatartása gyakran komoly, méltóságteljes, s máskor játsszi, gyermeteg. Lelkesülni tud, s ha szívének vágya nem teljesül, végtelen bánatossá lesz. Jóindulatu és vad: árva madárfiakat fölnevel, gonddal ápolva őket, s viszont egy csekélységért féktelen haragra lobban. Komoly, de a nevetségességig kíváncsi. Az

emberhez bizalmasan közeledik, jelenlétében tartózkodás nélkül hallatja felséges énekét, de elvonulva a cserje sűrűjébe, láttatni nem engedi magát. Többen megkísérlék dallamait hangjegyezni: hiu kísérlet. Hallani kell őt, a mint elzokogja fájdalmát, majd fölcsattog az öröm hevében, s a kék, a gyönyör, mely szívét dobogtatja, átrezg dalán; vagy mikor dalversenyre kel a fajabelivel.

Mit mondjak házi életéről? A költőkről s lángeszű művészekről állítják, hogy rosz családfők. Ez nem egészen találó a szárnyas művészre. Igaz, laza fészket rak, melyben 4—5 barna tojás található május közepén, s a him nem sokat törődik fiaival; de az anya megragadó gyöngédséggel gondozza azokat.

Hanem a dal királya mellett ne feledkezzünk meg a többi kedves énekesről sem. Árnyas rejtekünk-ből körültekintve, bizonyosan még számos kis madarat fogunk látni, melyek nem rejtőznek a sűrűbe, hanem ágról-ágra röpködve, vidám dalaikkal gyönyörködtetnek. Ezek a poszáták (Grasmücke), kecses alkatu, kis, mozgékony állatok, kissé zömökebb testalkattal, mint a sugárnövésű csalogány, s rövidebb, vastagabb lábakkal. Hangjuk nem oly erőteljes, mint amazé, dallamuk nem oly változatos; de behizelgő, kellemes. Ha az énekes-madarakat általában költőkhöz hasonlítjuk, úgy azok között ők a lyrai költők; vannak közöttük ömlengők, ábrándozók, de többnyire Berangerre emlékeztetnek: dalaikon a derűtség melegítő sugara ömlik el. Ha virágokhoz hasonlitanám őket, a mező ezer apró mosolygó virá-

gaival tenném párhuzamba, nem a kábitó illatú, bizarr alakúakkal. Énekekben önmagukat tükrözik vissza emez élénk, vidor, környezetöket is fölvidító kedves lények. Közöttük első hely illeti a barátka-zenért (Plattmönch, Curruca atricapilla). Ő régi ismerősünk nem csak a berkek- és ligetekből, hanem kerteinkből is. Alakja nagyon egyszerű; fejteteje fekete, mintha kis sipkát viselne, háta zöldes-szürke, hasa szennyes-fehér. Dallási tehetsége kitünő és sokan a csalogány fölé helyezik. Gróf Gourey-Droitau-mout ekkép jellemzi: »A barátka a legkitünőbb zenérek egyike, és a szobában őt a csalogány fölé kell helyeznünk. Hosszúra nyújtott folyékony dala fuvolaszerűbb s változatosabb a csalogányénál, e mellett nem oly átható.

Némelyike tisztán ejti ki e szót: Judit. »Más hiven utánozza az álfülemile énekét, az aranybegy lágy fütyölését, a pinty csattogását; ismét mások a fürj »pitty-palattyát,« a fekete rigó méla dalát, vörösfarku zenér énekét.«

Különösen kellemes, mikor dalát félbeszakítva, mély hangon utánozza a rigó csalhangját.

Vannak olyanok is, melyek az elősoroltakat mind hiven utánozzák, a nélkül, hogy elfelednék saját dallamukat.

A poszátáknak még számos faja honos nálunk, legjobb dalosok közöttük: a kerti és a szürke poszáta (*C. hortensis* és *cinerea*).

Rövid sétát téve, a fák árnyában kellemes méla madárdalt hallunk s egy magasabb cserjén mestereleg készült fészket pillantunk meg, mely csinos kis

félgömböt képez; nagy ügyességgel van készítve finom fű- és gyökszálakból s belül nagy gondnal kitapasztva földdel. Melyik madár a tulajdonosa? kérdené a nagyvárosi lakos. Vidéken mindenki tudja, hogy ez az énekes rigó készítménye, s ha hallgatunk a közelből hangzó méla dalra, ráismerünk magára a művészre, ki nemcsak dalnok, hanem kitünő építész is. A rigók valódi erdei madarak, és az énekesek között a legerősebb testalkotásuak közé tartoznak, miért oda is elhatolnak, hol kelet búbájos dalnokát, a csalogányt, és sok más kisebb énekes madarainkat csak hirtől ismerik. Ép azért a rigó a hidegebb ég alj alatt még nagyobb becsben áll, mint nálunk: Norvégiában, hol a legkitünőbb énekesnek, éjszak csalogányának nevezik. Ő a tavasz első hirdetője. Enyhe tavaszi reggelen, a fák csucsára szállva hallatja s csalogányéhez némileg hasonlító, de lágyabb, fuvolaszerű énekét; ő az erdő fő megelevenítője, ő a madárkedvelők egyik fő kedvencze.

Az én kedvenczem azonban a rigók között a fekete rigó (Amsel, *Turdus merula*). Az ő dalát én a maga nemében páratlannak tartom, s ha van, a mi fölülmulja azt, úgy az egyedül az éjszak-amerikai *Turdus polyglottus* éneke. Őt hallanunk kell, és minél többször halljuk, annál jobban megszeretjük. Hallani reggel, oly korán, mikor a hajnalpir halvány rózsafényben még alig kezd derengeni; keleten az ég kékjébe beleolvadó csillagok fénytelenül még ott rezgenek, s a reggeli hűs szellő végigszaladva az erdőn szenderéből felkölti a szunnyadó életet, a mi madarunk elkezd dalát, telezengve az erdőt; azon-

ban ez csak halvány viszfénye esti dalának. Alkonyatkor kell őt hallanunk! Mikor a nap leszáll, a szellő az ingadozó, harmatos virágokkal enyelt, mikor

»Mélyebb árnyu a vizek kékje,
Sötétebb zöldű a levélke,«

mikor a patak halkan zugva, csöndes nyugalomról cseveg, a játszi evet fészkébe vonul, a madarak dala rendre elnémul; az alkony már kihamvad s az első csillag fölragyog: akkor az erdőszéli bokrok valamelyikén halkan megszólal a fekete rigó. Dala majd egy másiknál vízshangra talál, s amint az égen mind több-több csillag gyulad ki, mind több-több bokor zeng a daltól, mintha minden fölragyogó csillag egy-egy rigót lelkesítene dalra, míg csak ragyog az egész égboltozat a sok fényes csillagtól, s zeng az egész erdő a sok rigó dalától.

Az ég mind sötétkékebb lesz, a csillagok mind fényesebben ragyognak, a pásztortüzek is már véglobbot vetnek, de madarunk még mindig dalol; késő éjig egyre dalol, s mi lessük-lessük, és minden szava vízshangra talál szivünkben s új érzelmet ébreszt.

Még sokat mondhatnék kedvenczemről, eredeti, szeszélyes magaviseletéről és családi életéről, de ezt vázlatos előadásom szűk kerete nem engedi. Külsejének leírásával sem foglalkozom, hisz ki nem ismeri őt nálunk?

Mielőtt azonban megválnánk a lomberdőtől, nem szabad megfeledkeznünk két kedves kis szárnyasról, habár ezek gyakran fölkeresnek falusi magányunkban is, s különösen télen át köszöntenek be

hozzánk, mikor a többi dalnokok szebb hazát keresni messze távoztak. Ők akkor sem hagynak el, hanem valódi jóbarátokként vigasztalnak a szomorúság napjaiban.

Mindenütt ismerik az igénytelen vörösbegyét. Emez élénk, fényes feketebarna szemü, olajszin hátú, narancsvörös mellü, mozgékony, örökvidor madárkát nem csak ismerik, hanem sok helyen fél házi-madárnak tekintik.

Nem is lehet őt nem szeretni, annyi kellem, annyi jó tulajdonnal bir. Akaratlanul is szemébe ötlík mindenkinek az életvidor, pajzán, bizalmas lény.

Olyan ő, mint a szeretetre méltó, vidám, szellemdús fiatal leány, ki akaratos fejébe vette, hogy környezetét meghódítja, mi neki rendszerint sikerül.

Mindig derült, jókedvü, mintha övé volna az egész világ. Mi gondja is lehetne? Ő kevéssel beéri, azt a keveset pedig könnyü beszerezni, mert hisz nyáron itt talál mindenütt mindenféle bogyót, s ha a zordon évszak beálltával kifogy ezen táplálékából is, miért aggódnék azért? Elmondja a költővel:

» . . . . ah, miért gondoskodnám ?

Jó az Isten, majd gondot visel reám.«

S ez alatt magát gondolva, könnyedén szárnyra kel és elutazik Dél-Európába vagy Éjszak-Afrikába, ha pedig röstelli az utazást, s nincs épen csikorgó hideg, no hát akkor elhagyva az erdőt, ligetet, beállit a falusi lakok udvarába, bekopog a kunyhók ablakán, hisz onnan sem üzik el, ott is hull vagy

egy morzsa számára, mit nem irigyelnek tőle, a kóbor, vig dalnoktól. Ki is sajnálná a falatot a kis vándor czimborától, ki hamis fejecskejét félrevetve, oly bizalmasan kacsint ránk; ki szép sárgapiros mellével oly kellemesen válik ki a fehér hótakarótól, kinek dala oly vidáman zeng akkor is, mint mikor virág nyilik mindenfelé, s telvék a fák lombokkal?

Mint dalos nem a fájdalom megéneklője, mint a mélyen érző csalogány, hanem az élet apró örömeinek vidor dicsőítője. Nem zokogja fájdalmát, csak mélán ábrándozik, vagy ha szíve megtelt, örömet hangzatos dalba önti, mint az arató-leány, ki eldalolja azt, mi kebléből fölbuzog, nem gondolva vele hogy hallja-e valaki vig vagy méla dalát? . . .

Egy német közmondás szerint: »A mi picziny, az kecses is.« Ez valóban ráillik a csukra (köznév: ökörszem, Zaunkönig, Troglodytes.) E furcsa kis madárnak már külsejében is sok megnyerő van. Alig három és fél hüvelyk nagyságu, kissé zömök, s kurta, elmetszett farku. Színezete szép rozsdabarna, fekete haránt vonalokkal hullámozva, alul barnásszürke, sötétbarna hullámzattal. Egész Európában található sűrű cserjék, víz melletti ligetek, kertekben, s mindenütt magára tudja vonni a figyelmet piczinysége daczára, szokásai, éneke és művészi fészke által. Fészke valódi remekmű, melyet azonban nem könnyű leírni, mivel az okoskis madár azt különféleképen építi a helyhez alkalmazottan. Egyik magas fa csucsára rakja, másik sűrű bokorba, elhagyatott egér lyukba, szirtrepedésbe, faoduba; nagyon

sok pedig sűrű túskebokorban üti föl tanyáját, sövénykerítések eresze alá, vagy malomgátakban, mivel nagyon kedveli a víz közelét. Azonban bárhol találjuk is fészket, az mindig nagy gonddal van készítve; többnyire kis gömböt képez, bejáró lyukkal; anyaga egyiknek kizárólag moha, a másik fűszálból és falevélből van szőve és tolluval kiágyazva. Néha idegen fészket használ s azt gondosan átalakítja. Különös sajátága némelyiknek, hogy különböző helyeken 5—6 fészket rak, melyeknek egyike lakásaul szolgál, a többi menedékhelyül. Rendkívül élénk, dévaj, hetyke s amellet mégis félénk. Nagyon mulatságos, mikor mitől sem tartva, hetykén berzenkedik, de a mint a veszélynek csak árnya is mutatkozik, rémülten húzza meg magát egy perczre, de csak is egy perczre, mert a gondtalan kis szárnyas soká aggódni nem tud. Elevenség-, jókedv-, ügyesség- és gyorsaságban kevés madár mulja őt fölül. Mindig oly hetykén ugráncsol, mintha soha szükségét nem szenvedne; még télen át is, ha nincs rendkívüli zivataros idő, és a nap néha kisüt; akkor is, mikor legszivósabb állandó madarunk, a veréb, elkedvetlenülve a nagy hideg miatt, fölborzolt tollazattal szomoruan ül ott: ő akkor is jókedvű s olyan vigan dalol, mintha a tavasz már beköszöntött volna. Főleg ez teszi őt kedvelté mindenki előtt. Éneke kitünően kellemes és változatos, fütyölő, tiszta, csengő, erős hangokból áll. Rendkívül fölvidítő és éltető hatást gyakorol az emberi kedélyre vig dala télen át, mikor minden a merev halálra emlékeztet, minden állatnál a szomorúság, a csüggedés kifejezésével ta-

lálkozunk, csak ő a kis hamis nem csügged, s jó kedélylyel vigasztalást zeng felénk.

És a mint kilépünk az erdőből, pacsirta száll föl dalolva mind magasabbra, mintha dala ég felé ragadná s telezengi szivünket, átmelegít s lelkesülésre ragad.

De az még nem elég, hogy eme kis szárnyas költők gyönyörködtetnek, nemesb érzelmeket keltenek föl bennünk, hanem egyszersmind hű munkásaink, védőink, vagyonunk valódi őrei.

Mivé lennének erdeink, szőlőink, réteink, vetéseink, ha nem volnának madarak? Különösen az énekesek haszonhajtók, mint kiváló rovarpusztítók. Ép azért valahányszor kedves dalaikban gyönyörködünk, jusson eszünkbe, hogy eme kedves lények, a természet eme létet nyert költői gondolatai, valódi jótevőink, mivel ők óvják meg a rovarpusztítástól erdeinket, virágainkat, gyümölcsöseinket és gabonánkat.

A bölcs gondviselés gondoskodott arról is, hogy ezen hasznos lények nagy szaporodásnak örvendjenek.⁶ A czinkék évenként kétszer-háromszor költenek ki 8—10 fiat. Kedvenczünk, a csúk évenként 10—12 fiat nevel föl. Gondoljuk el, mily nagymennyiségű rovarot kell fogdosniok, hogy apraikat táplálhassák, s hogy ezen rovarok mennyi kárt okoztak volna, s azonnal szembeszökővé válik az apró madarak nagy jelentősége a természet háztartásában!

Kiválóan hasznosak azon kisebb madarak, melyek nálunk állandóak; ők, hogy táplálkozhassanak, a fakérgen minden hasadékot, minden lyukacsát ki-

kutatnak, minden lehullt falevelet megvizsgálják, keresve a kártékony rovarok tojásait és bábjaikat. Ezért felhivom a természet minden melegkeblű barátját, hogy vegye pártfogása alá az apró madarakat s ismertesse őket minél szélesb körökben, szerezzen ott nekik barátokat.

Amint egy zöld lugosban ülve e sorokat papírra vettem, röpködő, daloló madarak lebegtek körül, s a mint daluk fölhangzott, úgy tetszett nekem, mintha a lábamnál nyíló virágok kellemesebb illatot árasztanának, a szellő enyhébben lengene, és szívem melegebben verne; melegebben azon gondolatra, hogy egy jó cselekedetet teljesítettem, mikor újból fölhívtam nemeskeblű olvasóimat, különösen a költői kedélyű olvasónőket az énekes madarak annál melegebb pártolására, mert ezek énekében a vallási kebel egyszersmind zengeni hallja azon mindenható gondviselőnek magasztalását, ki az ég madarait táplálja.

V.

Künn a réten.

(Vázlat.)

Ha tavaszkor fübe fekszem,
Szivem nyitva áll;
Szembe, szivbe kéjgyönyörnek
Illatárja száll.

Ah ki írja meg, mit érzek
Édességinél! ?
Szivem, mint a megtelt bimbó,
Meghasadni fél.

G a r a y.

• Állok tavaszmezőn,
Melyet virány fedez;
Ugy érzem, gondolom:
Az Isten háza az.

E r d é l y i.

Ily lelkesülten éneklik meg költőink a mezőt, így ír Burns a zöld rétjeiről híres Erin szigetéről, a tenger smaragdjáról, miként az irek országát nevezik. S ha átlapoznók a világköltészet összes műveit, alig találnánk költőt, ki a szép zöld mezőről meg ne emlékeznék, oly ellenállhatlanul kedves érzelmet gerjeszt a romlatlan kebelben annak szemlélete.

De nemcsak a költőkre gyakorol a zöld rét kellemes hatást, hanem mindazokra, kik a természet szépségei iránt fogékony kebellet birnak. Hányszor elmerültem én is nézésébe tavasszal, mikor a remény zöldjét naponkint igéretteljesebb fokozatban tün-tette föl. Hányszor hallgattam a zöld fű eresze alatt bujkáló fürj kedves pitypalaty-át, vagy az illatos virágok közül fölszálló pacsirta dalát!

Mindig különös érzés szállt meg, mikor teljes virágzásában álló réten husz-harmincz kaszást láttam, a mint harsogó kaszáik előtt hullottak a rendek; odább roszat nem sejtő fürj hívta társát, a pacsirta füben rejlő fészke fölött lebegve vigan dalolt, s gondtalan szöcskék serege ugrált a ledöntött rendeken, nem is sejtve, hogy most szép otthonjuktól fosztatnak meg. És midőn a nap elfonnyasztva a ledőlt rendeket, azokból üde illat szállt föl, kéjesen szívtam be azt, de feledni még sem tudtam, hogy ez millió meg millió legyilkolt ifju élet utolsó lehelete.

Sokan, nagyon sokan elragadtatnak a rét szépsége által, de mivel nem ismerik, öncsalatásukban azt hiszik, hogy szépségét egyedül az ott elszórtan diszló tarka virágoknak köszönheti. Csalódnak.

Végre is a rétet nem ama tarka virágok képezik, hanem a füvek. Képzeljük csak a rét virágait zöld fükeretjük nélkül, az esetlen alaku katángot, a bizarr kinézésű pillangósokat, a keresztes viráguakat magukra hagyva, szétszórtan, fölsarjadzva a kopár talajon: vajjon nem ugy vennék-e ki magukat gyep-környezet nélkül, mint moly-ette szalon-szőnyeg, mely-

nek ezer virágai között kirivó pusztaságok tűnnek föl, mint ország nép nélkül? Ép azért lepik meg kellemesen az angol félszigethez közeledőt a parton elterülő üde, zöld rétek, mivel ott a fűneműek játszsza a főszerepet, s barátságosan intenek felénk, oly jóltevő s minmagunkkal kibékítő hatást gyakorolnak ránk, ugyszólva a csöndes, boldog, kielégíthetlen vágyaktól nem zaklatott családi élet jelképezői. A rét eme jóltevő, üdítő hatását legnagyobb mérvben érezzük erdők tisztásain, komor hegyek között s oázokként föltünő gyepszőnyegeknél. Az egy- másra tornyosuló óriás hegyek nagyszerű látványt nyujtanak ugyan, de egyszersmind nyomasztó hatást gyakorolnak s komorrá tesznek. Ugy tűnnek föl, mintha ellenséges hatalom emelte volna a magasba, honnan fenyegetőn tekintenek alá. Hát ha még e szirtes hegyek tömkelegébe merészkedünk, hol az erdők sötéte titkot rejt, és a mély szakadékokból zugó vizek törnek elő? Mily üdítőleg hat ránk, ha itt egy tisztáson mosolygó zöld gyepet pillantunk meg, haragos fenyüerdőtől környezve! Ugy tesz, mintha az elhagyottságban egy jó barát üdvözlne.

A gondolkozó előtt azonban a költői hatás mellett más érdekek is bir a rét, épen azért, mivel azt főleg a füvek alkotják, melyeknek a természet háztartásában oly fontos szerep jutott. Az ő család-jokhoz tartoznak, — hogy többet ne említsünk — a rizs, a rozs, köles, árpa, buza, czukornád, kukoricza, stb.

Nekik köszönhetjük tehát mindennapi kenye-

rűnket, nekik a földmivelést, és ez által az embereknek társaságban való csoportosulását.

Ha a fűneműek területein, a gabona-földön, a réten végig tekintünk, úgy tűnnek föl előttünk a fűneműek, mint a társasági egyesülés példaadói; egyetemők: mint a társaság mintaképe. Nem találjuk-e őket nagy számmal összecsoportosulva, nem kell-e önkénytelenül összehasonlitanunk a munkás néppel, melynek egyede elvész a közelében tarka szinpompában csillogó virág mellett, de nagy tömbbe egyesülten egy ország zömét képezi?

Legyen szabad már most olvasóinkhoz egy kérést intéznem: kísérjenek ki a rétre, hol szerény személyemen kívül Rossmászler is kalauzul szolgál, kit többször fogok idézni.

Én meg vagyok afelől győződve, hogy a legszűkebb körű tanulmány is érdeket képes kelteni ez igényteleneknek látszó, sajátos alkotásu növények iránt.

Nézzük csak az illatos zöld rétet, a reggeli nap rézsut sugaraitól tündérien világítva, csillogó harmatfátyollal boritottan. Látása is felüdit s mintegy új életet kölcsönöz. A nap is osztozni látszik nézetünkben, s mind melegebben aláhulló sugarai kéjesen szivják a lenge fűszálakon rezgő harmat-csöppeket.

Csókjai azonban nem hasonlithatók a kéjencz csábitóéhoz, hanem az éltető anyai csókhoz, mert épen a meleg idézi elő ama láthatatlan processust, melyben a növény fejlődésének titka rejlik.

Ime, reggeli sétánk bő alkalmat nyújt a melegség által előidézett eme művelet egyikének észleletére. Az oly csöndes, igénytelen fűvek világában forradalom látszik kitörni. Ezer meg ezer fű virága tépi szét bilincseit. Éjen át millió ily picziny virág fejlett ki, várva az éltető sugarakra, melyek számukra megnyitják az élet kapuit, széttörve bimbóik fogházát. És amint a harmat eltűnt a rétről, s mi egy árok szélén leheveredve figyelmesen nézünk végig a rét fölött, a fűvek füzerein s bugáin apró füstgomolykákat látunk fölszállni s azonnal ismét eltűnni. »Hasonlit ez — mondja Rossmászler — csatárláncz tüzeléséhez«, csakhogy jelentősége éppen ellenkező, mert eme kis explosiók nem életet ölnek, hanem az élet adását eszközlik. A meleg elpárologtatja a porhon himportartó üregeiben (rekeszeiben) levő nyirkot, s most a porhon hártyanemű takarója szétpattan és nagy erővel löki ki az addig fogva tartott, megért termékenyítő himport.

A himpor sejtszövetből alkotott hólyagocskákat, parányi gömböcskéket képez, melyeknek föladata termékenyítés lévén, mindenike egy új növény csiráját rejti magában. Azonban a föntebb említett explosiók alkalmával a himpor szemecskéinek nagy része nem felelhet meg rendeltetésének, mivel nem esik a bibére, hanem a szél által tova ragadtatik, vagy a földre hullva, elvész. Néha a napsugarak helyett más tényezők veszik át a postillon d'amour szerepét s mentik meg bilincseitől a bibe keblére vágyó himport, például a kifejlett füzérre szálló légy, vagy könnyű szellő.

Ez érdekes jelenséget erdők közelében nagy mérvben láthatjuk tavasszal, mikor a szél messze tovaragad nagymennyiségű himport. Így Nagy-Szeben piaczat több év előtt egy tavaszi napon finom sárga por lepte el. Sokan nem tudták megmagyarázni, mi lehetett az. A közel fenyüerdőkből kavargó szél által nagy mérvben odasöpört himpor volt.

De nemcsak egyes, a füvek életéből fölhozott jelenségek figyelemre méltók, hanem a többi növényzetétől eltérő alakzatuk is.

A valódi füvek teljesen más alkotásuak, mint a fák és egyéb növények. A nálunk honos számos faj közül alig van évelő. Czikkelyes izekre oszlott száruk, melyet izeknek vagy szalmának is szoktunk nevezni, még azon évben, melyben létet nyert, el is hal. Leveleik hosszúkás, hegyesek, a szárat tok formában karolják körül, s a mi legnevezeteseb rajtok, hosszú szálakból állanak, semmi nyomát nem mutatva a fa és más növénylevelek érhálózatának. Virágaik füzerek-, kalászkokba csoportosulnak, mint a buza-, rozs- és más kalászosoknál, vagy hosszabb szárazon függve az egyes virágok bugákat képeznek, mint például a zabnál. Tenyész-részeik: a him- és anyaszál egyszerű boritékai (ezt csészének is szoktuk nevezni) képezik virágbokrétaikat. Tehát itt is egész valójukhoz hiven az egyszerűségnek hódolnak. És a mint az egyes fűszál virágai összetartva, füzérré vagy bugává egyesülnek, ép oly szeretetteljesen sorakozik millió meg millió fűszál egymáshoz, sőt legtöbb fajuk elszigetelten, magánosan meg sem él, hanem elcsenevész. Ép ezen társas összetartás adja meg számukra a je-

lentőséget, ép úgy mint politikai államban a nemzet egyetértése. Ez összetartás következménye, hogy tömörülésök a rét fogalmát alkotta, valamint a csoportosulásban élő fák az erdő fogalmát.

Eme csoportosulás legszembeszökőbb példáját szolgáltatja a gyep, melynek egyedei alig vehetők figyelembe, de így együttesen meglepően szép látványt nyújtanak, diszkertekben nélkülözhetlenek s a tájképnél is nagyhatásuak. A gyep megérdemli, hogy figyelemre méltassuk. »Eme zöld takaró nem képződhetnék, — mondja Rossmászler — ha a gyepfüvek évelő gyökérrel nem bírnának. Tudjuk, hogy a füvek gyökere rojtos szálak csokorjából áll, mely oldalhajtásokat eresztve, az által a gyökerek egybeszővődnek s így képezik a föld zöld takaróját.« A gyökszálak illetén összeszővődését különösen láthatjuk az ecsetpázsitnál. (*Fuchsschwanz*, *Alopecurus pratensis*.)

A mint tehát láttuk, a fűneműek egész alkotása eltérő a többi növényekétől; szára, levelei, gyökere és virága, mely leginkább magára vonja figyelmünket, mivel bámulatos egyszerűsége mellett oly nagy változatosságot tüntet föl, miszerint valamennyi fűnem a polyva különfélesége után meghatározható.

Már az egyes virágoknak a kocsányon való elrendezése is irányadóul szolgál a meghatározásnál a szerint, amint kalászhai füzérré alakulnak, mint a buzánál, vagy bugává, mint a zabnál.

Nagyon ritkán ülnek külön kocsányon virágaik, mint a ziláltfejú kásafűnél (*Milisgras*. *Milium effusum*). Rendszerint több virág együtt egy kis füzérkét képez, s e füzérkékből alakul a kalász.

Terünk itt nem engedi a füvek polyvája alkotásának s egyes részeinek tüzetes ismertetését adni, habár az nagyon érdekes, különösen nagyító üveg segélyével tett tanulmányok alapján előadva. A jelen igénytelen vázlatban csak arra szoritkozunk, hogy röviden fölemlítsünk néhány jellemzőbb fűvet. Ezek között épen nem az utolsó helyet foglalja el az utszéli vadóc (Englisches Raigras. *Lolium perenne*), melyet angol perjének is neveznek, mivel a költői hirre emelkedett szép angol rétek és parkbeli gyepek egyik főnövénye. Nálunk uton-utfélen található. Alig lesz egy is olvasóim között, a ki ne ismerné összenyomott, szagztatott füzérkalásztát.

A többi füvek közül magasan kiemelkedő karsu, csikos zab (*Avena pubescens*, weichhaarige Hafer) vonja magára figyelmünket már csak azért is, mivel virágai nagyocskák levén, ennél legkönnyebben tanulmányozhatjuk a fű virágának alkotását. Ez is füzéres szabásu, fölálló bugával bir, minden egyes füzérkéjén három virággal, melyeken két csészepolyva vehető észre. A füzért tartó szőrös kocsány csupján dárdaalaku kis kinövést látunk, ami nem egyéb, mint az elcsenevészett negyedik virág. Itt-ott a réten nagy foltokat szemlélünk, melyek szürkés zöld színök által válnak szembeszökővé. Ott a pelyhes czirák (*Holcus lanatus*, wolliges Honiggras) uralkodik. Eme finomtapintásu levelekkel biró fű egyes füzérei már csak két-két virágot hordanak, melyek közül csak az alsó bir himszálakkal és bibével, míg a felső csak himszálakat rejt, s eszerint magot nem teremhet.

A mint tovább sétálunk, egy épen lekaszált ré-

ten egyszerre kellemes illat száll felénk. Ezt nagyon igénytelen, vékonyszalmájú fünek köszönhetjük, a kéthimű pázsitnak (*Anthoxanthum odoratum*, Buchgras), melynek füzérszabásu virágai a többi sima füvekétől eltérőleg nem három, hanem két himszállal birnak. — Illatja ugy szólva hattyudala, mivel az csak akkor fejlődik ki, mikor már fonnyadni kezd, és éppen ebben rejlik a frissen lekaszált rét fölséges illatának titka.

Eddigélé Rossmäsler vezetése mellett a bugás füvekre fordítottuk figyelmünket, s azok közül csakugyan meg kell még néhányat emlitenünk; például a perjét (*Poa*, Rispengras), melynek számos faja legjobb rétifüveink közé tartozik; ilyenek a mezei- és a réti perje, mely utóbbi fák árnyában kellemesen lep meg, és ha a ligetből kilépve, a réten tovább haladunk, önkénytelenül szemünkbe ötlük a karcsu rezge (*Briza*, Zittergras), vörhenyesbarna gyér füzérkéivel, melyek a leggyöngébb légáramlat irányában ép oly érzékenyek, mint a rezgő-nyárfa — *populus tremula* — oldalt összenyomott nyelvű levelei — mindig tánczra készek.

Nem szabad a füzéres füvekről megfeledkeznünk. Érdekes ezek között a taréjos cinkor már csak azért is, mivel magvai néha még a füzérben kikelnek. A mezei komocsin (*Phleum pratense*, *Thimotheusgras*) egész történettel bir. Sokáig nem vették számba, míg Amerikában hirre kapott, s azóta nálunk is feljött csillaga eme jó takarmányfünek, mely sokat hasonlít az ecset-pázsithoz, csak hogy füzérei virágzás után nem vöröslenek, hanem elsárgulnak.

Ugy hiszszük, már azon néhány példa is, amelyeket fölhoztunk, meggyőzte az olvasót afelől, hogy az eddig ismertetett sima füvek között is nagy különbség van; de még szembeötlőbb lesz az, ha távolabbi rokonaikra vetünk futó tekintetet.

Tegyünk kis kirándulást a közelben levő vizenyős rétre s azon tul csillogó tó partjához, honnan a kacsák hápogása és a nádi-zenér sajátságos dallama hangzik át hozzánk.

Alig értünk a vizenyős rétre, s ott a talajt elborító kétágu szittyó (*Juncus Buffonius*, Kröten-simse) vár reánk, szolgai természetű kis növény, mely lábaink nyomása alatt mintegy föléledni látszik. Odább már a szittyók számos fajával találkozunk. Eme leveletlen, sivárkölsejű növények sokszor boldogját járatták a kezdő fűvészszel, mivel különösen három faj nagyon hasonlít egymáshoz; ezek a bunkós szittyó (*J. conglomeratus*), a fakó szittyó, melynek bugája azonban boglyosabb, és a békaszittyó (*J. effusus*), mely a bunkóstól abban különbözik, hogy bugája kiterült s tokja tompább.

De ime, már a tó szélére értünk, s mintha más növényvilágba jutottunk volna. A szellő érintésére csinos bókka üdvözl egy kecses növényke: a sárgás palkó (*Cyperus flavescens*, Cipergras). A karcsu szár végén álló füzérek mindenike kis bokrétát képezvén, az által oly alakot nyer, mint egy csintalan karcsu leányka, ki bodros csipkefejkötőt tett föl.

Egy más hely ott a parton olyan, — mondja Rossmöszler, — mintha a nyirkos, fővényes talaj tükkel volna teleszurkálva. E tük a rendkívül finom alko-

tásu *Helocharis acicularis* (tüfű) vékony szárai. Közvetlenül a vizparton mintegy fegyveres örök állanak ott, szablyaidomu leveleikkel, a káka és az igénytelenebb sás.

És itt fejezzük be rövid kirándulásunkat. Czelünk ugyis csak az volt, hogy a füvek ismerésének egy órát szenteljünk, s most jól fog esnünk visszatérni a virágos rétre azon gondolattal, hogy hisz nemcsak a szép zöld szőnyeg közé szótt, szinpompában tündöklő virágok birnak értékkel, hanem a szerényebb fűneműek is, melyek a mezei gazdaság alapját képezik, mert rétmivelés nélkül földmivelés sem képzelhető.

Ily gondolatoktól vezéreltetve, kétszeres érdekel fogjuk tavaszon át tekinteni a rétet, és részvéttel fogunk attól bucsut venni őszkor, mikor a derek beállva, elhervasztották az utolsó fűszálat is; mikor elhagyatva, csupaszon áll ott, mint oly ember, kinek az élet utolsó reményét is letarolta. Mit a kasza ott hagyott, azt lerágták legelő csordák, nincs már sem virága, sem lakosa; a kedves fürj, a pacsirta messze tengereken tul keres hazát: a szöcskék — a hűtlenek — is odahagyták. Az örök — vig prücsök is már csak a kályha mellett hegedül, s az elsárgult kopár téren csak itt-ott tűnik föl egy-egy levéltelen ibolyaszín virágu kikerics, mint az elhalt viruló élet följáró kísértete.

VI.

A hullámok között.

Oh wüsstest du, wie's wohlig ist
Dem Fischlein auf dem Grund,
Du tauch'st hinunter wie du bist,
Und würdest dann gesund.

G ö t h e.

Kedves olvasóm! Ha meguntad a nagy város fojtó levegőjét; ha tested- lelked belefáradt e nyak-rafőre hajtó üzleti és politikai világba, csomagold be bőröndödet, ülj a rohanó gőzkocsira, és vedd utadat velem messze-messze Erdély hegységei s mélyárnyu erdői közé, szép havasi patak által öntözött völgybe; barangold be velem az őserdők hűvös völgyeit, s frisítsd fel tested, lelked az üdítő forrás letehejében; horgászszunk a hegyi tó és patak virágos partjain pisztrángokra, csevegjünk mezei virágok és szöcskék idylli környezetében, s meglátod, mily igazat mondott a mester fentebbi szavaival.

A hegyi patak képét, egyszeri látásra is, méyen vési emlékünke. Hátha még e vizereket utjaidon kísérjük tova, s ha eközben nehéz küzdelmeiket

ismerni tanultuk? Gyönyörrel szemléljük a forrást, mely e szirtpedékből csörgedez elé, jégbarlangból tör ki, vagy duzzadó mohpárnák közül fakad. Egyike úgy mint másika játszi enyelgő gyermek, mindenike átlátszóan kristálytiszta, mint egy gyermek gondolata.

És mégis mindenike mily különböző jellegű

Mint anya kebléről leszakadt testvérek, kiket a sors eltérő életutakra vezetett.

Az élet képviselői mindenütt, partjaikon dússabb a növényzet, vitorább az állatvilág, s utjaik mily változatosak és utjaikban mily változandók!..

Egyike kopár, kietlen, kavicsos talajon szaladva tova, alig bir tápot nyújtani a partjain éltet kereső vézna növényzetnek, s örök mozgékonyásával mégis éltet kölcsönöz a kihalt, egyhangu tájának. A másik szerencsésebb; zöld mohok ölén születve, buja fanövényzet között csörgedez tova; egy harmadikat sorsa ős-fenyvesen vezet át, hol vajmi hamar meg kell kezdenie a létért való nehéz küzdelmet, itt a magasból lesodrott szirtdarabok állják útját, amott alázuhant törzs, míg sötét fenyüktől környezett szakadékhöz jut, hol hanyat-homlok zuhan alá, fehér tajtékot verve, s a mély sötétében haragosan zugva, tombolva, láthatatlanul rohan tova. Lentebb már könnyebb pályafutása: helyenkint még talál egy-egy akadályra, de amelyet könnyen leküzd, s vitoran halad tova fenyü-, nyir- és égerfáktól beárnyolt partok között: helyenkint lesimuló felszínében az ölyürepü tükröződik, odább lehajló nyirág fürdik hullámaiban, s ő egyre szalad tova, szüntelenül

mossa fényesre a fenekén csillogó kavicsokat; ringatja az azok között ide-oda ingó hosszú, selyemfinom, zöld és piros vizfonál-üstököket.

Ilyen helyeken a legérdekesebb: életvidor, életet adó; szilajság nélkül, s környezete is oly szép, oly változatos. Hatalmas fák, melyeket illatos hegyi virágok s vad cserjék, itt-ott egy-egy vadrózsabokor vesznek körül, s mind ezek zöld lombzatokat a rengő víz színében csodásan vegyítve, a belopózó nap-sugarak aranyával s az ég kékjével, tükrözik vissza. A part kövein megjelen a vidor vizibuka, ott röpked a havasi billegény, medre fölött kékszománczu szitakötők lebegnek, s a víz tükreén vizipókok szaladnak át. Üde ott az utolsó falevél is, életvidor a legkisebb rovar. A legtikkasztóbb hőségben is a hegyi patak ily titkos félhomályba rejlő szentélyei friss éltető léggel vesznek körül, mi által oly csodásan vonzanak, marasztanak.

Csoda-e, ha a régi görögök és rómaiak hegyi forrásoknál keresték az élet fentartóját, az örök ifjúság titkát? Ha ma is az erdő életerének nevezik, s ha hűs hullámai között oly kéjesen érzik magukat a halak, különösen a virgoncz pisztráng? Azonban a felületes szemlélőt maga a patak környezete annyira elfoglalja, hogy legföntebb egy figyelem nélküli tekintetet vet a hullámok között elsikló élénk halra, s észre sem veszi a parti fák vízbenyuló gyökerei, és a mederbe sodort nagy kövek alatt zsákmanýra leső rákot, még kevésbé a számos, különféle vizirovart.

Nem úgy a természetbarát és a szenvedélyes

halász. Ezeknél különös érdekeltséget kelt ez alig ismert, butának ócsárolt, néma állatvilág.

Szemléletök, tanulmányozásuk nekem gyakran rendkívüli élvezetet nyújtott, s csak azt sajnálom, hogy e vázlat keretéből más lények ismertetésének kiszorításával csakis a pisztrángról (Bachforelle, Salmo Fario) szólhatok, mint a legérdekesebről.

Olvasóim között talán nincs egy is, aki e halat nem látta és finom husát nem izlelte, s mégis mily kevesen lesznek közöttük, kik életmódját ismernék!...

Természetes.

A halak alakjok, többé-kevésbbé rejtett víz alatti életmódjok, némaságuk miatt sokkal távolabb állanak az emberhez, mint az emlősök, madarak, sőt a hüllők is. Mindamellett téved az, ki minden képességet teljesen megtagad ez állatoktól.

Hegyi patakjaink legkitünőbb halai közé tartozik minden tekintetben a pisztráng, a lazacok és galóczák eme közel rokona.

Erről bizton el merem mondani, hogy sok paraszt horgász összehasonlíthatlanul jobban ismeri, mint némely tudós állattanász (Zolog.) Ezek közül többen számos külön fajra osztják, a mi mást nem árul el, mint hogy e jó urak a meghatározandó állatot maguk sem ismerik eléggé. E sok fajjal, melyet az egyik tudós felállított, a másik megtagadott, a melyek közül megint egy más kettőt, hármat egyesített, akként vagyunk, ha végig olvastuk műveiket, mintha egy rendbeli kártyát összehánynánk, pedig az egész kérdésnek két egyszerű nyitja van. A kép-

zelgő önhit tudákos hiusága, és a víz minősége, melyben halunk él.

Furcsának tetszik, hogy két ily semmi összekötetésben állani nem látszó képzeleti és tényleges tényező összeműködjék, és mégis úgy van.

Az ugynevezett tudományos világnak is megvannak a maga nevetséges piperkőcsei, akik minden áron feltűnni akarnak, s gyakran sikerül port hinteniök a világ szemeibe, ép úgy, mint a szalonok szabadalmazott uracsainak, kiknek természettudományi neve »társadalmi egy napi legyek.« Az ily torztudósok minden áron új fajokat akarnak fölláltítani, minden mélyebb tudományos vizsgálat nélkül elég nekik a legkisebb színeltérés, hogy fennén hirdessék kutatásuk fényes (?) eredményét. Azonban öntudatos, vagy öntudatlan csinjak előbb-utóbb földerül, s akkor a halhatatlanság babérja helyett be kell érniök a nevetségesség szalmakoszorújával, a legtöbb ezt sem bánja, hisz elérte célját, beszéltek róla. A tudományra nézve azonban bosszantó az ily indokolatlan faj-elkülönítés, mivel sok zavarra szolgáltat okot.

E sors érte, mint említém, halunkat is. Színezete nagyon különböző, nemcsak a víz vegyi minősége, hanem az évszakok és a világosság kisebb-nagyobb befolyása szerint; sőt színváltozata annyira megy, hogy ugyanazon egyfogásu példányok között egymástól tetemesen eltérő kinézésűeket lehet találni. Az ívás idején a himek színezete sokkal élénkebb, sőt ingerelve is változtatják színöket. Mindezen jelenségek könnyen tévutra vezethették, még

kevésbbé lelkesmeretlen ismertetőit is, és Tschudiként színezetének leírása nem kis zavarba hozza az embert, mivel valódi kameleon a halak között. »Feketén pettyezetett háta«, mondja fentebb említett író, »gyakran sötét olajzöld; oldalai sárgászöldek, vörös pettyekkel és aranylő fénnyel, hasa szürkés-fehér, has-uszonyai élénksárgák, hát-uszonyai világos szegélyzetűek, pontozottak; gyakran túralg nála a sötét, ritkán a fekete színezet, máskor a világosabb, sárgás vagy fehères, miért is e válfajokat el szokták nevezni havasi, ezüst, arany, fehér pisztrángoknak, meg ismét fekete, kövi, vagy erdei-eknek, a nélkül azonban, hogy a rendkívül sokféle átmeneti színezet között határvonal volna huzva. Rendszerint sötét a háta, oldalai világosabbak, érczfényűek, a feketéseknél rézfénybe játszó és pontozottak, hasa légvilágosabb; mell-, has-uszonyai világossárgások, hát uszanyai feketeszürkék, gyakran vörös pontozattal.«

Erdélyben a Székelyföldön ép úgy mint Hát-szegvidéken és a fogarasi hegyi patakokban élő pisztráng, hátán barnazöld fekete pontozattal, oldalain szennyes szürkészöld vörös foltokkal, hasa fehér. Felső-Magyarországban, különösen Liptó megyében, ennél sötétebb, ugynevezett kövi pisztráng és fehères, ugynevezett ezüstpisztráng jön elő. Ujabb természetvizsgálók a lazacfélék osztályozását egyszerűsítve, három fajba egyesítették, melyek a lazacz (*Salmo salar*. Meerlachs), galócza (*Salmo trutta*, Grundforelle, Seeforelle) és a pisztráng. A galócza nem ritka hazánkban, hol a felső-magyarországi és

hátszegvidéki vizekben tartózkodik leginkább. Sokkal nagyobb, mint a pisztráng, néha két láb hosszú, 18—20 font súlyu, s kizárólag fekete pettyekkel tarkált. Többnyire magányosan él, s a mély vizek fenekén tartózkodik.

A pisztráng sokkal gyakoribb, alig van egyetlen nagyobb hegyi patakja hazánknak és havasi tava, hol ne volna található. A galócánál sokkal kisebb, alig egy lábnyi hosszú, s már az egy font súlyuak nem tartoznak a közönséges példányok közé, mindamellett már fogtak sokkal nagyobbakat is, de a melyek rendkívül ritkák; így Tschudiként Schwaiczban Kappelnél 1857-ben fogtak egyet, mely 25 hüvelyk hosszú és hét font nehéz volt, hasonló nagy példány került kézre 1860-ban, s egy mást fogtak a schwaiczi Seealpseeben 1861-ben.

A havasi patakok eme valódi éke egyike a legügyesebb vizirablóknak. Fegyverzete, alkata életmódjának megfelelő; három sor éles foggal bir, ezenkívül nyelve és inye is több foggal van ellátva, melyeknek rendeltetése nem a zsákmány megrágása, hanem annak megfogása. Alkata a leggyorsabb és kitartó uszásra képesíti, sőt arra is, hogy magasra fölvesse magát a vízből, mi által lehetővé válik, hogy nemcsak az előle menekvő apró halakat elfogja, hanem a víz felett lebegő szitakötőket és apró lepkéket is. Halunk azonban nemcsak gyors, hanem kitünően kecses uszó is; valódi vízi tornász. Zsákmányát rendszerint lesből támadja meg. Egy-egy partalatti üreg, vízbenyuló gyökerek, vagy a mederben levő szirt-darab alá huzódik, fejfel mindig a víz folyása elle-

nében, ha alkalmas préda mutatkozik, mint kilőtt nyíl, oly villámgyorsan s egyenesen csap reá; néha ráun a várakozásra avagy csak kedvtelésből vadász; ilyenkor elhagyva rejtekét, a patak medrének közepében foglal állást a vízfolyás ellenében, s néha órane-gyedig is eláll ugyanazon ponton, mozdulatlanul, csak nagyritkán lendítve egyet farkával jobbra vagy balra, ép mint a légben magasan fenn egy ponton repesve függő vércse; eközben semmi őt érdekelhető nem kerüli ki figyelmét, kiterjed az ép ugy a felette elle-begő szitakötőkre, mint a vizszinen szaladó vizipókok s a hullámok között mozgó állatéletre. Ugy látszik, képességének teljes ismeretével bir: nyugodtan hagyja tova szállani az igen magasan tovalengő szitakötőt, vagy a mellette igen nagy távolra uszó vizi-rovart, de ha közelében gondtalan rák kibujik rejtekéből, kis karsu ponty (Ellritze) merészkedik közelébe, sőt ha a közelebbi part alatt vizi czicz-kány jelentkezik, mintegy aczélrugótól löketve, csap neki, s a kiszemelt áldozat menthetetlenül veszve van.

Uszó gyakorlatai azonban a legérdekesebbek akkor, amidőn magát teljes biztonságban hívén, kedvtöltésének teljesen átengedi magát. A lég urai között nagyon kevesen vannak, a melyek a kék ür-ben több ügyességgel és kecscesel mozognának, mint a pisztráng a hullámok között; a legügyesebb szár-nyasok egyike a sirály (Möwe), mely megvetni lát-szik a földet és szüntelenül a lég és víz hullámain lebeg, valóságos kontár saját elemében a pisztráng-hoz képest, ezzel tornászi tökélyben csak egy madár

versenyezhet, ez egy, Afrikában honos és Le Vailant által találólag »szemvényvesztőnek« tudományosan »*Helotarsus ecaudatus*«-nak nevezett madár. Eme csodásröptű örvöly, a mely uszik, játszik, röpked a légben, néha mintegy szárnyaszegetten félig alá zuhan, s aztán bukfenczet hányva, csapja föl magát a magasba; ide-oda leng, mint szélingatott toll, s azután több perczen át egy helyben szárnymozdulat nélkül marad fenn a légben függve, mintha csak tünet, s nem valódi lény volna.

Kristálytisza patakaink lakosa átlátszó elemében versenyez eme szárnyművészzel, sőt tútesz rajta. Alig hiszem, hogy legyen madár, még a szemfényvesztő örvölyt sem veszem ki, amelyet erős légáram röptében meg ne ingatna; hisz tudjuk, hogy ép a leghosszabb szárnyu, s ekként legjobb röptű madarak, nagy mérvben ki vannak téve az erős szelek hányatásának, tehát ha merészen szembe mernek is vele szállani, de nehéz küzdelmet kell kiállaniok.

A pisztráng saját elemében még keresi e küzdelmet. Ő legkevésbé sem hasonlitható a nyárspolgárokhoz; ő soha nem uszik az áramlattal, hanem mindig az ellen, még akkor is, a mikor játszik, mulat.

De azt látni kell, mert a leglelkismeretesebb, legélénkebb leírás is messze hátramarad a valóság mögött.

Én órákig, napokig lestem minden mozdulatát a megrögzött horgász nyugalmával, a megvénült horgász majdnem gondolatnélküli hidegsége nélkül.

Láttam, amint a sebes árban egyenesen villant tova, fölfelé, mintha misem akadályozná, üldözőbe vett játszótársa kecses testhajlítással csapott oldalvást, s ha ez nem használt, hozzájok csatlakozott, más fajbelieivel együtt lecsaptak a víz mélyére vagy a felszínre, néha egyike nyilsebesen haladva, egyszerre megáll, egy helyen lebeg darabig, vagy saját tengelye körül forog meg gyorsan, forgatott pereszlenként. Minden egyes mozdulatát sebesség, könnyedség, kecs és hajlékonyság jellemzik. Meglepő képet nyújt, midőn több együtt játszadozik, előbb egymás után hosszú sorban halkan uszva lefelé, azután egymás mellett, mintha gyakorló terüket mérnék ki, s aztán gyorsan az áramlat ellen fordulva, elkezdik játékukat az átlátszóan tiszta vizárban, melyre smaragdzöld színt önt a parti fák lombozata s melynek hullámait itt-ott arany csillagokkal hintik be a megtörődött napsugarak. Még sajátosabb varázsszal bír a jelenet világos éjeken, amidőn a patak a partok közelében sötétbe vesz, s a halak a hold ezüst fényében rezgő víz közepére gyűlnek, mint élő árnyak, némán, kéjittas habtánczokat járni, mintha csak a hitrege átváltozott szellei (Nixe) volnának.

Minden játszísága mellett ovatos állat, mi ismét arról tanuskodik, hogy nem buta. Jól ismeri eleneit, a gyakorlatlan halász legfőlebb egy tapasztalatlan fiatal pizstrángot képes horogra keríteni, ha szintén a legfinomabb angol horgász-készülékkel bír is, pedig a csalételül szolgáló mesterséges angol készítményű szitakötők s viziróvarok csalódásig hü utánozásai. Ez azonban még nem elég; a horgásznak

tudnia kell, hogy melyik hónapban található e vagy ama rovar, melyik kedveli az árnyas, melyik a napos helyeket, melyek mutatkoznak rekkenő hőségben vagy felhős időben; mert ha mást használ, attól idegenkedik a pisztráng. Ezenkívül a part árnyába jól el kell rejtőznie, nehogy meglássa a gyanakodó hal, és még mind ez csak közelebb viszi, de nem juttatja a horgászt célhoz; vízbe dobott horgát oly gyakorlati ügyességgel kell vinni tudnia, miszerint a vízben vagy vízszine felett lebegő csallégy az élőhez hasonlólag mozogjon. Ha ezen gyakorlatot megszerezte magának, akkor bizton számíthat gazdag zsákmányra, mert a pisztráng falánk ragadozó levén, mohón kap ekkor a csalétek után. E horgászatnál minő gyakorlat kívántatik, annak bizonyítására szolgál Cs. Z. barátom ez élménye. Ő a Retyezáton vadászva, többed magával elment az ottani Zenoga-tóra (mintegy 5500 láb magasban a tenger szine felett) horgászni. Valamennyien angol horgász készülékkel voltak ellátva. Kisérőjök egy vén oláh halász, megbámulta azokat, de használni nem akarta. A tóhoz érve csöndesen leült s tarisznyájából néhány különböző színű kakastollat vett elő s azok vitorláiból (Fahne) több sugarat tépett ki, a melyeket lepkealakban kötött selyemszállal horgára. Pár percz alatt készen volt s alig vetette be horgát a szép, átlátszó tóba, azonnal kirántott egy rajta függő pisztrángot. Titka kizárólag abban rejlett, hogy ismerte az ama vidéken, azon időben tartózkodó rovarokat, a melyekkel a pisztráng táplálkozni szokott, és a horog zsinegét ügyesen vezetni tudad.

Azonban ki meri magáról állítani azt, hogy nem volt életében egy önfeledt percze? Ezt halunkról sem mondhatjuk el. Ép ez az, minek a horgász örvend.

Midőn vihar előtt, egy hő nyári nap tikkasztó melege az erdők déli csendét aggasztó némasággá változtatta át; midőn a függőlegesen aláhulló nap-sugarak égetően sütnek, egyetlen falevél nem mozdul, egyetlen madár nem szól, csak a messze távolból hallatszik a dörgés tompa zugása és szivünk önkénytelenül elszorul: a patak akkor is gondtalanul szalad tova, átlátszó kristálytiszta hullámai között pedig ép ilyenkor kezdődik a valódi vig élet: kő és gyökerek alatti rejtekeikből előjönnek a fürge pisztrángok, néhol egész sorokban, csapatonként, másutt egyenként, s valamennyi örülve életének vígan játszadozik, mintha a megtestesült gondtalan-ság és vidorság volnának; egymást üzve, alámerülnek a víz mélyére, eltűnnek perczre a part árnya alatt, majd ismét a víz felszine alatt siklanak tova, vagy egy-egy tovaszálló szitakötő után felcsap, ki a vízből, inkább mulatság kedvéért, mint éhségből.

A horgász örömmel siet ilyenkor a patak partjára, tudva, hogy gazdag zsákmányra számíthat, mert halunk ily rekkenőségben megfeledkezik s mihon kap a csábító csalétek után, mely elrejtí szemei elől a reá vészthozó gyilkos horgot.

Még könnyebb fogni ívás idején, októberben és novemberben. Ilyenkor teljesen megfeledkezik biztonságáról s majdnem kézzel fogható, de ilyenkor csak koczahalász üldözi. Ilyenkor egyik patakból a másikba vándorol seregesen s nagy előszeretettel

keresi fel a homokos és apró kavicsos helyeket, a melyekbe, mint a lazacz, kis gödröt turva orrával abba rakja le kendermag nagyságu sárgavörös ikráját. Feltűnő az is, hogy vándorlásaik alkalmával, néha 8—10 láb magas gátacon és zuhatagon átcsapja magát.

A pisztráng fogásának a horgászaton kívül több más módja van. Legközönségesebb, hogy malom vagy fűrészárkáról, hol igen szívesen tartózkodik, leeresztik a vizet, s a hátramaradt halakat kézzel fogdossák ki; zsák- és vonóhálóval is sokat fognak. Felső-Magyarországon egy sajátos halászati módját láttam. Ott a szó teljes értelmében hajtóvadászatot tartanak reá; a patakot sekélyebb helyen könnyű kerítéssel fonják át keresztbe, e kerítésen a víz átszaladhat, de a hal keresztül bujni rajta nem tud. A kerítés elé, a patak medrének közepébe, nagy csomó rőzsét dobnak be, melyet egyes kövekkel nyomtatnak le. Ekkor néhány száz lépéssel lentebb több, ruddal felfegyverzett hajtó elfogva keresztbe a vízmedert, felfelé kezdenek hajtani, csapkodva, zavarva a vizet, s a partok s gyökerek alól kizaklatva a halakat; ezek szokásuk szerint fölfelé usznak, míg a kerítéshez érnek, de ott átbujni nem tudva, a rőzse közé rejtőznek, honnan kézzel fogdossák ki, ami nem kevés gyakorlottságot igényel, mivel a fürge állat könnyen kisiklik a kézből.

»A pisztráng,« írja Tschudi, »nemcsak a hegyvidék lakosa, hanem jóval fentebb is megy. Graubündent kivéve, Schwaiczbán nem található 6500 láb magasságon fölül, ott azonban még 7500 láb magas-

ban is. A Sz. Gothárdon levő szép Luzendro-tóban is előjön 6400 lábnyira a tenger színe felett. Sok savoyi és a legtöbb réthiai havasi tavakban honos, ugyisintén a fenyves véghatárszélénél a Murgseeben s általában csaknem minden havasi tóban 4—6000 láb magasság között.

»Elismert tény az,« mondja tovább fentemlített író, »hogy a pizstráng az európai halkonyha egyik legizletesebb tényezőjét képezi, a szürke ép úgy, mint a barna, a vöröspettyes, mint a fekete foltokkal tarkált. A hegyi tavakban élők husa lágyabb, a patakokban tartózkodóké keményebb. — Schwaiczban a benszülöttek és idegenek egyaránt rendkívül izletesnek találják. Nem kísértettük még meg a pizstráng-fogyasztásról statistikai adatokat gyűjteni, mindazonáltal azt hiszszük, nem tévedünk, állítva, hogy az évenként sok száz mázsát tesz, és ezen nagy mennyiséget többnyire alig 12 lat súlyú kis állatok képezik. Malomárkok leeresztésénél néha néhány óra alatt nagy mennyiséggel fogják; mi láttuk, hogy 82 fontot is fogtak ily alkalommal. Rop-pant nagy számmal jöttek elő régebben a felső engadini tavakban, akkor a püspök számára tartoztak a halászok májustól sz. Mihály napig minden pén-tekre 500 darabot beszolgáltatni, a silvaplanai és tibri halászok pedig évenként külön 4500-at. Ezenkívül még nagy mennyiséget küldöttek beszózva Olaszországba. Jelenleg nagyon kezd számuk apadni, mivel elég gondtalanul üldözik az ívás ideje alatt is.

Igen kívánatos volna, ha hazai haltenyésztőink

figyelmöket kiterjesztenék eme nemes halra, mely majdnem minden hegyi patakunkban még nagy számmal jön elő, s amelynek mesterséges tenyésztése nagyon jutalmazó is volna most már, mikor vasutak vezetnek Felső-Magyarország különböző részeibe, Hátszegvidékére s nemsokára Székelyföldre, mi által a tenyésztett halaknak nagy távolságra való szétküldése is lehetővé válik.

VII.

Ingyen munkások.

1866. őszén egy ismerősömhöz rándultam vadászatra.

Alkonyatkor érkeztem meg, az idő felséges volt, habár november már az ajtó előtt állott.

Előre örvendve a következő napok vadászélményeinek, vigan ültünk estelinkhez, mely egy inyencz vágyait is kielégítette volna, csak a gyümölcs hiányzott majdnem teljesen, pedig ismerősömnek háza közelében kitünően szép gyümölcsöse volt.

Én a hiányt észre sem vettem, de házigazdám maga figyelmeztetett arra.

Utóbb felhozták a theát, és mi szivarra gyujtva beszélgettünk régi vadászatainkról, egészen bele élve magunkat a múlt kedves emlékeibe.

»Apropo-s«, szólott ismerősöm, »foglalkozol-e még az állattannal?«

»Oh igen.«

»Fiam egész szenvedélylyel üzi, s már kis gyűjteménye is van.«

»S minő gyűjteménye?«

»Tudom is én, mi minden. Gondolom lepke-, csiga-, meg tojásgyűjtemény. Mutasd csak, Gyula, kincseidet,« szolt nevetve.

Az eleven, 15 éves fiu kipirulva az örömtől, hogy egy természetbarátnak mutathatja be kincseit, csakhamar pár dobozzal jelent meg, melyek madártojásokkal voltak tele.

Az egész azonnal elárulta, hogy szakértő által nem vezérelt kezdő gyűjteménye. Az egyes példányok gondosan ki voltak fúva, de nem meghatározva. Nagyára könnyen hozzáférhető hasznos apró madarak tojásai feltűnő nagy számmal úgy, hogy látszott miszerint a fiu mindent összeszedett, mi keze közé akadt.

A fiunak megigértém, hogy rendezni fogom gyűjteményét, távoztakor pedig mondtam atyjának: »Most már tudom, mi az oka, hogy gyümölcsfáid terméketlenek, t. i. a rovarevő madarak szaporodásának akadályozása.«

Barátom nevetve viszonzá:

»Te minden áldást kedvencz madaraidtól eredtettnék tartasz. Valódi kis angyalokat csinálsz belőlük.«

Hallgattam, de föltettem magamban, a fiut felvilágosítani.

Kora reggel Gyulával a gyümölcsösbe mentünk.

A fák el voltak lepve kártékony rovarok tojásaival. A vékony gallyakat a gyűrűs-pohók (*Bombyx neustria*. Ringelspinner) petéi gyűrűzték körül, mint sok apró gyöngysorból álló széles karperecz. Az ágak hegyeiről finom szálakból összefont hernyó-

fészkek csüngtek alá, melyekben a gyümölcsfák rügyeit pusztító sárgafaru lepe (*Bombyx chrysorhaea* L. *Der Goldafter*) hernyói egy csomóba búva telelnek át. Másutt összegöngyölített s pókhálónemű szövettel sűrűn befont leveleket találtunk telve a galagonya pillangó (*Papilio crataegi* L. *Baumweissling*) petéivel. Nem hiányzott a mérőpille (*Geometra brumata*. *Kleine Fostspanner* L.) sem. Bárha a rendkívül kártékony kis barnásszürke pille mákszemnyi nagyságu petéit csak egyenkint rakja le a rügyek közelében, mégis némsokára sikerült számos petéit találnunk.

Figyelmeztettem az állatokra Gyulát, s ő bámult a rovarok nagymérvű elszaporodásán.

»És a madarak?» kérdém.

»Azok mind csekélyebb számmal jelennek meg.«

»E két jelenség összevág« mondtam, »s annak egyik előidézője ön, édes Gyula.«

»Hogyan, én?» kérdé elbámulva.

»Talán más is. Foglalkozik-e itt még valaki tojásgyűjtéssel?»

»Azzal nem, hanem a szomszédos birtokosok fiai öszön át sok apró madarat fognak össze.«

»No lám, ők befejezik azon munkát, amelyet ön megkezdett. Ön gyűjtéshez fogott, mielőtt ismerni tanulta volna az állatok életét, s mint gyűjteménye mutatja, épen a leghasznosabb fajú madarak tojásait gyűjtötte legnagyobb számmal, ez által akadályozta elszaporodásukat, míg a madarakat mások elfogdosták. Ez főoka a kártékony rovarok elszaporodásának gyümölcseikben s a termény-hiánynak. Im

ép itt van nálam egy igen hasznos madárcsalád, a czinkék rövid leírása, olvassa el.»

Atadtam a fiunak a következő kis rajzot.

A czinkék (*Parus. Meisen*) a leghasznosabb rowarevő madarak közé tartoznak, melyek megérdemlik, hogy az ember oltalma alá vegye, és mégis tudatlanságból a legtöbb vidéken pusztitják, mivel növénymagvakat is esznek, de az ez által okozott kár a haszonnal párhuzamba téve, tekintetbe sem vehető.

Ott is, hol a madarak hasznosságát átlátni kezdik, a zenéreket tartják a leghasznosabbaknak. Ez tévedés. Igaz, ezek is fáradhatatlan rovarvadászok, de csakis a kisebb, simabőrűeket eszik, mivel keskeny lágy csőrük miatt a durvább alkatu szőrőseket nem bírják elfogni; aztán vándormadarak lévén, az évnek csakis egy részét töltik nálunk. Sokkal nagyobb szolgálatot tesznek a gazdának a pintyfélék és a czinkék, mely utóbbiak épen télen át, mikor a zenérek szelidebb égalj alatt mulatnak, tisztogatják le fáinkról az azokon telelő hernyókat és kártékony pillék petéit.

A czinkék alakjokat, életmódjokat, táplálékukat tekintve, középen állanak a pintyek és zenérek között. Kis madarak, zömök testtörzs-, rövid szárnyakkal, aránylag nagy fejjel. Csőrük kupidomu, rövid, erős. Lábaik rövidek s erős görbe karmokkal fegyverezettek. Szinezete a legtöbb fajnak élénk. Jó repü-

lők, jó kúszók, de a földön csak ugrálva tudnak járni; merész, kíváncsi, eszes állatok. Dalolni nem tudnak, de mégis elég változatos csahhanggal birnak. Táplálékukat főleg rovarok képezik, hanem az olaj-növények magvát is kedvelik.

A czinkék szaporasága bámulatos : évenként kétszer, háromszor is költenek, s egy fészekaljban 8—12, sőt 20 fiu is található. Éjszakon vándormadarak, a meleg és mérsékelt égálg alatt állandók, vagy kóborlók. Vándorlásaik alkalmával seregesen vonulnak, gyakran másfajú kis madarak társaságában. Az eddig ismert 54 faj közül hazánkban 8 faj jön elő, melyek három csoportra osztatnak, u. m. erdei czinkékre, hosszufarkuakra és zacskósokra.

Az egész család főképviselője a szénczinke (*Parus major*. Kohlmeise); ez nemcsak a legnagyobb valamennyi között, hanem benne hatványozva feltaláljuk fajrokonainak legtöbb jó és rossz tulajdonait. Található majdnem egész Európában, Ázsia és Afrika éjszaki részében mindenütt, meddig a fatenyészet ér. Nálunk állandó, éjszakon vándor-madár.

Szinezete igen szép. Fejteteje, nyaköve és egy mellén alávonuló széles sávoly fekete; pofája fehér; melle, hasa kénsárga, háta olajzöld; fara kékecsszürke ugyan szintén szárnyfödényei; élénkfényű szemei sötétbarnák. A nőstény kevéssel halványabb szinezetű s a mellén levő fekete sávoly nem nyulik oly hosszan alá.

Tulajdonságai által magára vonja a a természetbarát figyelmét. Elbizakodott, arczátlan tolvaj, furfangos, ravasz, szóval annyi rossz tulajdonnal bir,

mint a mennyijóval. Emellett valódi örök mozdony! nyugtalanul ide-oda röpke, egy faoduban eltűnik, aztán előbúvik, egyik ágról a másikra kúszik oly ügyességgel, mely megszégyenitené a leghíresebb tornászt is, s mind eme testgyakorlatai közben folyton a rovarok után kémkedik, s jaj annak, amelyiket szemrekapta, mert az menthetetlenül veszve van. De ime: egy közeli fa gallyai között két kis madár kezd czivakodni; hősünk ezt azonnal észreveszi, nyomban ott terem, s mint hivatlan békebíró kezdi osztogatni az igazságot, erős csőrével a czivakodók fejét derekasan kopogtatva. Alig fejezte be eme fontos szerepét, csengő »czink« szavát hallatva tova szállt s valamely új csinyen törli fejét. Ha nem mutatkozik semmi jó alkalom, kémkedve, kalandkerecsésre indul; bekalandoz erdőt, mezőt, megjelen a gyümölcsösökben, emberi lakok közelében, éles megfigyelő tehetséggel bírva, semmi sem kerüli ki figyelmét. Emellett nagyon kíváncsi és merész, minek gyakran megadja az árát s hurokra kerül, de ha egyszer sikerül egynek a törből menekülnie, azt ugyan egy könnyen nem lehet ismét kézre keríteni.«*)

Nyáron rendszerint lombdőkben tartózkodik, mint az erdész szorgalmas ingyen munkása, fáradhatatlanul szedve az erdőkáros rovarokat és azok petéit; ősze világot látni megy. Kis csoportokba

---

*) A szénczinke oly bizalmas, hogy az emberi lakok közvetlen közelében is fészkel, sőt a »Waidmann« című német lap 1872-iki 20. számában írja, hogy a Baseltól a fő állomásu Leopoldshöhen a vasuti indóháznál alkalmazott levélládába fészkelte egy pár.

gyűlve alászáll a völgyekbe, térségekre, lakott helyek közelében csatangol, egyfelől a gyümölcsöseken kertészkedve, s a fákat gondosan tisztogatva, másrészt tolvajkodva. Hiába, — az örökös egynemű táplálékot megunja mindenki, madarunk is, és ellent nem bir vágyának állani, hogy a napraforgó telt tányérából néhány olajtól duzzadó magot el ne csipjen vagy a gazdasszony által szárítás végett a napra kiterített tökmagot meg ne tizedelje. A makkot is szívesen felkeresi, általában majd minden olajnövénynek nagy tisztelője. Elég furfangja és élettapasztalata van arra is, hogy tudja, miszerint a gazdák nem igen örvendenek eme szenvedélyének s féltékeny szemmel nézik kedvenczeinél tett látogatásait, sőt azok miatt bosszút forralnak ellene; de szárnyas kis leventénk ha nem is elég erős arra, hogy vágyait leküzdeni tudja: de elég merész, hogy daczoljon hatalmas ellenségével; aztán a legyőzhetlen vágy erőt ad, élesíti figyelmét, amire nem is oly nagy szüksége van madarunknak, mivel a furfangosság ugyis természetében fekszik, s így elég módot talál a gazda figyelmének kijátszására, mit tőle valóban alig vehetünk zokon, ha az általa tett szolgálatokat tekintetbe vesszük. A szénczinke egész tavaszon, egész nyáron át rovarok és azok bábjai-, legyek-, bogarak-, szitakötőkkel táplálkozik; télen át a kártékony pillék petéit pusztítja, a többek között a mérő pilléjét, melyek oly piczinyek, hogy a legélesebb szemű kertészgazda is bajosan tudná valamennyit fellelni, ha volna is rá elég ideje, a mi pedig nem lehet. Mennyi kártékony rovar képes e kis madár elpusztítani, az leg-

jobban kitűnik Berge észleleteiből. Szerinte tegyük fel, hogy egy szénczinke pár évenként csak kétszer költ, és mindig csak 8—10 fia van, akkor is roppant hasznot hajt, mivel a fiak fölnevelésére tiz nap kívántatik s egy fiu napi táplálékául legalább is 20 hernyót, rovar igénylet, ez összesen tesz 9000-et; vegyük fel, hogy ezek között csakis 1500 tojó, s egyike 200 tojást rák le, az azokból kikelendő hernyók száma 300,000, mely szám elegendő, hogy 100 nagy gyümölcsfát két évre terméketlenné tegyen. Én Berge számítását még tetemesen alábbszállítom; tekintetbe veszem, hogy a rovarokra kedvezőtlen időjárás következtében a hernyók két harmada elveszett volna, a még fenmaradt egy harmadnak fele más állatoknak esett volna áldozatául, még akkor is tiz gyümölcsfa terményét köszönjük nekik, pedig még az ő egész háromnegyed éven át való táplálkozását nem is vettem számításba. Ősszel, az igaz, kiveszik részöket az olajmagvakból, de minő parányi díj az annyi munkáért!

Erre azonban kevesen gondolnak, üldözik mindenütt emez élénk, örökvidor madarat, mely nem tudja, melyik fán terem a bánat, s nem veszi el soha derült kedélyét; télen át, ha zuzmarás idő van, csak oly jó kedvvel hangoztatja csalszavát, mint nyáron át, a bőség közepette. Ha egy pajzán fiu elfogja, nem adja meg magát sorsába, nem sivitoz rémülten, nem remeg, hanem menekülésre gondol s méltó haragjában erős csőrével teljes erejéből csipkedi ellensége kezét. Ha szárnyait szegve a szobában szabadon bocsátják, azonnal szemlét tart annak minden zugában, az ott

levő minden tárgy felett. Pár óra multán már oly otthonos, mintha csak ott nevelkedett volna. Más madarakkal kalitba zárva rövid idő alatt uralmat gyakorol valamennyi fölött; büntet és kegyeket osztogat; egyiket nem megvetendő pártolása alá veszi, másikat üldözi, sőt elég kegyetlen, hogy, ha épen kedve jön, valamelyiknek bezuzza koponyáját s meg-egye agyvelejét.

Családi élete nem tartozik a ziláltak közé. Van ugyan néha a házastársak között egy kis cse-
tepaté, de ez csak olyan, mint a futó nyári vihar. Elég gondos szülő is mindkét ivar. A fészekről mindketten gondoskodnak. No az, az igaz, nem valami palota, remekmű, legfőlebb egy alkalmas faodut keresnek fel, s azt jó puhára kibélelik mohával, gyapjuval, szőrrel. Évenként 2—3-szor költ 8—12, utóbb 6—8 fiut, s ezeket is becsületesen fölneveli, a mi nem kis gondot adhat.

Télen át sokat elpusztítanak a ragadozó madarak, de mégis legnagyobb ellensége a gyermekek által tökből készített csapda. Oh az a gonosz csapda! az oly csábítóan sárgállik eléje a hó körül; nyitott ajtaján át látja azt a sok szép olajtelt tökmagot, mintha csak gazdagon terített asztal volna. El kísértésnek lehetlen ellentállnia és veszve van.

A többi európai fajok közül legközelebb áll madarunkhoz a szép, kék cinke (*Parus coeruleus*. *Blaumeise*.) Életmódját, szokásait, külsejét tekintve félreismerhetlen közöttök a közeli rokonság, csak-hogy a szárnyas világ emez egyik Borsszem Jankója amannál még szebb öltözékkel bir. Fejteteje, nyak-

szirte égszin-kék, alteste kénsárga, fekete sávoly nélkül, szárnyfödényei halvány-kékek. Ez is rendkívül élénk, és fáradhatlan rovarpusztító.

Legszebb valamennyi közt az éjszaki-czinke (*Parus cyaneus*. *Lasurmeise*.) Feje, háta fénylően égszinkék, alteste hófehér. Hazája Sziberia. Ellentétben ezzel nagyon egyszerű az egész Európa mocsárain otthonos mocsári-czinke (*Sumpfmese*. *Parus palustris*). A család valódi hamupipőkéje, barna és szennyesfehér színvegyülettel. Ez oly szapora, hogy néha egy fészekaljban husz fia is van.

Valamint a szén-czinke és legközelebbi rokona: a kék a lomberdő bohóczainak és a gyümölcsfák ápolóinak nevezhetők; épen oly jogosan elmondhatjuk a fenyves-czinkéről (*Fannenmeise*), a gyász- és bubor-czinkékről, hogy ők a fenyvesek jótevői, s a komor tülevelű erdőkben öröm látni e mozgékony vidor állatkákat, melyek életet képesek önteni e néma sötét világba.

A hosszúfarku-czinke (*P. caudatus*. *Schwarczmeise*) rendkívül sugár, kecses alkatu kis madár, testénél hosszabb farkkal, kis csőrrel, élénk fekete szemekkel, melyek fehér fejének lágy pelyhe közül úgy villognak ki, mintha egy piszeorrú, csintalan kis leányka mamájának fehérbodros hálófőkötőjébe rejtette volna piczinke fejcskáját. Szinezete különben nem valami feltűnő; háta vörhenyesszürke, szárnyai sötétbarnák, farka fekete.

Élénk madár, kitűnő tornász s ügyes rovarvadász. A figyelmet azonban mint művész vonja magára. Fészke, melyet a fák villás ágai közé rak, valódi

kis remekmű. Egy gyermekfő nagyságnyi, finom összenőtt gömb az, elül egy bejáróul szolgáló kis gömbölyü lyukkal, s mindig ép olyszínü mohával, vagy moszattal csinosan beborítva, minő a fatörzsen van, úgy hogy csakis gyakorlott szem képes azt észrevenni.

Az egész család legnagyobb művésze azonban a függő-czinke. (*P. pendulinus*. Beutelmeise.) Majdnem oly karcsu, mint a hosszufarku cinke, de farka rövid és kimetszett. Csőre vékonyabb és hegyesebb; homloka fekete, fejteteje és nyakszirte szürkésfehér; melle és hasa vörhenyesfehér; szárny- és farktollai feketések fehér szegélyzettel; lábai feketék, izmosak.

Hazája déli- és közép Európa; éjszakon hiányzik; nálunk vándormadár.

»A függő cinke nem oly éleseszű, mint a szén-cinke, de nemis bir annak ravasz tulajdonaival. Virgoncz, pajzánság nélkül. Játszi, de nem könynyelmű. A társaságot nem keresi, hanem környezé-
tével nem civakodik.«*)

Kedvencz tartózkodás helyét fűzfáktól környezett nádas mocsárok képezik. Ott, és csakis ott van ő a maga elemében. Táplálékát ugys vizirovarok és vizinövények magvai képezik, meg aztán kis palotáját hova függeszthetné oly kényelmesen fel mint a csöröge fűz (*salix fragilis*) előnyúló gallyaira? Merészebben csüng az ő fészke alá egy fűzagról mint az *E t r e t a t i*, tengermelletti krétaszirtek, melyek

---

*) A »Lég urai« Képek a madárvilágból, írta gr. Lázár Kálmán.

a tenger hullámai által aláásva csupjok nehéz terhével dülnek előre. A fészek maga mintegy hat hüvelyk hosszú, tojásdad, fölül szélesb, alul keskenyebb; oldalán kis ki- és bejáró lyukkal van ellátva. Oldalai majdnem félhüvelyk vastagságu nemezt képeznek, melyet a kis művész növénypehelyből és növényrostokból sző össze egy erős nádszálon többnyire előhajló fűzagra köt akként, hogy építménye a szél által ringatva lebeg a víz felett 15—20 láb magasan, mi által biztosítva van minden ellenséges támadás ellen. Galicziában a függő-czinke fészke kereskedelmi czikké vált az által, hogy az ottani lakosok azt felhasítva téli harisnya helyett használják s jó áron fizetik.

E cinke-faj is, épen úgy mint a többi, a hasznos állatok közé tartozik.

1869 késő őszen ismét kirándultam barátomhoz.

A gazdagon terített asztalon gyönyörű gyümölcs pompázott.

»Barátom« — szolt házigazdám — »nem tudom az időjárás okozta-e, avagy csakugyan igazad van, de a rovarok kipusztultak kertemből, a költőládák*) ott diszlenek a kertben, hol gyümölcs és madár nagy számmal van. Gyula határozottan ál-

*) Költőládáknak neveznek [Németországban vékony deszkából készült 6—7 hüv. magas, 2—5 hüv. széles külről mohával beborított s $1\frac{1}{2}$ h. átméretű kerek bejáró lyukkal ellátott dobozokat, melyek fészkelő helyekül fákra aggattatnak.

litja, hogy ezt neked, s a madarak között főleg a czinkének köszönhetem.«

Az én Gyula barátom pedig csinos kis állatis-
mei könyvtárát és tojásgyűjteményét mutatta be,
mely utóbbiban azonban a zenérek s más hasznos
apró madarak tojásai alig 1—2 példányban voltak
képviselve.

Korán reggel zimankos idő támadt, az éjszaki
szél hidegen füttyölt, s egy szén-czínke ablako-
mon koczogva fölébresztett álmomból.

Talán a neki nyujtott védelemért köszönetet
szavazni jött.

Meglehet, közvetve én is hozzá járultam ahhoz,
hogy bizalmassá tegyem a kis kópét, és az jól esett
lelkemnek.

VIII.

Erdeink tigrise.

Ez elnevezés teljesen indokolt. A macska-családhoz tartozó ragadozók legtöbb faj által vannak képviselve a forró égöv alatt, mindamellett család-nék, aki azt hinné, hogy ezen vérengző állatok, melyek erő, ügyesség és testalkatuk arányossága által tűnnek ki, csakis az izzó homokú sivatagok és forró öv erdeinek lakosai. Sokan közölök találhatók zordonabb égalj alatt is. A tigris Ázsia éjszakibb részeiben épen nem ritka; Obi és Irkuczk vidékén Szibériában még e században is több példányt ejtettek el, a Hymmalaján pedig 9000 láb magasban bukkantak reá.

Ezek után nem fogunk azon csodálkozni, hogy Európa egyetlen nagyobb macskafaju ragadozó állatának otthonját földrészünknek főleg éjszaki része képezi, és hogy nálunk kizárólag magasabb hegyeink és rengetegekben jó elé.

Mielőtt azonban erdeink emez érdekes ragadozóját ismertetném, legyen szabad olvasóimat arra figyelmeztetnem, hogy ez állat a szakemberek között élénk vitára szolgáltatott alkalmat, ugyanis többen

közölök ma is azt állítják, miszerint Európában a hiúznak csak is egy faja jó elé.

Ezen tévedés a faj fogalmának hiányos értelmezéséből ered.

Földrészünkön kétségtelenül két fajuk honos, mely körülmény ez állatot azáltal teszi reánk nézve kétszeresen érdekessé, mivel mindkét faj elterjedési körének választékát hazánkban nyeri. Ugyanis a Kárpátokban, Marmarosban sat. a közönséges vagyis éjszaki hiúz (*Lynx vulgaris*) található, Székelyföldön pedig a tarka, vagy párducz hiúz (*Lynx pardalis*) mely földrészünk déli tájait lakja s hozzánk Törökországból jó, míg a közönséges hiúz Galiczián át Oroszországból vetődik ide.

A közönséges hiúz feje kissé hosszukább, mint a vadmacskáé, lábai magasabbak, erősbek. Teste zömök; farka rövid, vastag; fülei hosszúak, háromszögűek, hegyezettek s végökön szőrpamacs-sal birnak; szőre hosszú, tömött, selyemtapintatú. Színezete különböző kora és az évszakok szerint. Nyáron át fölül élénk rozsdavöröses, alul tiszta fehér. Fölül egyetlen folttal sem tarkált, csak oldalain láthatók apró, elmosódott, vörhenyes pettyek. Világító i (szemei) körül keskeny fehér kör látható, felső ajaka és alsó álla szintén fehérek. Télen át fölül vörhenyesen szürkés-fehér, alul fehéres-szürke. Nyakszirtétől farkáig elmosódott barna vonal húzódik, s oldalain hasonló színű keresztsávolyok észrevehetők. Lábai apró foltok tűnnek fel. Fülei kívül fehérek, fekete szegélyzettel. Farka a test felszi-

néhez hasonló, kivéven végét, mely fekete. A nőstény nyáron át vörhenyesebb. Kölykeik éltek első korszakában fehéresek. Hossza 3 láb, miből 5 hüvelyk farkára esik, jönnek azonban elé $3\frac{1}{2}$ láb hosszú példányok is. Hazája Éjszak-Európa és Éjszak-Ázsia. Még a mult században nagy számmal volt található Franciaországban, hol azonban ma már csak nagy ritkán jön elé. Angliából teljesen kiirtották.

A tarka (déli) vagy párduc hiúz (*Lynx pardalis*), testalkotását tekintve, az előbbihez hasonlít, csak hogy annál sugarabb és kisebb. Farka rövidebb, szőre nem oly hosszú, pofaszakála erősebb, és színezete amazétól eltérő. Fülei hegyén fekete szőrpamacs van. Farka alig teszi testhosszának egy hatodát és végén elcsapott, mintha lemetszve volna. Testszínezete világosabb, szürkés-vörhenyes. Elölábainak mellő oldala vörhenyes, néha szürkés. Hátsó lábainak mellő fele fehér. Hátán néhány fekete sávoly huzódik végig. Egész teste kisebb nagyobb feketés-barna foltokkal tarkált*). Pofáin három sor fekete folt van, melyek fülei tövénél összefolyva, fekete szalagot képeznek. — Pofaszakála fölül fakó, feketével vegyítve, alul fehér. Ajkai fehérek, fülei kívül feketék, belül fehérek. Farka fölül vörhenyes fakó, alul fehér, hosszukás feketés foltokkal, csücs előtt feketén gyűrűzött, a csücs fehéres. Hossza 3 láb, legfőlebb $3\frac{1}{2}$ láb. Hazája Dél-Európa, Spanyolország, Szardínia, Török-Görögország és a Dunai-fejedelemségek.

*) A fiatalnál ezen foltok világos rozsdabarnák.

Földrészünk eme legvérengzőbb ragadozója sötét erdőket kedvel. Hasztalan keressük nyílt, nap-sugáros lomberdőkben, ott ő idegennek érzi magát. Minél fenyvegetőbb, vadabb kinézésű a rengeteg, annál jobban kedveli. Az felel meg vad természetének; hadd vegyék körül szirteken alázugva önmagát párázattá szétzuzó hegyi patak, ostromló viharok által halomra döntött fenyő-óriások chaotikus halmaza, leomló viz-ár által okozott szakadékok, mély repedésű, növénytelen szürke szirtfalak. Hazánkban kiválóan kedveli a Kárpátok ős erdeit, a Székelyföld és Fogaras-vidék havasait. Hova ember alig juthat, hol a sűrűség s az erdő sötéte elrejti minden vizsga szem elől, hol egy fa-óriás előnyuló ágára lapulva szőheti vérszomjas ármányait, ott üti fel tanyáját.

Okos, óvatos, sok képességgel felruházott, rendkívüli rugékonysággal és szívóssággal bíró állat, mely nem annyira torkos, mint aminő vérszomjas. Gyilkol, gyilkolási vágyból, s hogy kéjjel szivhassa ki még életjelt adó, rángatózó áldozatának párolgó, meleg vérét; ha oly nagy, erős volna, mint a tigris, kegyetlenségben túltenne azon.

Nagyon találóan jellemzi Tschudi: »Nem oly ravasz, mint a róka, de béketűrőbb; nem oly szemtelen, mint a farkas, de kitartóbb és jobb ugró; nem oly erős, mint a medve, de élesebb látású, szemesebb.» Legfőbb ereje izmos nyaka-, lábai- és állkapocsaiban rejlik. Zsákmányát mindig lesből támadja meg.

Barlang, szirtüreg, vagy egymásra dőlt fák halmaza alatt rejlő tanyájában látszólag részvétle-

nül, egykedvűen hever naphosszant, de azért minden ágmozdulást, minden neszt éber figyelemmel kísér, s ha valami gyanust vesz észre, képes két napig is mozdulatlanul, éhen, szomjan rejtekében maradni.

Rabló-járataira is csak nagy óvatossággal indul ki: kellő szimatolás után lehetőleg fedve, majdnem csuszva, halad egy darabig, azután fölegyenesedve, mindenfelé szemlélődve, hegyezett fülekkel, nesztelenül siet előre kiválasztott leshelyére, mely mindig a vadforgás (Wildwechsel) közelében van. Ott egy fa előnyúló izmos ágára — szükség esetében szirt-lapra — lapulva, mozdulatlanul leselkedik. Székelyföldön ezen tulajdonságáért szokott nevén kívül »Vadles«-nek is nevezik. Leshelyén, bámulatos kintartással félnapot is eltölt mozdulatlanul, úgy hogy a vad rendes járatait követve teljesen gyanutlanul közeledik a vészhez, hol reá kikerülhetetlenül a halál vár; mert a vérengező vad biztos ugrással reá vetve magát, gégéjét kiszakítja, vérét kiszívja, hasát felhasítja, beleit felfalja, azonkívül megizlel egy keveset feje-, nyaka- és vállaiból, többi részét pedig érintetlenül otthagyja, mely szokásától soha el nem tér, annyira, hogy a hegyvidéki vadászok a szétmarczongolva talált vad maradványairól föl ismerik, ha az hiuz áldozatává lett. Ha első támadása nem sikerült, nem tesz újabb kísérletet, hanem menetére hagyja a zsákmányul kiszemelt áldozatot, s teljes egykedvűséggel tér vissza leshelyére.

Táplálékát öz, szarvas-borjú, zerge-gidó, marmota, borz, süket-, nyir- és császárfajd képezik, szükség esetén azonban beéri egerekkel is. Házi állatot

csak akkor támad meg, ha az erdő vadállományát teljesen kipusztította és az éhség rá kényszeríti, de jaj aztán azon juhnyájnak, melyre rá kapott. Tschudi szerint 1814. nyarán a simmenthali havasokon 3—4 hiuz összesen 160 juhot ölt le. A székelý és fogarasi havasok között nyaraló juhos gazdáknak kevés kárt okoz, pedig ama hegyek között az utolsó évtized alatt annyira elszaporodott, hogy évenként hármát, négyet, sőt többet is ejtenek el. Törben még többet fognak, mivel a rendkívül óvatos állatot nagyon nehéz vadászni, s ha puska elé kerül, az többnyire véletlenből történik. Nagyobb mérvű elszaporodásától mindamellett nem lehet tartani, mivel évenként egyszerre 2—3 kölyköt vet, s azokat gondosan elrejtve, apróbb állatokkal növeli fel.

A fiatalon befogott könnyen szelidül, s különös az, hogy oly háznál, hol hiuzt tartanak, macska nem marad meg.

IX.

Szárnyas utonállók.

Már jó ideje feladatombul tűztem ki, minden alkalmat megragadni, s ahol csak lehet, megismertetni a hazai hasznos és káros állatokat, hogy mindenki tudja, melyik érdemes védelmünkre, s melyiket kell üldöznünk.

Ilyformán a hazai állatok ismertetése gyakorlati hasznuvá válik a gazdára nézve, aki nem fogja többé könnyörtelenül pusztítani azon állatokat, melyek leghűségesebb ingyenszolgái, minők például az oly méltatlanul üldözött apróbb baglyok. Ezek határozottan a leghasznosabb madarak közé számitandók, s mégis a babonás nép mindenütt ellenségesen fogadja. Vannak viszont oly emlősök és madarak, melyeknek káros voltát könnyű bebizonyítani, s daczára ennek, ezek közül több nem érdemlett védelemben részesül. Végre léteznek olyanok, melyekről nincsen még teljesen bebizonyítva: károsak vagy hasznosak-e? Egy ily madár-családot fogok e czikkben olvasóimnak bemutatni.

Ezek a kányák, melyek közül két faj honos hazánkban. Az ismertebb és egyszersmind a család

főképviselei a közönséges kánya (*Milvus regalis*. Königsweich. Rothe Milan. Hühner und Gabelgeier. Schwalbenschwanz etc). Ez egyike legszebb orvmadarainknak, melyet külsőjéről is azonnal felismerhetünk kisdud fejéről, hosszudak karcsú teste- és villás-farkáról. Hossza két láb, röpterje $4\frac{1}{2}$ —5, farka 14 hüvelyknyi, lábai erősek, rövidek. A nőstény három hüvelykkel hosszabb a himnél. Feje és nyaka fehéres, fekete tollszárvonalakkal; testének többi része rozsdavörös, sötétbarna hosszfoltokkal tarkálva, leblei feketék, villás farka barnavörös, csődei félig tollazottak.

Hazája egész Európa, Ázsia, Afrika egy része. Nálunk különösen az alföldön gyakori, kiválóan a térséget kedveli, hol falvak közelében levő erdők és magas fákkal biró berkekben üti fel tanyáját, honnan portyázni messze eljár, és naponkint nagy területet kóborol be. Általában egyike a legkitartóbb és legszebb repülőknak annyira, hogy e tekintetben a sólymok kivételével kevés orvmadár versenyezhet vele. Könnyedén lebegve uszik át a légen néha nagy köröket vonva s szárnyecsapás nélkül emelkedik fel, fel amagasba, mintha láthatlan kéz emelné. Ez egyike azon tulajdonoknak, melyek által érdekeltséget bir maga iránt kelteni, a legtöbb más tekintetben messze mögötte áll a nemes orvmadaroknak, a lég eme bátor szárnyas-harczosainak, sőt azok ellentétének nevezhető. Gyáva, emellett szemtelen, de falánk, s így a helyett, hogy merész vadászszá lenne, mint rokonai, gyáva utonállóvá lesz. Csakis oly állatokat támad meg, amelyek képtelenek magukat védeni

ellenében; sőt még ezt is rösteli, és ha dögre talál, eszébe sem jut más zsákmány keresésével fárasztani magát. Ha azonban az éhség kényszeríti, nyulfiakat, foglyokat, kacsákat vadász vagy még szívesebben békák, gyíkok után néz, mivel ezekhez könnyebben hozzájuthat. Ily szemtelen vadászat módját azonban épen nem tulajdoníthatom butaságnak, mivel okos; hanem határtalan tunyaságnak, melyből csakis maró éhség bírja felverni.

Különös előszeretettel viseltetik csibe- és libapecsénye iránt, annyira, hogy ily izletes falatok kedvéért megtagadja természetét, sőt megfélemezik óvatosságáról is, és a baromfi-udvarról az emberek szemeláttára elkap egy-egy tapasztalatlan, nagyreményű libácskát. Jaj aztán az olyan baromfi-udvarnak, hova egyszer odakapott, mivel ép úgy, mint a héja, ellát oda naponkint, még pedig oly pontossággal mindig ugyanazon időben, hogy e tulajdona miatt inkább beillenék némely kisváros toronyórája igazgatójának, mint a harangozó. Ezen tulajdonsága miatt sok ellenséget szerzett magának; különösen a falusi gazdasszonyok vannak elkeseredve ellene, ami aztán nagy veszedelmére szolgál, mert akár mit is mondjunk, csak mégis sok tekintetben enged a háziur nejének, s üldözőbe veszi azt a gonosz szárnyas zsványt, amely annyi boszus órát okoz nejének.

Én sem merem megkisérteni a sok alapos panaszzal szemben teljesen fehérre mosni akarni a megátalkodott csibetolvajt, hanem azt mégis ki kell mondanom, hogy a haszon, melyet e madár káros állatok pusztítása által hajt, legalább is egyensúlyozza

a csibevadászatai által okozott kárt. Hol nagyobb számmal fordul elé, vagy ott, hol rákapott egy baromfi-udvarra: ez esetben teljes joggal üldözhető de addig, míg erdön, mezőn barangol, kár bántani.

A kánya társaságkedvelő madár, s az alföld téerein itt-ott levő kis szálas erdőcske- vagy nagyobb ligetekben gyakran 20—30 pár fészket is láttam. Legérdekesebb e madarat ily helyeken észlelni. Korán reggel, mikor a hajnalpir már elöntötte a távoli láthatár szélét, a veresbegy hallatja kellemes reggeli dalát, egy-egy harkály szorgalmasan kopogtatja a fa oldalát, a kakuk is megszólalt, a vadkácsák fenn a magasban hápogva huzódnak valamely távoli nádas felé, s a füben vígan pitypalatyol a fürj: csak akkor kezd még ébredni a kánya. Egyik a másik után száll fel halkan, lustán s panaszos: »hi, hia« szavát hallatva, csöndesen repkedi körül az erdőt, mind magasabbra emelkedve, míg rendre mindenik elvész szemünk elől. Ilyenkor szétoszlanak a térség felett, mely kedvencz vadászteröket képezi. Ott látjuk egyenkint bolyongani nagy köröket vonva. Leginkább szeretnek lekaszált rétek és tarlók felett lebegve vadászni. Itt 100—150 láb magasban uszík tova a léghen, míg vagy egy gyikot vagy egeret pillant meg. Gyakran leszáll s tova sétálva szedegeti fel a szöcskéket, a csigákat s mindenféle rovar. Még napokon a déli órák alatt pihenni szeret, de nem az erdő árnyába vonulva, hanem valamely buzakereszt, vagy széna-halom tetejére szállva, hol egyenesen, mozdulatlanul elszunnyadoz 2—3 óra hosszat, ha nem zavarják.

Alkony felé, mikor a lemenő nap végsugarai már csak a fák csupjait aranyozzák be, halkan röpülve érkezik egyik a másik után szokott erdejébe, hol minden egyesnek meg van a maga fája, melyen háltni szokott. E vonulás szép időben néha késő estig tart. Ősszel szívesen követi illő távolban a szántó földmivest a felborult barázdákból szorgalmasan szedegetve a cserebűly pajorjait és a földi-gilisztát; szükség esetében döggel is beéri.

Fészket száraz gallyakból lazán rakja magas fára s szalma-, szárazfű-, moha-, rongy- és papirdarabokkal béleli ki. Ápril végén vagy május elején 2—4 szennyesfehér, sárgás és barna foltokkal tarkált tojása van, melyeket a két ivar három hét alatt kelt ki. Szárnyra kelt fiait még darab ideig eteti, azután saját erejére bízva, elhagyja őket és fészke környékét, s fajrokonaival kis társaságba gyűlve barangol szanaszét. Ilyenkor gyakran láthatni őket tarlók és szántók fölött egerek után leskelődni, melyek ez időtájt főtáplálékukat képezik, miért is őszi felé csak ritkán látogatják meg a baromfi-udvarokat. Ha vándorsólymot vesznek észre, ölyvekkel egyesülten követik, s amint az zsákmányra tett szert, valóban boszantó szemtelenséggel addig üldözik, faggatják a nemes madarat, míg az megunva az arczátlankodásokat, ott hagyja prédáját; nem ritkán aztán efelett összevesznek a szövetségesek, mely alkalommal rendszerint az egerész ölyvnél gyávább kánya huzza a rövidebbet.

Mikor ily 5—6-ból álló kóbor kányacsapat baglyot vesz észre, azonnal felhagy az egerészettel s

elkeseredéssel üldözi ezen ellenségét; azonban ő sem ment a nyugtalanitástól. A varjak szintoly határozott ellenségei, mint ő a baglyoknak, s ahol előkapják, addig faggatják, mignem kénytelen menekülni.

Oktoberben nagy, néha 100—150-ből álló csapatokba gyűlve össze, dél és kelet felé vonul.

A telet Egyiptomban tölti; nagy része azonban Spanyol-, Olasz-, Görögországban és a dunai fejedelemségekben marad. Ha az idő nem kedvezőtlen, egyesek nálunk telelnek, s ha hideg idő áll be, ép ezek a legveszélyesebbek a baromfi-udvarra nézve, mivel az éhség vállalkozókká és merészekké teszi.

A fogságra került kánya hamar kibékül sorsával, nem követelő, és fogolytársaival jó egyetértésben él, habár vannak kivételek is, amint Brehm A. írja, ki a hamburgi állatkertben tett észleleteket.

Hosszas ideig tartottam egy kányát, — írja Bergé — egy helyiségben, hová később két macskát is tettem. Ezek táplálékul tejbe mártott kenyeret kaptak. A kánya eleinte számba sem vette lakótársait.

Nem soká azonban rendszeresen elűzte őket táplálékuktól, s ezen irigység utóbb annyira fokozódott, hogy a kánya ott hagyva az eléje adott húst, mindennap megette a macskának szánt, tejbe mártott kenyeret.

Később el kellett távolítani a macskákat azon félelemből, hogy éhen vesznek el. Együttlétök egész ideje alatt sem evett a kánya egy falat húst sem, de azt sem engedte meg, hogy a macskák egyék meg.

Lenznek egy ismerőse, kertjében tartott egy szárnyaszegett közönséges kányát, ez fészket készített és két tojást rakott le, melyek azonban zápon maradtak.

Más tavaszon három tyuktojást tettek alája ezeket kiköltötte, a fiakat nagyon féltette, de annyira tömte, hogy végre is belevesztek.

A barna-kánya (*Hydroietinia atra*. Schwarze Milan). Ez az előbbeninél jóval kisebb, farka sem oly nagyon kimetszett. Testtörzse karcsúbb. Feje szürkefehér, sűrű, fekete karczokkal. Teste sötét-barna, fekete hosszfoltokkal. Farka 9—12 sötét keresztcsávolylyal tarkált. Csőre fekete, viaszhárttyája, lábai sárgák, szemei szürkésbarnák.

Európában legközönségesebb Oroszországban. Nálunk is előjő mint vándormadár, de távolban sem oly gyakori, mint a közönséges kánya. Tartózkodási helyét rendszerint oly erdőben választja, mely tó, folyam vagy legalább nagy patak közelében fekszik.

Röpte még könnyebb, gyorsabb és kitartóbb, mint előbb leirt fajrokonáé. Képességei is kifejelettebbek, több erélylyel bír, mint amaz, és így természetesen nem oly tunya, de épen oly hitvány utonálló, talán még rosszabb, amennyiben több ravaszsággal bírván, hamarabb rászedi a zsákmánnyal tova röpülő sólymot, melynek a szó szoros értelmében fenn a légben utját állja, amennyiben nem utána röpked, hanem megkerülni igyekszik. A baromfi-udvarokat csak ritkán látogatja meg, mégis minden tekintetben kártékonyabb az előbbinél. Ő nemcsak egereket, patkányokat, hörcsököket fogdos,

hanem elcsipi a fiatal nyulakat, baglyokat, vakondat, s emellett igen ügyes halász. — A halakat különösen kedveli, amit Brehm, Bechstein, Meyer és Wolf elismernek ugyan, de mégis nem tartják a haltenyésztésre nézve károsnak, daczára annak, hogy épen ivás idején üldözi azokat leginkább.

Állításukat arra alapítják, hogy a kánya nem tudván víz alá bukni, mint a csönttörő harács (*Haliaetus albicilla*. Seeadler) és hab-sas (*Pandian Haliaetus*. Fischadler); következésképen tekintetbe vehető kárt a halak között nem is tehet. Én e nézetet tévesnek tartom. Egy nyáron azon vidéken, hol akkor laktam, a közeli folyam kiáradása következtében a határon levő tavak megteltek hallal; különösen apróbb és középnagyságu ponty és czompó volt nagy bőségben. Mint szenvedélyes horgász, naponkint kimentem a déli órákban (ha szép, szélcsöndes idő volt), s mindig gazdag zsákmánynyal tértem haza. Sportom harmadik napján délelőtti 11 órakor egy barna kánya jelent meg, és csakhamar arasznyi czompóval távozott. Hét, nyolcz percz múlva visszatért, s ily módon halászatát mintegy másfél óráig folytatta. E naptól kezdve, 14 napon át, naponkint oly pontossággal jelent meg, hogy alig egy-két perczcel jött előbb vagy utóbb, mindig ugyanazon irányból, s egy majorság-épület mellett, hol sok apró baromfi volt, de egyszer sem tett ott látogatást. Ez idő alatt kétszer rekkenő hőség volt, s a távol láthatáron felmerülő fellegek kétségtelenné tették, hogy vihar van kitörőben; ekkor madaram sokkal korábban jelent meg, pár napon át borus, szeles idő volt ép a

déli órákban, s én zsákmányra nem számítva csakis azért mentem ki, hogy madaramat észleljem. Az nem jelent meg. Ezen észleletekből azt következtetem, hogy ez okos madár tapasztalatból igen jól tudja, miszerint a halak közel a víz felszínére csakis meleg, szélcsendes időben jönnek fel, s akkor alábukás veszélye nélkül kaphatja el, tehát csak ekkor halász, de ilyenkor dusan ki is veszi adóját.

Más szokásai-s természetében teljesen hasonlít a közönséges kányához.

X.

Egy üldözött.

Nem dőreség-e oly állatokat pusztítani, üldözni, melyek természetét, szokásait nem is ismerjük?

És mégis ép a természetrajzban járatlanok folytatnak elkeseredett irtó harczot minden hüllő ellen; pusztítják uton- útfélen, ahol csak találják, azt híven, hogy valamennyi ártalmas, sőt mérges.

Ez tévedés.

Van ugyan sok veszélyes gyík, kigyó sat. a forró égöv alatt, sőt Európában is találtatik egy pár mérges kigyófaj; de a többi, valamint szintén a nálunk élő gyíkok, békák nemcsak hogy ártalmatlanok, hanem ellenkezőleg nagyon hasznos állatok. Ezeket védelme alá kell vennie a természetbúvárnak, kinek feladatai közé tartozik megismertetni a hasznos állatokat, óvni az ártalmasaktól; kinek kötelessége minden előítélet ellen harczra kelni. Már pedig a hüllők üldözése, különösen a mi mérsékelt égajunk alatt, legnagyobbbrészt előítéleten alapszik. Ez állatokat csalfa, alattamosnak tetsző külseje, sima hideg testök, idegenszerű alkotuk, rejtőző tar-

tózkodásuk, különösen pedig a veszélyességektől való félelem teszi gyűlöltekké.

»Nem válnék-e az embereknek nagyobb becsületére« — mondja egy német író — »ha azt a kellemes fáradságot vennék maguknak, hogy emez állatok életét tanulmányozzák, s ez által tudatára jönnének azon állásnak, melyet általán az állatok irányában elfoglalni hivatva vannak, és egyszersmind meggyőződést szereznének sok megvetett lény hasznos volta felől? Azonban nehéz, nagyon nehéz megrogzött előítéleteket kiirtani még sokaknál azok közül is, kik magukat mivelteknek tartják.«

Megtörténik az is, hogy megrögzött előítéletes emberek nemével a visszatetszésnek fogadják, ha valaki tévedések felől felvilágosítani akarja, és idegenkedéssel viseltetnek az iránt, ki az elátkozott állatokat védelme alá veszi.

Emellett az emberi indulattal ellenkező eljárás, nálunknál gyöngébb lényeket igazolható ok nélkül üldözni. »Minő fájdalmasan érzi az ember«, mondja fentebbi író, »ha kénytelen embertársától méltatlanságot eltűrni! Az igaz, az állat nem bir magának elvont erkölcsi fogalmakat alkotni, mint az ember; de ép úgy érzi a testi fájdalmakat, és zavartalan létében édes elégtétlenségnek örül ő is, s abban igaztalanul nem volna szabad zavarnunk.«

Emellett a természet háztartásában való észszerűtlen beleavatkozásunk által nemcsak a természet egyensúlyára hatunk zavarólag, hanem igen gyakran saját érdekeink ellen is cselekszünk; mivel tudatlanságunkban, oly állatokat pusztítunk, melyek

hasznunkra szolgálnak, s viszont kárt okozókat védelmünk alá veszünk.

Ugy vagyunk velök mint embertársainkkal; egyiket — ki talán legjobb barátunk — eltaszítjuk magunktól, s egy mást, ki vesztünkre törekszik, de nyájas képével behízelegni tudja magát, — magunkhoz ölelünk; pedig az ilyen az igazi mérges kigyó, kit keblünkön melengetünk, és nem az a csuszó szegény állat, melyet legyilkolunk.

Az ókor több népe e tekintetben elfogulatlanabb volt, mint a tizenkilenczedik század sok mivelte fia.

Azok jól ismerték azon állatokat, melyek hasznukra szolgáltak. — A kigyót, hol gonoszszellemként tüntetik fel, felruházva okosság-, ovatosság- és ravaszsággal, hol annak ellentétéként, mint a babilóniak, görögök, rómaiak. Herodot egy vipera-fajról emlékezik, melyet az egyiptomiak istenitettek, egy más kigyót pedig világszellemként tiszteltek s bronz-szobrát házaknál tartották. Etrusk edényeken Hygea-istennő képét gyakran találjuk kigyót etetve. Pompejiben több falfestvényt letek, melyek alácsüngő kigyókat tüntettek fel, mint házi istenek jelvényeit. A római meleg fürdőknél levő Eskulap-templomokban pedig nagy gonddal tartották a sárgás siklót (*coluber flavescens*). A mexikói régi emlékeken is gyakran láthatni a kigyók képét. Ott egyébiránt a papok nagy tiszteletben részeltették, templomokban óriás kigyókat tartottak s azoknak gyermekeket áldoztak.

Minő indokolatlan a kigyók feltétlen üldözése, kitünik abból is, hogy nemcsak a mi mérsékelt égajunk alatt alig tartózkodik két mérges faj, hanem az oly hirhedt amerikaiak között is valóban veszélyes aránylag kevés jó elő. — Maximilian ujwiedi herczeg szerint Guyana- és Braziliában nem ismernek egyetlen példát sem arra, hogy az óriás kigyó (*Boa constrictor*) valaha embert vagy csak gyermekeket is megölt volna. A 30 láb hosszú anakondától (*Boa murina s aquatica*) sem fél senki, még kevésbbé félnek a 12 láb hosszú kutyafejű óriás kigyótól (*Boa canina*) daczára annak, hogy ez gyakran lopózik a házakba. Veszélyesek az indiai bhytanok, emez óriás kigyók, melyek 30 láb hosszúak, a kopra (szemüveges kigyó. *Naja tripudians*), az amerikai csörgő kigyó. Hazánkban különösen két mérges faj ismeretes: a beri kigyó (*Coluber berus*) és a homoki vipera (*vipera amodytes*). Azonban ezek is sokat veszítenek veszélyességökből azáltal, hogy elvont magányban élnek szirtrepedékekben vagy az erdő sűrűjében s ingerlés nélkül nem támadnak.

Leggyakoribb kigyófaj nálunk a mindenütt üldözött szép, ártatlan úszó sikló (*Trapidonotus natrix*. Ringelnatter). E kecses állat 2—4 láb hosszú. Szinezete fölül kékes-, néha barnás szürke, pikkelyein sötétebb foltokkal, alul feketés fehér foltokkal. Fejének hátulsó felén egy sárga sávoly látható, mely fejtetején szivalaku, mi által azonnal megkülönböztethetni más kigyóktól. Rendszerint folyamok és tavak nádas s fűzbokros partjaiban levő üregekben tartózkodik, mivel ott legkönnyebben jut tápláléká-

hoz, s mivel fürdeni nagyon szeret; erdős helyeken a vizárvokat keresi fel, de nem ritkán találhatni kerítések mellett, főleg ha közelben bozót van. Táplálékát férgek, egerek, gyíkok, békák képezik. A melegnek nagy barátja s télire nem a verőfényes helyeket keresi fel, hanem szívesen huzódik a házakba, istállóba vagy befurakodik a párolgó szemétdombba, s ha erre sincs alkalma, földüregbe rejtőzik. Tartózkodási helyéhez hű marad, ha csak el nem zavarják onnan. Falusi birtokom kertajtájának kőlépcsője alatt egy több éven át háborítlanul élt, s nem egyszer láttam rejthelye közelében a napon sütkérezni, de csakis ha dolgozószobám ablakánál csendesen állva észleltem, mert különben a legkisebb zajra vagy visszavonult tanyázó helyére, vagy egy közeli rózsabokor alatt tűnt el. Ezen óvatosság sok ideig megmentette az üldözéstől, vesztét pedig iránta való jó indulatom okozta.

Kedvenczem elpusztulása nagyon kellemetlenül hatott reám, s az életben vajmi gyakran jutott eszembe szomorú vége, — neme az önvádnak ért miatta. — Miért csepegtettem bizalmat beléje, ha őt megovni nem birtam? Miért dobtam neki észrevétlen egy-egy csábító falatot, melytől eleinte ijedten elsiklott, de amelyhez utóbb visszatért, ha meggyőződött, hogy veszély nem fenyegeti? Miért léptem barátságosan eléje, hogy elaltassam óvatosságát? Szegény állat! utóbb hitt bennem, nem csuszott ijedten tova, ha ablakomnál megjelenni látott, sőt a sárga rózsabokor tövéhez vonulva fénylő szemeivel feltekintett, és ártatlan villás nyelvét finom nyil-

ként lövelte ki, mintegy várva az eléje dobandó falatra.

Mit gondoltam én együgyűségére! Nem számítottam arra, hogy ha benne bizalmat keltek magam iránt, bizni fog mindenkiben, és ekként, ő az üldözött, elbizakodott, könnyelmű lesz.

E kigyóval szemben akaratlanul a kigyó szerepét játszottam. Irányadóm pedig nem játsziság, hanem részvét volt; a dőre azonban azt hitte, egyik ember olyan mint a másik; többé nem sietett rejtekébe, ha valaki közeledett hozzá; míg egy durva kerti munkás gondtalan sütkérezése közben agyonverte s diadaljelként mutatta fel nekem.

Láttam, ez ember ostobaságában teljesen igazoltnak tartotta tettét. Haragomat elfojtottam s kedvenczem hulláját eltettem borszeszbe. Így van ez az életben is, a tévedések eme tragicomoediájában; néha megöljük gondatlanságunkkal azt, kit szeretünk, s aztán? . . . . . aztán emlékét gondosan elzárjuk keblünkbe, ott azt hűn őrizzük, mint én kigyóm hulláját, gyűjteményemben.

Az uszó sikló oly jámbor állat, hogy azt szobában is lehet tartani; hogy el ne menjen, sodrony-fődéssel borított s földdel megnyirkos mohával ellátott ládába tesszük. Táplálékát a fogságban is legnagyobb részben élő lények képezik; fiatal békák, gyíkok, rovarok, pillangók; a tejet rendkívül kedveli. Egyszerre sokat felfal, de aztán hosszasan kiállja a koplalást. Jóllakva, nemébe a kábulásnak esik, s nagyon lusta; könnyen megszelidül, annyira, hogy a rovarokat és legyeket elveszi gazdája kezéből anél-

kül, hogy annak ujjait legkevésbbé is megsértené, sőt gazdája szavára figyel, annak hívására előjön, megfogatni engedi magát általa és szívesen rejtőzik keblére, hol a melegséget érezve nagyon jól találja magát.

És mégis félik, üldözik ez ártatlan állatot! Oka ennek már mondottakon kívül még az is, hogy mint a mérges kigyók is, fullánkyszerű, kétágu hegyes nyelvvel bir, erről pedig a legtöbben azt hiszik, hogy ezzel sebez a kigyó, a mi azonban nem való, mivel a veszélyes fajok mérge agyarszerű fogaik alatt levő mirigyekben rejlik, melyekből a méreg harapás alkalmával nyomás által az üreges méregfogba ömlik s annak hajszálvékony csövén áthatolva, a sebzett vérebe vegyül. A kigyónál a nyelv, vagy ha úgy tesszük, fullánk, egészen más rendeltetéssel bir, az tapintóul szolgál annak, mint a rovarok csápjai. A kigyó szemei ugyanis erősen oldalvást fekszenek, mi által képesítettik arra, hogy ugyanazon időben kétoldalvást jobbra és balra nézhessen, de képtelenné lesz a közvetlenül orra előtt levő tárgy látására. Ez okozza, miszerint egyenesen előre haladva nyelvét kiölti, gyorsan játszatja minden irányban, s ha valamibe ütközik, akkor mentében irányt változtat. Nyelvét ezenkívül szomjának oltásánál is használja; szükség esetében, meleg nyári napokon azzal fogja fel a növényeken csüngő harmat- és vízcsöppeket. De e szerv feladata még ezzel nincs befejezve, mert az állat indulatainak kifejezőjeül is szolgál; felbőszítve vagy zsákmány után leselkedve gyorsan kiölti, mintha tudná, hogy ez által rémiteni képes; elégtelenségét is

hasonló módon fejezi ki, csak hogy lassubb mozdulatokban; ennek világos jeleül szolgál az, hogy ha a szelidített kigyót czirógatjuk, vagy ha a vadan élő a napon kéjesen sütkérezik, nyelvét ilyenkor is csöndesen játszatja, mint a kutya, mikor jó kedvében farkát csóválja.

Az uszó siklónak fogaitól sincs mit félnünk. Ezek horog-alakuak, hegyes végökkel hátra hajlottak, s oly piczinyek, hogy az állat elé tartott kéz bőrén sem birnak áthatolni, emellett e kigyó alig ingerelhető haragra, még utját állva sem gondol támadásra, hanem menekülni igyekszik.

A mondottakból kitűnik, hogy minő ártatlan lény. Vannak ugyan, kik állítják, miszerint a meleg lélekzettől vonzatra a szabadban látott hanyat fekvő emberek szájába mászik.

Ez valószínűtlen, ha talán nem is lehetetlen.

Rendkívül kedvelvén a melegséget, hiszem, hogy vonzalmat érez magában az alvóhoz csuszni; azonban ismerve félénkségét alig képzelhetem, hogy az alvóra mászni bátorzkodnék, és ha tenné, gondolható-e, hogy nyirkos, hideg testének érintése oly idegenszerű, kellemetlen érzetet ne keltene fel a mélyen álvóban is, mely őt felserkentené s barminő csekély mozdulata által az óvatos, félénk állatot magától tova riasztaná?

Nyár vége felé rejtekébe 20—30 tojást rak le, melyek pergamenszerű fehérhéjuak s eleinte kevés-
sel nagyobbak a verébtőjásnál, utóbb azonban fel-
duzzadnak galambtojásnyi nagyságig. Három hét
eltelte után kikelnek azokból piczinyke fiai, melyek

nagyon lassan nőnek úgy, hogy három éves korukban még alig félanyányiak.

Az úszó sikló mint e család egyik főképviselője sok élvezetet nyújt az észlelőnek, ki mélyebben be tud hatni az állatélet titkaiba; de a felületes szemlélőnek is gyönyört kell benne lelnie; ha mást nem, csak zsákmányával való küzdelmét szemléli, például harczát egy hatalmába kerített gyikkal, mi az óriási hullók viaskodásának rendkívül változatos és érdekes parány-képét nyújtja. Nem kevésbbé kellemes látványt nyújt, amint nesztelenül, lágy, hullámos mozdulatokban siklik tova a bokrok s apró növények között, alig hajlítva meg egyetlen fűszálat; még szebb, mikor a kék félreismerhetlen érzetével a meleg őszi nap fényében sütkérezik. Azonban legtöbb élvezetet találtam abban, ha kedvenczemet a vízben láttam; festői, amint az átlátszó elemben játszva kecses kanyarulatokat tesz, vagy nyilegyenesre kinyulva löki magát tova, vagy a hullámok tetején kéjesen ringatózik.

Az úszó siklók között nem ritkán találhatók a szokottól eltérő színezetű példányok, kivált hófehérek; ezek szerencsések, mivel ezeket a babonáshit veszi oltalma alá. A nép azt hiszi, hogy más faj, s áldást hoz azon házra, melynek valamely falüregében vagy legalább közelében ütötte fel tanyáját; ugyanazért ezek a nép előtt »házi kigyó« név alatt ismeretesek. Ezeket oltalmazták és sok helyen korán reggel számára tejet tesznek ki.

A kigyókról keringő sok dőre rege leírásával köteteket tölthetnék be, azonban ez alkalommal csak

pár nevetséges babonát említék meg. A falusi pór-nőknél általánosan el van terjedve azon hit, hogy ha tehenöknek teje véres, annak oka, hogy kigyó szopta meg; ha a paraszt vadászfegyvere nem lő elég élesen, azaz, ha lövésök nem öl azonnal, csak sebez, — minek egyszerű oka a lőpor gyöngesége vagy a fegyver tisztátalansága, — e bajon akként hisznek segíthetni, ha lőporral megtöltött fegyverök csövébe élő kigyót eresztenek s azt kilövik, hogy mint mondani szokták: »a fegyver mérget kapjon.« — Azonban arra egyik sem gondol, hogy haszon nélkül minő kegyetlenséget követett el.

De ne hosszabbítsuk a dőre előítéletek lajstromát, mert ezek nem annyira nevetségesek, mint szomorítók, — azt jelezve, hogy az annyira nélkülözhetlen természetrajzi ismeretekben még minő hátravan nemcsak a nép, hanem a műveltebbek nagy része is.

XI.

A p o m p á z ó k.

(Rózsaszínü-csacskár, gyurgyalag, selyemfarku-locska, jegér.)

Azok, kik a madár-világot nem ismerik, azon téves nézetben vannak, hogy mérsékelt égövünk alatt nem tartózkodik ékestollazatu madár.

A színpompa hazája, igaz, a forró öv. — Ott, hol a természet a napsugarakat használja ecsetül, minden ragyogó színekben tündöklik; élénkebb ott a fák zöldje, a virágok tarka, alig képzelhető változatosságu színvegyületet tüntetnek fel, mintha a szivárvány színeit a lemenő nap sugaraitól lángoló hegyek fényét, a hajnal bíborát tükröznék vissza. Az állatvilág mintegy versenyezni akar a növényzettel: a pillangók élő virágokhoz hasonlithatók, a rovarok viszont az ékkövek fényét kölcsönözték. A madarak épen nem maradtak hátra, sőt némelyike a színek változatossága, élénksége, fénye által fölülmulja mindenikét; a csodáásszépségű paradicsom-madarak, az ékkövek fényében csillogó deliczék (kolibri), melyek repülés közben minden fordulatonál más színeket tüntetnek fel, mintha tollaik rubinokkal, smaragdok- s más ékkövekkel behintve volnának.

A forró öv buja tenyészeté — mint a kincsei között turkáló nábob — gazdagságát külső fényben is feltüntetni kívánja.

A mérsékelt öv nélkülözi a szemkápráztató ragyogást, de ott az egész természetén több bensőség, mélyebb költészet árad el. Erdeink virágai nem oly pompás, mondhatni, mesésalakúak, illatuk nem oly kábitó, de éltető. A madarak nem dicsekedhetnek oly fényes tollazattal, hanem ahelyett meg van adva soknak közülük a bűvös dallási tehetség. Azonban mégis csalódnék az, aki azt hinné, hogy Európa teljesen nélkülözi a diszmadarakat. Számuk kevés, az igaz, de fel a hideg övig találkoznák oly fajok, melyek szinpompára nézve kiállják a versenyt a tropicusok szárnyasaival. Ezek néhányával ismertetem meg olvasóimat.

I. A rózsaszínű csacs-kár.

Látott-e olvasóm vidéket, melyen vándorsáska sereg vonult át? Valami megdöbbenő van abban, mintha a haragvó Istenség sujtoló keze nehezült volna reá. Nem hiába, hogy az írás a sáskavonulást a hét büntető csapás egyikének nevezi, mert ott, hol megjelentök előtt dus buzavetések diszlettek, gazdag termést ígérve, eltűntek onnan, a virágzó rétek lekaszált tarlóhoz hasonlitanak, a kukoricza kőrői leveleiktől megfosztva sárgallanak. Az inség és nyomor képét tünteti fel minden, messze tájakon.

És e csapás elhárítására nem létezik eszköz; az emberi erő elbénul itt.

Milliókból álló tömegekben jönnek némely tavaszon hozzánk is a sáskák keletről, sötét fellegeket képezve, melyek elhomályosítják a napot. A határ, melyre kiéhezve, fáradtan leereszkednek, pár óra alatt kietlen, pusztá. Hasztalan vonul a lakosság eléjük, zaj-, lármával igyekezve őket tova riasztani, hasztalan igyekszik termése egy részének feláldozása által akként megmenteni, hogy a hova leszálltak, a földet szalmával behinti, s rájuk gyujtja, hasztalan gyűjtik össze nagy halmokra s égetik el.

Mind hiába: millió és millió pusztul el, de marad más millió meg millió, amely pusztítva vonul tova.

E sáska-seregeket nagy csapatokban követi egy szép madár, mely különben csak egyes példányokban s ugyis ritkán mutatkozik nálunk.

E madár a rózsaszínű csacsckár (*Pastor roseus*, Rosendrossel, Staaramsel, Viehvogel, Rosendrossel.) — E szép szárnyas rigó nagyságu, és sokat hasonlít testalkatban közel rokona-, a seregélyhez; csőre azonban kissé összenyomott és végén kissé görbült, fején bóbitát visel, s rokonánál kissé karcsubb, szárnyai hosszabbak. — A him színezete gyönyörű. Tollbokrétája, feje, szárnyai és farka ércfényű feketék. — Testének többi része a legszebb halvány rózsaszín. — Ez egymástól élesen elválasztott, de összeillő színek arányos elosztása által oly meglepően szép külsőt nyer, hogy úgy hiszem emiatt méltóan tüntethetem fel a forró öv kitünőbb diszmadarainak versenytársaként.

Hazája Európa délkeleti része, közép és dél-

keleti Ázsia, fel Indiáig. Nálunk nagyobb számmal nem minden évben jelenik meg, még ritkább vendég Spanyol- és Franciaországban.

Jól jegyzi meg Brehm, hogy életmódja sokban hasonlít a seregélyéhez, csak hogy nem bír annak élénkségével és ravaszságával, mindamellett igen jól találja magát annak társaságában, s gyakran alkalmazkodik annak szokásaihoz is. Így például a csacskár rendszerint fán szokott hálni, de szívesen elhál a seregélyek kedvéért, ha azokhoz csatlakozott, a nádasban. — A seregélyekhez is azonban csak egyesek csatlakoznak, mikor nagy csapatokban jelennek meg, akkor hűn összetartanak. Csalhangja kellemes hangzásu, »swit és hu vit« éneke ellenben egérczinczogáshoz hasonlít.

Fészket faodúkba, farakások, kövek, sőt rőzse közé is rakja, s évenként egyszer költ ki 4—6 tojást, melyek nagyon sokat hasonlítanak a seregélyéhez, úgy szintén fészke is. Évek előtt Landbeck a pösztényi erdőben farakások közt sok fészkekre talált, pár év múlva ugyanott én is leltem néhányat. — Ugy látszik, kisebb csoportokra oszolva, együtt fészkelnek, általában nagyon kedvelik a társas életet és igen összetartók.

Keleten sáskamadárnak nevezik és teljes joggal, mivel a vándorsáskákat ezerekre menő csapatokban követik mint egy büntető Nemesis. — Ép ebben rejlik eme szép madarak fő érdeme, mivel míg a sáskák pusztításánál elbénul az emberi erő, addig eme kis szárnyasok fáradhatatlanul irtják, naponként minden egyes legalább is harmincz darabot falva fel.

Ekkéntsáskavonuláskor alföldünknek valódi áldásává lesz, s mégis sok helyen rettegett madár, mivel néha egyesek a sáskasergeket megelőzőleg jelennek meg, miért is a babona ráfogta, hogy ők vezérlik a sáskacapatokat.

Folyamaink mentén a Duna, Tisza, Maros, Nagy-Küküllő közelében minden tavaszon megjelenik éjszakkeleti Afrika egy gyönyörű madara nyári vendégül, ez

II. A gyurgyalag.

Rendszerint ragyogó, kirívó színek, cziczoma és kifejtettebb képesség nem igen szoktak összeférni. Mintha a külső dísz ragyogása által akarná az illető egyén eltakarni szellemszegénységét, és ezt tapasztaljuk az állatvilágban is. Legtöbbször azon állatok, melyek ékes külsővel bírnak, szellemszegények, míg a szárnyas dalkirály, a csalogány, egyszerű ruhával is beéri. Mindamellett vannak kivételek is. Ezek közé tartozik a gyurgyalag (*Merops apiaster*. *Bienenfresser*.) Ez nemcsak ékestollazatu, hanem egyszersmind élénk, ügyes madár.

Alakja az afrikai ragyogoncokra (*Nectarinea*) emlékeztet, habár szép tollazata daczára szinpompában messze elmaradt ezek mögött. Magaviselete Amerika örökmozgó deliczéit és a tavaink felett nesztelen cikázó hojszákot juttatja eszünkbe. Ha pedig röpkedni látjuk, akkor önkénytelenül is a fecskére gon-

dolunk, oly könnyed, biztos és szép röpte, csakhogy ezeket messze fölülmulja szinpompájában. Még messze kiterjeszthetném a hasonlatokat, de hagyjuk ezt. Ismerkedjünk meg először madarunk külsőjével; azután lássuk életmódját, házi életét, s akkor ítéljen maga az olvasó, igazam van-e, hogy földrészünk legszebb diszmadarának tartom, és egyszersmind szárnyas kedvenczeim közé sorozom.

Alakja oly feltűnő, hogy más csoporthoz tartozóval összetéveszteni alig lehet. Teste nyulánk, csőre fejénél hosszabb, tövénél erős, végén hegyes, kissé hajlott. Lábai rövidek, szárnyai hosszúak, mint a fecskénél. Farka hosszú s két középső tolla negyed hüvelyknyire előnyuló. Szemei fénylően vörösek; fejteje és nyaka élénk fahéjbarna, mely szín hátán sárgás-fakóvá halványul; homloka kékeszöld, élénk szalmaszin keskeny fekete szalaggal szegélyezve, mely szalag élesen elmetezett határvonalt képez a gége szalmaszine s a mell és has szép tengerzöld szinezete között. Hossza 10 hüvelyk.

Madarunk, mely a tropicusok szárnyasai között is kitűnő helyet foglal el, honos Dél-Európa, Ázsia és Afrika egy részében. Hozzánk ápril vége felé vagy május elején jön, s már szeptember elején a fecskékkel együtt elhagy.

Afrika- és Ázsiában legszivesebben tartózkodik kis társaságokban hangafűvel (*Erica*) benőtt vidékeken. Nálunk többnyire folyamok mentén, különösen oly helyeken, hol közelben ligetek vannak és a part homokos.

Szemlélete gyönyörű látványt nyújt.

»Lehetlenség őket észre nem venni, mert meg-elevenitik az egész tájat,« mondja Brehm.

Röpte különösen fölséges. Nyilsebesen röppen tova egyenes vonalban, aztán fölcsapja magát nyilsebességgel, vagy le, meg ismét szép kanyarulatokat téve játszva kergetőzik társaival, a kék ürben oly gyorsan, annyi báj-, könnyűség- és kecscesel, mely messze túlhaladja a hajszákat, sirályokat és fecskék szintén kecses röpgyakorlatait. Ez evolúciók annál változatosabbak, mivel mindig többen együtt teszik, de nem egy csoportban, hanem nem messze egymástól, olyformán, mint a víz felett lebegő ezüstszerű hajszákat. Emellett oly gyorsak mozdulataik, hogy alig bírjuk szemeinkkel követni, ha pedig a nap reájok süt, ragyogó színváltozatban tűnnek fel. A természetbarát az ily jelenetek szemléletétől alig bír megválni, s bár hányszor látta, mégis mindig örömmel szemléli.

Ezen majdnem szakadatlan röpkedés azonban nemcsak kedvtöltés. Ők ilyenkor mulatva vadászszeretik a legyeket, méheket, cserebulyt és sáskákat.

Szép időben soha sem jönnek lakott helyek közelébe, csakis ha elborul az idő, s ilyenkor, mint a fecskék, alant repülnek.

A párok egymást gyöngéden szeretik, s gyakran láthatni vízmelletti ligetek fáinak csucságain párosan ülni s »gwing, gyurug« szavát hallatni, mit repülés közben is gyakran hangoztat.

Néha társaságban egy-egy vadász-kirándulást tesz 2—3 mérföldnyi távolra tartózkodási helyétől.

A fészkelés ideje májusban kezdődik.

Fészket parti fecske módjára a folyam partjába ássa, és pedig három, négy láb hosszú csövet, melynek belső üregét kerekké szélesíti ki, s mohával puhára kibéleli. Brehm állítása szerint nem béleli ki fészket; igaz, én is találtam ily fészkeket, de sokkal többet, amely kibélelve volt. A nőtény egyedül kelti ki 4—7 kerekded fényes fehér tojását.

Régebben sokat regéltek a gyurgyalag költésmódjáról. »A gyurgyalag oly ravasz«, hogy fiait — nehogy elfogják — egy helyről a másikra viszi. — Ő maga is egy helyről a másikra kóborol, nehogy megtudják, hol tartózkodik, s hol vannak fiai. — Mondják azt is, hogy ez a madár, mint a gólya, szüleinek segítségére van, nemcsak aggkorukban, hanem mindig, mikor segélyüket igénylik. Ezért nem is bocsátják ki a fészekből, hanem odavisznek számukra táplálékot és a hátukon hordozzák.«

Ellensége az állatvilágban alig van, kivéve a gyorsröptü sólymot és a vizipatkányt, mely utóbbi tojásait és fiait elrabolja.

Az emberek azonban sok helyen rossz szemmel nézik a pusztítás miatt, melyet a méhek között tesz.

A gyurgyalag különben bizalmas madár, de ha üldözik, nagyon óvatossá lesz.

Olaszországban vonulás idején nem igen izletes husáért vadászszák. Kandia szigetén sajátos módon fogdossák a gyermekek. Ezek a szó teljes értelmében a légben, röptében horgászszák: egy hosszú selyemzsineg végére kötött könnyű horogra eleven sáskát akasztanak, hogy az továbbra tudjon. A hosszú zsineg végét a gyerek

kezében tartja, s az elrepülő sáskára mohón csap rá a közelben levő gyurgyalag, de zsákmányával együtt ő is áldozatul esik, mert az éles kis horog csőrébe akad. No, ez ép úgy van, mint az emberi társadalomban; aki tulbizalmas, az horogra kerül, azután mind mondhatja, hogy ő bizony ártatlan, azért mégis szépen nyársra huzzák, megsütik s még megdicsérik azt a derék gyereket, amelyik a horogra tudta keríteni a lég szabad urát, amely örülve a napfénynek, a légtengerben kéjittasan himbálózott, mig nem egy ügyesen szárnyra eresztett cselnek áldozatává lett.

Még egyet-mást el kellene mondanom e madárról; főleg, hogy miért üldözi őt az ostobaság. De legyen elég csak egyet leírnom, mivel unom az idétlenségek kronikása lenni. Üldözik azért, mivel hiszik, hogy olajban felolvasztott szép zöld epéjével a szürke hajat feketére lehet festeni. (!)

Fogságban nem él meg. Én többször kísértetem meg fiatalokat felnevelni, s párszor sikerült is, de aztán elpusztultak csakhamar, mihelyt felnőttek.

Lomberdeink szintén dicsekedhetnek egy diszmadárral. Tavasszal, mikor a hegyi patak már vígan csörgedez alá, az árnyas szakadásokból is eltűnt az utolsó hó, s a talajt illatos virágok lepik el, a lombos gallyakon pedig kis madarak zengik el édes dalaikat: akkor érkezik keletről hozzánk egy szép madár, mintha költői kedélylyel birna s eddig

azon várt volna, hogy teljes diszével beköszöntsön az év legköltőibb korszaka; pedig őszintén be kell vallanom, hogy e madár nagyon szép tollazattal bír, de lényegében semmi költőt nem lehet találni; azonban minek vegyem zokon ezt egy madártól, mikor megjelentének véletlen összeesése a tavasz legfényesebb korszakával csakis természeti szükségesség kifolyása, amennyiben madarunk a meleget kedvelvén, később kezdi meg vándor-utját, mint sok más madár.

Ismerjük meg közelebbről:

III. A k o r á c s.

E madár-család az egyenlítő körüli országokat lakja. Valamennyi szép színezetű, mozgékony, nyugtalan.

Európában egyetlen faj szokott megjelenni mint vándormadár, mely későn jön és korán hagy el. — Ez e k ö z ö n s é g e s k o r á c s (*Coracias garrula*, Blaue Racke, Mantelkrähe) galamb-nagyságu. Csőre hegyesvégű, kissé hajlott, fekete; szemei barnák; rövid erős lábai négy ujjal bírnak s barna-sárgák; feje, nyaka, egész alteste élénk tengerzöld, miért is, ha lomb között csendesen ül, könnyen kikerüli figyelmünket; háta fahéjbarna; szárnyainak fődényei zöldeskékek, evező tollai szép lazurkékek fekete véggel; alul egész szárnya lazurkék; farkának két középtolla barna, a többi kékeszöld; két szélső farktolla hosszabb a többinél.

E rövid leírásból is kitűnik, hogy a korács méltán nevezhető Európa legszebb madarai egyikének, de azt alig mondhatni el róla, hogy tulajdo-

naira nézve is valami kiváló helyet foglalna el a madárvilágban. Rendkívül vad, mozgékony, ingerlékeny, zajos, veszekedő állat. Mintha mintaképeül választotta volna a szajkót, varjút, csókát, eme czigánytermészetű madarakat, a melyeknek hol egyike-hol másikára emlékeztet. Mozdulatainak némelyike a szajkót juttatja eszünkbe, s ép oly csevegő is, mint ez, mert majdnem szüntelenül hallatja kellemetlen »korák,« »krák« szavát, miről nevét kapta. A párok elkülönözve élnek, de néha kis területen több pár tanyáz egymáshoz közel. Ily helyeken mindennapi dolog a czivakodás közöttök, annyira, mintha az életszükségök volna. E czivakodásukat annyi hévvel folytatják; miszerint egymásba oly erővel fogóznak csőrrel, lábbal, hogy együtt zuhannak alá a földre, s ilyenkor könnyen áldozatául esnek a ravasz rokának, mely az állatok életét s úgy látszik a korács czivakodó természetét is jól ismeri, s ki tudja zsákmányolni, mert amint élénk krákogásukból észreveszi, hogy összezsaptak, azonnal nagy ovatosan odasompolyog, s hegyezett fülekkel, feszült figyelemmel lesi, hogy már mikor fog jönni, a minek jönie kell. Néha csalódik; a harcosok kibékülnek, vagy alázuhantokban eleresztik egymást s towarepülnek, de ezért nem csügged a türelmes útonálló, s jobb jövő reményében máskor is megjelenik hivatlan tanuként eme párviadaloknál, még pedig nem minden siker nélkül. Eme párviadatok leggyakoribbak fészekrakás ideje előtt. Mikor nem czivakodik, akkor is ritkán láthatni több ideig nyugodtan egy helyen ülni, heves vérmérséke folytonos mozgásra ösztönzi, mint

közel rokonát a gyurgyalagot. Madarunk a földön majdnem idegen, ő csak szárnyaira bizza magát, s szép fordulatokban röpked ide-oda minden czél nélkül, csakis kedvtelésből, majd galamb, majd ismét gyurgyalag módjára. Komor, esős időben kedvetlen, s ilyenkor a sűrű lomb közé vonul vissza. Nauman állítása szerint a közelében fészkelő madarakkal jó viszonyban él; én az ellenkezőt tapasztaltam, kivéve a csókát, amelynek társaságában igen jól találja magát.

Táplálékát rovarok, békák, egerek képezik, s ekként a leghasznosabb szárnyasok közé tartozik.

Az öregek nem szelidíthetők, de igenis a fészekből kivett fiatalok, ha azokat eleinte vagdalt marhamájjal, később rovarokkal, békákkal tápláljuk, sőt rászoktathatjuk beáztatott árpakásával vegyített, apróra vagdalt hustáplálékra is. Furcsa, miként bánnak el a fiatalok az eléjük dobott békákkal; felkapják, feldobálják, s mindannyiszor földhöz vágják, s hátulsó lábainál megfogva, fejét addig verik a földhöz, míg a szegény áldozat elalél s alig bír mozdulni, ekkor aztán elnyelik.

A korács nálunk nagyon kerüli az embert, s legszivesebben nyílt, napos lomberdőkben tartózkodik. A családi gondok egészen átalakítják emez örök mozgékony, hevesvérű, czivakodó cigány madarat. Mikor fiai vannak, egész idejét azok gondozásának szenteli mindkét ivar. Fészket Dél-Európában fal-, szirtrepedésekbe rakja, vagy mint a gyurgyalag, a partba üreget váj. Nálunk odvas fát választ fészkelő helyül, s fészek-ágyát gyökszalakkal, szá-

raz füvel, szőr- és tolluval béleli ki. Fiai gyorsan nőnek fel, de színezetök második éves korukig halvány s a nöstényéhez hasonlít.

Aratás után elhagyja a lomberdőt s a tarlókon csatangol, hol rendszerint a buzakeresztek csupjára ülve lesi a rovarokat és szöcskéket; e tulajdonságáért kapta a *k a l a n g y a v a r j u* nevet is.

Szeptember elején ismét visszavándorol melegebb tartományokba, s ilyenkor Olaszországban izletes husáért vadászszaak.

De nemcsak a tavasz hozza meg keletről díszmadarainkat, hanem némely évben éjszokról a zordon tél is hoz egyet akkor, midőn nyári vendégeink már rég a pálmák között röpkednek.

E szép madár a mult évtizedig a titokszerűség fátyolával vette magát körül, és sok fejtörést okozott az ornithologoknak.

Némely télen teljesen hiányzott Közép-Európában, máskor nagy csapatokban jelenik meg rendszerint nagy hideg bekövetkezte előtt, és senki sem tudta: honnan jön, hová megy, hol fészkel?

E titokszerűség még érdekesebbé tette madarunkat mindenki előtt; ma azonban már ismerjük életét. Megkísértem leírását adni.

IV. A selyemfarku locska.

Rejtélyességén kívül szép tollazata által is magára vonta a figyelmet.

A selyemfarku locska (*Bombycilla garrula*. Európaischer oder gemeiner Seidenschwanz) 8—9 hüvelyk hosszú, zömök testalkatu, selyemlágy tollazatu szárnyas, rövid lábakkal és rövid széles, erős kis hegyes kampóban végződő csőrrel. Szinezete nem kirivó, tarka, hanem hasonlít egy finom izléssel bíró delnő selyem öltönyéhez, mely szép többszínű skót szalagdiszitménynyel van felékitve, még pedig a tulhalmozottság és kitűnni vágyás gondos kerülésével. Feje, fejbőbitája vörhenyes sárgásbarna, hasonló szinezetű hát- és melltollazata, mintha halványfényű selyemruha volna. Szárnyait fehér, arany-sárga és élénk vörös szarunemű tollvégekből álló keskeny sávoly szegélyezi, ugyanis szárnyfödényei és evező tollai feketék, fehér szegélylyel; a fehér szegély mellett minden evező toll vérvörös hegyben végződik, másodrendű evező-tollainak szegélyzete pedig arany-sárga levén, keskeny félkörű sávolyokat képez s így egyesülten alkotják tollruhájának finom tarka szalagdiszitményét. Farka fekete, élénk sárga szegélyzettel. Szemei kármin-vörösek. Csőre fekete.

Osztályozása iránt különbözők a nézetek. Cabbannis a legyészek családjához csatolja, mások pedig a diszmadarakhoz. Én részemről, külalakját tekintve, azt hiszem, hogy a locskák egy egész külön családot képeznek, melyet mással rokonítani alig lehet.

Nyári tartózkodási helyét, fészkelését csak nagynehezen sikerült kipuhatolni.

Több ornitholog nem kimélve költséget, fá-

radságot, törekedett a rejtélyt megfejteni. Számos kísérlet meghiusult, de ez csak nagyobb ingerül szolgálta a kutatásra, mig nem egy fiatal angol természetbuvárnak sikerült a titok leleplezése. Wolley feladataul tűzte e madár fészkének fölfedezését, s valódi angol szívóssággal folytatta kutatásait. Célja eléréseért beutazta több ízben Éjszak-Európa nagy részét, mig végre sikerült neki Laplandban 1857. junius 16-án az első fészket megtalálni. Csakhamar azután több fészket is lelt. Ezeket a Brittish Museumnak, a bécsi udvari természetiek tárának és a párisinak ajándékozta. Ma már nem ritkák, mivel eleinte a természeti tárgyakkal kereskedők jól fizeték, s a laplandi lakosságnak majdnem fele gyűjtésre adta magát, úgy hogy már 1859-ben többet összeszedtek 600 példánynál. A fészek többnyire fenyűfára van rakva, és pedig nem igen magasan. Meglehetősen nagy, mohából rakott, mi közé pár fenyűgally van beszöve. A tojóágy mély s vékony fűszálak- és tolluval van kibélelve. Egy fészkalj rendszerint 4—7 tojásból áll. A tojások kétharmadrész hüvelyknyi hosszúak, alul-fölül hegyesebbek.

Alapszínök gyöngefényű halvány szennyes kéesszürke. Tarkázata gyér világos- és sötétbarna, s egyes violaszin pontok- és foltokból áll. Némelyiken egyes karcok is láthatók.

Madarunk hazája Európa és Amerika éjszaki része, hol fenyű- és nyír-erdőkben tartózkodik, s onnan csak akkor távozik, ha a hideg rendkívül magas fokra emelkedik. Eszerint nem tartozik a ren-

des vándormadarakhoz, hanem a koborlókhoz, minő a keresztcsőrű is. Vándorlásai közben mindig nagy csapatokban együtt tartózkodik. Ott, hol megjelenik, mindenütt magára vonja a figyelmet, s mivel rendszeresen csak rendkívül hideg télen szokott hozzánk jöni, sok helyen a nép vész előhírnökének tartja.

Szép tiszta téli napon egy csapat locska látása nagyon kellemes látványt nyújt. Midőn hideg éjen át a fenyők, bükk és az alanti cserjék gallyaira zuzmarából fehérjégkoszorukat s füzéreket fon, s a vörös fényben felmerülő napsugarak özönüket árasztják az ekként átbüvölt erdőre, az oly ragyogó tündér fényben tűnik föl, mintha minden fa, minden bokor ezüst-, kristály- és gyémántból volna összerakva.

A látvány megragadó szép; de az ember mindenütt a mozgó életet keresi, s ez az oka, hogy az ily téli tájkép is kétszeres érdeket kelt bennünk, ha ott állati életet veszünk észre.

Lehet-e egy ily háttérnek szebb előtere, mint az erdőszélen tenyésző, veres bogyókkal gazdagon rakott berkenye-bokrok, melyeket egy csapat selyemfarku locska lepett el?

Igy láttam én őket először, s a látvány oly szép volt, hogy a csikorgó hideg daczára sokáig nem birtam szemléletétől megválni. Ámde a szépség gyakran csal. Ez állítás e madárnál is valósul. Gyönyört nyújt a szemnek; ez minden, különösen ma, mikor már elenyészett titokszerűségének varázsa. Szokásai, magaviseletének észlelete kevésbé érdekes.

Az egy csapathoz tartozók mindig összetartanak, rendszerint egy fára szállanak, vagy az egy-

más mellett levő bokrokat lepik el, hol néha órahosszant mozdulatlanul ülnek közömbösen minden iránt, mi körülöttük történik, s még ha közölük egy-néhányat le is lönek, a többi ülve marad, s csakis akkor röppennek fel, ha a vadász közvetlen közelökbe jön. Reggel s naplemente felé kissé élénkebbek, s tápkeresés végett könnyeden, szép ives hajlásokban röpkednek ide-oda. Hangjuk kellemetlen sipoláshoz hasonlitható, néha nyikorgó.

Táplálékukat különböző bogyók képezik, de nyáron át rovarok is, és fiaikat is azokkal szokták etetni.

Giebel természetrajzában a többek között eze-
ket írja felőlök: »Egyet 1849. telétől kezdve négy éven át tartottam s magevő madaraim közé tettem; de miután észrevettem, hogy azok a táplálékot elkapkodják előle, kézből etettem, ami nem kis feladat volt, mert daczára annak, hogy óriási nagy falatokat nyelt el, mégis már egy óra mulva éhes volt. — Elis-mert tény azonban, hogy a falánkság elbutit, türelmessé, könnyen hozzáférhetővé, lustává tesz, és mind ezen tulajdonokat feltaláljuk a locskánál is. Foglyom többi laktársaival nem barátkozott, s még az oly barátságos keresztcsőrűek bizalmas közeledését is visszautasította. A meleget nem tűrhette, s fürdő-medenczéjét igénybe vette, a mint melege volt, de abban nagyon ügyetlenül mozgott.«

Még egy szinpompában ragyogó európai madarat kell leírnom, a hegyi patakok mellett lakó szárnyas remetét, ez

V. A j e g é r.

Hegyi patakok mellett, sűrű bokrok között vagy kisebb zuhatag közelében nem ritkán látunk teljes magánosságban lesen ülni egy madarat, melynek magaviselete, színezete, alakja oly sajátos, hogy már a régiek figyelmét magára vonta, s így nem lehet csodálnunk, hogy számos rege keletkezett a különös szárnyasról. Ma már a tudomány világa előtt elévült e regék nagy része, mindamellet egynémelyike még ma is él a nép ajkán, és sok helyen csaknem varázs-erőt tulajdonítanak a jegérnek; pedig madarunk semmi más, mint szenvedélyes halász és hallgatag, hideg, edzett vész, vihar ellen, türelmes, kitartó, magánosságot kedvelő s jó halászó helyeihez hű. Ha a vízparton kődarabok között, egy ledőlt törzsön, vagy sűrű lombozat árnyában megpillantjuk felegyenesedve, mereven, mozdulatlanul, tekintetét változatlanul a vízre szegezve s ekként lesve zsákmányára, akkor önkénytelenül egy telivér angol horgász jut eszünkbe, ki messze elutazik, csak hogy alkalmas horgászó helyre találjon, s ott tarka plaidjébe burkolózva, komoly képpel mozdulatlanul elül naphosszant, s merev arcza csak akkor nyer életet, mikor a horogra akadt hal megrántja zsinagét.

A közönséges jegér (*Alcedo ispida*. *Eisvogel*, *Königsfischer*, *Martinsvogel*) csakugyan kalandos külsővel bír. Hossza $6\frac{1}{2}$ hüvelyk, s ennek egyharmada nagy fejére esik; csőre hosszú, egyenes, végén hegyzett, lábai nagyon rövidek, lépők négy

ujjuak; farka rendkívül rövid, egyenesen elmetsett. Színezete oly szép, mintha a természet alakjának idomtalanságaért ezáltal akarta volna kárpótolni.

Hátán élénk tengerzöld szélesvonal húzódik végig, melle, hasa téglaszinbe játszó vörhenyes; szárnyai fehér csöppekkel vannak behintve, melyek megannyi gyöngyökként tűnnek föl; szemei barnák, csőre és lábai czinober vörösek.

Hazája nagyon kiterjedt. Honos ő Dániától egész Közép-Ázsiáig, sőt Éjszakkeleti-Afrikában is előfordul.

Nálunk fel a magasabb hegységekig mindenütt találhatni tiszta patakok mellett egyenkint. Nagyobb folyamok mellékét nem kedveli, és csakis a szükség kényszerítheti, hogy rövid ideig azok közelében tartózkodjék. A Duna mentén soha sem látam, a Tisza mellett egyszer, s egyszer a Maros mentén. A víztől oly elválhatatlan, mint a vízi buka. Ha tavaszon a szerelem által felvillanyozva egy időre megfeledkezik szokott hidegvérüségéről, s társával kergetőzve pár száz lépésre távozik közeléből, nagy sietve, mintegy ijedten, repül oda vissza.

Üldöztetve mindig a patak mentén igyekszik menekülni. Mindeniknek megvannak kedvencz helyei, még pedig lehetőleg földött, rejtett helyeken, úgy hogy ottan eme kis szárnyas remetét a leggyakorlottabb szemü észlelő is nehezen veszi észre. Ott ő órahosszant is elül mozdulatlanul, mintha csak a megtestesült türelem volna; de ha egy más fajabeli merészkedik halász területére, akkor haragra gyulad, felberzenti kissé hosszúra nyuló fejtollait s düh-

vel támadja meg a betolakodót, azonban másfajú madarat sem szívesen tűr közelében, kivéven a vizibukát és billegényt. Éjjel sem távozik a víz közeléből, hanem valamely partüreg-, vagy szirtrepedékbe vonul.

Érdekes halászat közben megfigyelni. »Ha nem zavarják« — írja Brehm — »csak azon esetben hagyja el szokott helyét, ha kétségbeesik a felett, hogy ott zsákmányhoz juthat. Ha ellenben kedvez neki a szerencse, akkor az egész napot ugyanazon helyen tölti el.

Türelmesen meglesve, látni fogjuk, a mint nyakát egyszerre kinyújtja, előrehajol olyformán, hogy csőrének hegye egészen lefelé áll, és azonnal mintegy béka, vagy helyesebben, mint nyíl csap le a vízbe a nélkül, hogy e műtétnél szárnyait használná. Rendszerint egészen víz alá merül, aztán egy pár szárnycsapással a földszinre emelkedik, felröppen s ismét régi helyére száll, hol a vizet lerázza magáról s talán kissé rendezi tollazatát. Ha többször sikertelenül csapott le zsákmányára, vagy hosszabb ideig épen nem látott halat, akkor elhatározza magát helyének elhagyására. A repülés nehezére esik, kisdud szárnyai alig bírják meg nehéz fejét, miért is repülés közben oly sebesen kell szárnyait vernie, hogy az egyes mozdulatokat nem vagyunk képesek kivenni. — Daczára ennek, vagy talán épen ezért, roppant gyors röpte, de egyszersmind változatosság nélküli, egyforma. — A jegér, amig csak teheti, mindig a víz felett egyenlő magasban, egyenlő vonalban röpül tova, és csak ott tesz kanyarulatot, hol

a víz is kanyarul, mert a patak vagy folyam medrét nem szivesen hagyja el. — Egyfolytán nem röptül 2—300 lépésnél tovább, ha nem zavarják, egy huzamban nem száll tovább legközelebbi leshelyénél. — Hűn védett halászerületéről csakis a kényszerűség üzheti tova, például, ha árvíz lehetlenné teszi részére a halászatot; de ekkor is ugyszólva csak állomásról állomásra halad tova, s amint szerét teheti, visszatér régi tartózkodási helyére. Mikor rossz keresete van, s megunja a hasztalan lesállást, a víz felett mintegy kémkedve repül tova, míg egy kis halat szemre kap, ekkor vércse módjára egy ponton függve a légben lebeg fölötte élő Damokleskard gyanánt, azután villámgyorsan csap alá és csak a legkritkább esetekben téveszti el célját.»

Tápláléka halak- és vizirovarokból áll. Állandó madár lévén nálunk, hideg, zordon teleken át sok nyomorral kell küzdenie; mikor a hegyi patakok befagynak, csak néhány nyitvamaradt lék szolgálhat leshelyeül, s ha ezekbe alámerül, minden buvári tehetsége daczára könnyen elvész. Tschudi észlelete szerint egynémelyik falánkságának esik áldozatul, mivel oly nagy halat fog el, melyet lenyelni nem bír s az torkán akadva halálát okozza.

Fészekül mindig hosszú üreget váj valamely magasabb vizmartban, s annak végét kerek üreggé kisélesbiti s tojó-ágyát halszálkával béleli ki, ide rakja le május elején vagy végén 6—7 kerekded, fényes, fehér tojásait, melyek gyöngye piros színben tündökölnék frissen a vékony héjon áttetsző vöröses sziktól.

A nőtény egyedül kelti ki tojásait, mely idő alatt a him hiven gondoza, s táplálékkal gazdagon ellátja. A fiatalok csaknem ijesztőknek mondhatók; midőn először találtam egypár naposakra, első perczben undorral fordultam el tőlük. Teljesen csupaszok, csőrük rövid,*) fejök aránytalanul nagy, s a vékony, rövid nyakon úgy reszket, mint egy magával jót tehetetlen aggastyáné. »Mikor tollaik kibujni kezdenek — írja Naumann — olyanok, mintha fekete-kék tüskék borítanának, mivel a tollakat hosszú áttetsző tollburok veszi körül. «Szülők nagyon ragaszkodnak hozzájuk, és hosszasan ápolják.

Ellensége általában nem igen van. Az öregek elrejtett tartózkodási helyeik által könnyen kikerül a dúvad figyelmét, s fészkökhöz is nehezen férhet más, mint nagyritkán vagy egy menyét. Az emberek is inkább csak ott fogdossák, hol szárított hullájának vagy bőrének valamely bűvös erő tulajdonittatik, mivel husa nem kellemes ízű, s fogságban való tartása sok bajjal jár anélkül, hogy nagy élvezetet nyujtana. Kivételt képez a londoni állatkertben lévő, de költséges helyiségök. Ez egy nagy kalitka s ebben élő halakkal gazdagon ellátott vízmedence, melynek partjain számára növények és szirtdarabok kínálnak kellemes leshelyekül. Itt észlelni, miként halász, valódi élvezet.

Mielőtt bucsut vennénk madarunktól, lássuk, mi mindent hittek felőle a régiek, s miért tartja oly

*) Naumann szerint, a csőr alsó kávája pár vonallal hosszabb a felsőnél, de ezt nem vettem észre. A szerző.

nagy becsben a nép ma is különösen Közép-Német- és Csehországban.

Aristoteles szerint gömb-alaku fészket virágokkal szövi s valószínűleg halszálkákkal rakja ki, mivel az oly erős, hogy alig lehet szétvágni. A párok egymást gyöngéden szeretik, s ha a him elaggul, a nőtény gondosan táplálja s hátán hordozza. Ha a him elhal, a nőtény nem vesz több táplálékot magához, s utolsó óráiban keserves dallamát hallatja. Plutarch szerint valamennyi tengeri állat között a legeszebb, mert melyik csalogány versenyezhet az ő énekével, melyik fecske jóindulatával, melyik galamb bir az ő szeretetével, melyik méhe az ő szorgalmával?

A nép ma is hiszi, hogy a halott jegér husa nem rothad el; a házba, hol bőrét tartják, a villám nem csap be. A házhoz, hol tartják, békét, egyetértést hoz és a vagyonosodást elősegíti, Tollai szerelmet gerjesztő varázserővel birnak stb. Habár mind e meséknek természetesen semmi alapjuk sincsen, de eléggé bizonyítják azt, hogy mily régi idő óta és mily nagy mérvben magára vonta az emberek figyelmét a hegyi patak szárnyas remetéje.

Bemutatva diszmadarainkat, azt hiszem, hogy ha olvasóim gondolatban végignéznék azok soroztán, azon meggyőződésre jutnak, hogy tévednek

azok, akik a minket környező természetet megvetve, a szépet csakis messze távolban keresik. — A mi erdeink, ligeteink, mezőink, tavaink, völgyeink és havasaink is birnak felmutatni az állat- és növényvilágból gyönyörű alakokat, csak bennünk legyen érzék a valódi természeti szépség felfogására.

XII.

Az eltűnt madár.

Az emberi szellemnek is áthatlan határ van szabva. »Örökkévalóság« — »végtelenség!« — eme gondolatnál megáll az ész, összeesapva fáradt szárnyait.

Testszervezetünk által még szűkebb határok közé szorítottatunk. A föld büszke ura, azon égi testnek, melyen él, csak kérgét birja, és közvetlen környezetén képes csak áthatolni. A földgömb átmérője 1719 mérföld, és annak mélyére az ember csakis egy mérföldnyire birt behatolni! A legmélyebb bányák félmérföldnél nem mélyebbek, és a tengerfenék legnagyobb mélységét maig sem ismerik. Fel, a föld légkörének alig egy ötödeig hatoltak. Eszerint az ember csakis a föld kérgét és legközelebbi környezetét nevezheti valóban a magáénak. De nemcsak e két irányban van eléje határ szabva, hanem magán a felületen is. »Ha ma már keresztül lehet is hatolni a forró öv sivatagjain« írja Meyerde, az Edda irtóztató jégóriásai még ma is kérlelhetlen őrei a szélső sark-vidék titkainak. Emberi láb még nem érintette ezen vidéket, noha épen annak kifürkészésére hoza-

tott a legtöbb áldozat. A déli sarknál még nem haltak túl a 75. fokon, míg az éjszakitól Parry 1827. június 27. csak 7 fok távolra volt.

Kitüzött czéljokat az expedíciók nem érték el. A roppant kereskedelmi fontosságu sarki átmeneti utat nem találták fel, de sokat nyert általuk a tudomány.

Többek közt nem egy érdekes állatfajjal is ismertettek meg, afelől azonban nem világosítottak fel, vajjon nem vonult-e oda a nagy-alka (Alca inpenis, Riesenalk), eme sajátos alkotásu madár, mely talán még az ősvilág hagyományaként szállott reánk. E század elején az éjszaki tenger partjain még található volt, ma már onnan is eltűnt.

Lám csak egy, magával majdnem tehetetlen madár léte- vagy nem létéről van szó, és — kénytelenek vagyunk a felelettel adósak maradni.

Lehet, hogy az üldözött faj megmaradt képviselői mintegy utolsó védvárba messze túl a 7 fokon visszavonultak.

Lehet, hogy Darwin theoriája szerint már túlélte magát, s elenyésznie kellett.

De ismerjük meg közelebbről madarunkat, mely oly hosszú gondolatsort keltett fel bennünk, és pedig nem ok nélkül, nemcsak mivel eltűnése rejtélyes és már zordon tartózkodási helye által is érdekessé válik: hanem csodás alakzata miatt is, mely élénken emlékeztet a halakra, s ezekhez átmeneti fokot képez, ép úgy, mint a csodálatos-csőrönd (Ornithorhynchus paradoxus) az emlősöktől a vízi madarakhoz.

A nagy-alka két és fél láb magas, csőre széles, kissé hajlott, hegyesvégű, összenyomott. Lábai uszhártyával vannak ellátva, s oly hátraállók, hogy a madár a szárazon csakis egyenesen tarthatja fenn magát.

Szárnyai alig pár hüvelyk hosszú tollakkal bírnak, uszonyokhoz hasonlitanak és csakis mint ilyenek tesznek szolgálatot. Tollazata egész testén inkább pikkelyszerű szarunemű, majdnem fedőcserép alakú s rendkívül ruganyos. Színezete fölül fényes fekete pofáján egy fehér folttal, alul fénylő fehér.

Ujabb időben Wolley és Newton állították össze leírását régi munkák segélyével. Mi is ezt adjuk Brehm nyomán, hozzátéve még az »Ornithologische Journal« újabb folyamaiban megjelent adatokat és dr. Kjerböling jegyzeteit.

Minden adat arra mutat, hogy madarunk a jeges tenger déli részében tartózkodott legnagyobb számmal. Bizonyos az is, hogy a Farói-szigeteken és az Island közelében fekvő szirteken található volt, sőt épen itt jött elő nagy mennyiségben. 1458-ban Olafennek Islandban beszélték, hogy ottan a halászok az alka tojásaival ladikjaikat egészen megtöltik. Midőn Faber 1822-ben meglátogatta e szigetet, már alig lehetett nyomára akadni. 1813-ban egy hajó népe ama vidéken roppant pusztitást vitt véghez a magokkal jötehetetlen állatok között. 1814-ben egy paraszt hetet ölt meg kis partközeli szirten. Goudmundsson nevű utazó 1730-ben kétszer vadászott a kiveszendő félben levő ritka madárra és összesen huszonegyet ejtett el. Következő évben hu-

szonnégyet kerített kézre, közöttük többeket élve. A következő négy év alatt huszonkét példány esett el. Utóbb 1843-ban három, 1844-ben kettő, talán az utolsók.

Régibb tengerészek tudósításai által bebizonyult, hogy a nagy-alka nagy számmal lakott az újfundlandi szigeten s az annak közelében levő szirteken. Tizenhatodik századbéli tudósításokból kitünik, hogy e madarak akkor az Atlanti-tenger nyugati partján rendkívül számosan voltak. Ott igen egyszerű módon fogták, a tenger közelében kövekből kerítést hánytak össze, s a szárazra szállott, magokkal jötehetlen madarak tengeri utját elvágva, oda beterelték és ott agyonverték. Ily kerítések nyomai még ma is láthatók. A Funk-szigeten is találták csontjait, sőt turfa és jég közé temetett teljes példányt is. Kettőt ezek közül az újfundlandi püspöknek ajándékoztak, ki azokat Angliába küldte, hol azok a híres természet-tudósnak, Ovennek alkalmat szolgáltatottak e madár csontvázának megismertetésére.

Az islandiak közleményei szerint régibb időkben oly megszokott volt megjelenésök a halászok előtt, hogy azok alig vették számba. Kyrtyjuvogr lakosai rendszerint legelsőbb pillantották meg, mikor a Hafnabergen megjelentek. Valamennyi észlelő állítja, miszerint felemelt fővel, bevont nyakkal szoktak uszni s nyugtalanittatva víz alá buktak. A szirteken főlegyenessedve ültek, merevebben, mint a lundák (Lumme) szoktak, mint az ember egyenesen tartva magukat. Volt példa rá, hogy egy 120 lábnyiról bukkott alá. Zajtól inkább megrettentek, mint valamely

alak látására. Néha halk káromást hallattak. Soha nem tapasztaltatott, hogy tojásukat védték volna, de megtámadtatva hevesen haraptak.

Mily otthonosak, ügyesek a vízben, tudjuk Bulodtnak Montagu által közzétett tudósításából. Midőn ő 1812-ben az Orkney-szigeteket meglátogatta, beszéltek a lakosok egy vén himről, mely több éven át tartózkodott a Papavestrán. A nőtény, melyet az alkák királynéjának neveztek el, kevéssel Bullodt érkezete előtt ejtetett el. Gyűjtőnk a himet egy hat-evezős ladikkal több órahosszant sikertelen üldözte, mivel a madár oly gyors és ügyes volt, hogy habár többször jött közelébe, mégsem volt képes reá lövést tenni; az a gyorsaság pedig, a melylyel a víz alatt haladt tova, majdnem hihetetlen. Latham még azt jegyzi meg, hogy a bennszülött halászoktól kevésbé óvakodott, mint Bulodttól, s végreis ezek egyike verte agyon evezőjével.

Táplálékát, állítólag, halak képezték. Fabricius egy fiatal gyomrában növény-maradványokat is talált. Egyetlen tojását juniusban rakta le, az körded s a legnagyobb pöttegetett európai tojás. Hossza 4 hüvelyk 7 vonal egész fel 5 hüvelyk 1 vonalig, átmérője közepén 2 hüvelyk 10 vonal. Vastag héja fénytelen, alapszíne zöldesbe játszó szürkésfehér, tarkázata barna és fekete kerek, meg hosszudad foltok, vonalok-karczokból áll. Him és nőtény közösen költöttek, de hogy mennyi ideig, — nem tudjuk, talán 6—7 hétig. A fiut, melynek helyruhája szürke volt, csakhamar vízre szállították.

Fogságban töltött életéről is birunk rövid tu-

dósítást. Flemming 1821. vagy 1822-ben bizonyos Stevensont elkísért utjában, melyet ez évenként szokott tenni az éjszaki világító tornyokhoz. »Amidőn augusztus 18-án el akartuk hagyni Glas szigetét — írja Flemming — hajónkra egy élő nagy alkát hoztak, amelyet azelőtt pár nappal a sz.-kildai tavon fogott Glas-sziget haszonbérelője. Beteges és elsoványkodott volt, de néhány nap múlva megélénkült, midőn gazdagon elláttatott hallal és a vízbe eresztetett, miután az egyik lábára zsineg köttetett, hogy meg ne ugorhassék. Bilincse daczára rendkívül ügyesen úszott és bukott alá. Ha a fogságban táplálék nyújtatott neki, fölemelte fejét, félelmét nyakforgatás által árulta el, és gurrogó hangot hallatott. M'Gillivrai szerint egy példányt fogtak 1828-ban Sz.-Kildánál, egy mást 1834-ben a watterforti kikötő bejáratánál. Az utóbbi félig eléhezett volt. Ladikja közelében uszott, s miután halacskát mutatott eléje, könnyen engedte magát megfogni. Tulajdonosa néhány napig tartotta, s ezen idő alatt tejbe áztatott burgonyával táplálta, mely természete elleni táplálékot is mohón falta fel. Tíz nap múlva eladta Davisnak, ki Grughnak küldte Horetownba. Ott mintegy négy hónapig élt, és eleinte tejbe mártott burgonyával, utóbb hallal tömetett, s e táplálékot mohón nyelte el. Ez a példány nagyon egyenesen állott, és lábával gyakran simított végig arczán, különösen mikor valamely kedvencz táplálékát adták eléje. Grugh észleletei szerint inkább kedvelte az édesvízi halakat, mint a tengerieket; legkedvencezbb ele-

dele a pisztráng volt. Táplálékát egészben nyelte le. Végig vad, barátságatlan maradt.»

Az »Ornithologische Journal« szerint az európai gyűjteményekben huszonhét példány van, ezek közül Bécsben az udvari gyűjteményben két igen szép példány, melyek egyike rendkívül nagy.

Ujabb időben sokan fáradoztak az eltűnt madár felkeresése körül.

Hasztalan.

Az utolsó három évtized alatt sehol nyomára nem akadtak, daczára annak, hogy dr. Kjerbölling Koppenhágában a czethalásznak rendkívül nagy jutalmat ígért minden egyes példányért.

Lám csak egy madár létének vagy nem létének kérdése képes tudásunk szárnyait szegni, mert az ujabbkor hősei, a merész utazók önfeláldozó működése mellett is még nem sikerült az egész földet birtokunkba venni. Ámde e szép haza édes mindnyájunké, őrizzük, védjük azt, őrizzük védjük állataival, növényeivel s becsüljük ásványkincseit. Ne hagyjuk kósza vadászok által lelövetni, kipusztíttatni törzs állatlakóit. A havasi-morga (*Arctomis marmotta*) maholnap Kárpátunkban a bölény sorsára jut — ily kőszavadász uton.

XIII.

Tavaszi kép télen.

Ha reményeink rendre elhalnak, ha örömeink eltűntek, múltó álmokképekként, olyan jól esik emlékezetben még egyszer átélni azokat, olyan jól, hitegetni magunkat: »talán, talán mégis teljesülni fog reményeink egyike, másika, az élet eme szép tarka lepkéi talán nem szállanak el tőlünk mindörökre.«

A természetben szeretik a telet úgy tekinteni, mint a reménytelen aggság korszakát. Miért ne emlékeznénk vissza a virágtalan rideg évszak alatt a tavaszra, mely ugys jőni fog kék egével, arany-sugarai-, tarka virágaival, jönni, ha nem is többé a mi számunkra, de másokéra.

Mi is örvendettünk egykor neki. A hideg tél közepette álmodjuk még egyszer át, hisz a képzelet ugys oly szép színekkel fest . . .

Künn, az egyforma fehér hólepellet borított vidék, a dérvirágokra hulló napsugarak, melyek csillogó gyémántokká köszörülnek a jégkristályokat, de melegíteni nem tudnak. Fénylenek, hidegen . . .

És mi ott állunk, és nézzük e képet, s mint egy látomány tűnik fel képzeletünk egy új világa, vagy

talán lakik szivünkben egy jótékony tündér, aki szép virágos kerteket, hüs berkeket, telve étellel, büvöl a hólepte mezőre, rövid perczekre, míg a való megsemmisíti azokat.

De hát ezért megtagadjuk szép ábrándunkat, elüzzük magunktól a bűvös tündért, mivel^{et} uralma rövid tartamu? Hát földi létünk örökön tartó-e?

Nem, nem, hisz kétszeresen kedves az emlékezet. Emlékezzünk meg a tavaszról.

Minő képek tűnnek föl előttünk :

»A karsu liljom nyit a völgyben,
Vadrózsa, erdők éjjelén.

Ragyog a nap, ezernyi gyöngyben,
Színes virágok levelén.

Egyik bűvlátomány a másikat váltja föl.

Itt virágos völgy, ott rejtélyes sötétbe vesző erdő, amott vigan csörtető patak hüs árnyatadó fáktól környezve. És mindenütt édes illat, madárdal, pezsgő élet . . .

Hanem a sok szép látomány egymásba olvad.

Ki bírná hű rajzait adni? Tekintsük rendre. Szerényen, válaszszunk nagyon kis kört. Ez alkalommal egyetlen fát. Képzeletem elém bűvöli Rubezahl birodalmának a thüringiai erdőség közelében levő óriás renthendorfi hársfáját, melyhez egy tavaszon oly gyakran zarándokoltam ki a jó öreg Brehmmel. Most hideg télen is érzem az akkori mosolygó tavaszi nap melegét. E hárs hatalmas ágaival oly nagy lugost képez, hogy árnyában 30—40 ember kényelmesen pihenhet. Ha e fa emlékirója akarnék lenni,

sok érdekést mondhatnék felőle. Árnya alatt nem egyszer nyugodott, vagy cserélt eszmét Ernő, gothai uralkodó herczeg, a tudományok hő pártolója. Blasius, Gerstäcker, Bonaparte Lucián herczeg, Oken, Schleiden, Hallier és még nagyon sokan a tudomány fölkentjei, és sokan kedvelői közül, mint magam is, kik a renthendorfi szerény paplakban a jó öreg Brehm apóhoz bekoczogtunk, hogy a természettudomány emez apostolát üdvözljük. És az öregnek legfőbb öröme volt, ha kivihette vendégeit a hires renthendorfi hársfa alá, hol szerény ozonával vendégelte meg őket, és amely fa árnya alatt eltűnt a rangkülönbség, hanem kik odagyűltünk, azoknak eszméi összeforrtak, mindenikünk szíve összedobogott, lelkesülve egy szent célért: az emberiséget, a természettudományok hatalma által, nyügző lánczaitól megszabadítani.

Ma kihalt a szellem az igénytelen paplaktól.

Akkor messze kihatottak az eszmék, melyek e több százados hársfa alatt megpenditettek.

A természet öreg apostola azonban akkor volt legboldogabb, amikor úgy csak magunk bizalmas körben, fiai és én, kit szintén fiának nevezett, elmentünk sétálni, észlelve az öreg fa-óriást körülzsongó, bongó életet.

Nekem is ez szolgáltatta a legnagyobb gyönyört.

Ime egyetlen fa állott előttünk, és azaz egyegy egész kis világot képezett! Egy világot, melyet oly sokan számba sem vesznek, és amely nekünk mégis annyi észlelni, tanulni valót mutatott fel.

Lehet-e képzelni a kis állatvilág szebb eldoradoját, mint a minőt tavaszkor egy lombosfa nyujt! Emellett a fák között is az első helyek egyikére helyezendő a hárs. Kedves illata, édes virágméze a rovarvilág legkülönbözőbb nemeit és fajait vonzza oda ezrével. Ezek változatos színezetben, némelyikök fénycsillogó mezben, kusznak, röpkednek ott összevissza, sajátságosan zsongva oly nyelven, amelyet mi nem birunk ugyan, de értjük azt, hogy himnuszok, melyeket zengenek az élet örömeinek magasztalása.

Tekintsük kissé közelebből eme liliputi zagyva népet. Lám először is látjuk a lomb közötti hézagokban, zöld levelek által megtört napsugárok aranyló fényárjában, kéjesen lengeni az élénk színezetű lengőcz legyeket (Schwebfliegen), amelyek üvegfényű szárnyaikkal egy ponton ott csüngenek a légürben, rezgéseik közben csillogó fényt tüntetve fel, addig mig mint kilövő nyilvessző csapnak le egy virágra. És a fénylegyek (Glanzfliegen) emez érczfényű páncélban tündöklő, fényesszemű lovagjai a rovarvilágnak, ők is megállják helyöket, ők is ott zúgnak, bongnak, meg aztán a gyöngylegyek (Perlfliegen) átlátszó szárnyaikkal... Mikor e kis társaságot zsongva, légi zavargásuk közben csillogni látjuk, önkénytelenül is villik táncza jut eszünkbe.

Ha még figyelmesebben szemléljük ezen egyetlen fa által képezett világ népességét, akkor az említettekén kívül számos más lényekre találunk. A törzsön s az ágakon nyugtalan hangyák szaladgálnak fel s alá. A leveleken ott találjuk a tavasz

egyik hirdetőjét, a sz. János-bogarat (Böde: Sonnenkäfer). Ott a cikádákat, a fa alatt a könnyelmű tücsköket és szöcsköket. Lepkében sincs hiány, az estlepekről nem is szólok, pedig ott van ám a hárs kékes-zöld, vörössárga sávokkal diszitett hernyója, és még sok más faj, részint mint hernyó, részint mint kifejlett lepke. Ezek azonban kevésbbé tűnnek szemünkbe, mint a nappaliak. Figyelmünket magára vonja a sokszínű szöglencz (gros. Fuchs) szép vörös-sárga, kék szegélyzetű szárnyaival, a nyárfai enyhész (gros. Eisvogel) elegans diszitményekkel, ékeskedő sötétbarna szárnyaival, melyeket fehér-kékesszürke, vörhenyes és fekete szalagok csipkésen szegélyeznek be. A csillagos boglárka (acis boglárka. Streupunkt) lenge röpkedése, kecses alakja és szép fekete csillos szárnyai által vonja magára figyelmünket. Ezeken kívül még sok más pillangót említhetnék, ha terem engedné. Ugy szeretnék még szólni a lények csodás átalakulásáról, mi oly sok anyagot nyújt az észlelésre; ez azonban rajzom keretén kívül esik. Ohajtanám még elősorolni ama számos apró rovar, melyeket alig veszünk észre, s melyeknek élete egyetlen falevelen foly le.

Ime kis világnál inkább vonják magukra figyelmünket a fákon élő fejlettebb szervezetű lények, különösen a madarak. Ime énekes pinty repül fánkra, s egy villás ág messziről látható duczánál csak eltűnik. Igen ám, mert a látszólagos ducz a kis dalos madár művészi fészke. A lomb sűrűjébe bűgő gerle rejtőzködik, az ágakon számos dalos madár zengedez, s nincs percz, melyben egy, vagy más fajú zenér

ne jönné, vagy röpülne tova. Különösen élénk mozgalmak uralkodik ily nagy fáknál naplementekor.

Ekkor egymást érik a kedvencz háló helyökre jövő szárnyasok.

Élénk zsibongás között helyezkednek el, s még egyszer hallatják vegyes kardalukat, mielőtt becsuknák szemeiket, hogy álmodjanak fényes napsugárról és dalról.

A gyümölcsfák még gazdagabb, változatosabb állatvilággal birnak, s gyakran tavaszi napon messze elhangzik az azokat körülrajló rovarok zongása.

Általán minden egyes terebélyes fa a természet egy jótéteménye. A fáradt vándort enyhe árnya felüldíti, a szárnyas világnak biztos székelő- és hálóhelyet ad; ezer meg ezer rovarnak tápot nyújt. Már messze kinyuló ágai is mintha ölelésre kinyujtott karok volnának, mintha minden ily fát a jótékony szelleme lanká. Bizonyosan ez okozta, hogy a régi kor népei oly tiszteletben tartották a fákat és szent berkeiket. Még a mai kor fia is tisztelet érzetével áll meg egy fa-óriás előtt, és méltán, mert mindenike ezer gondolatot ébreszt fel bennünk, mindenike az Alkotó egy bámulatra ragadó remeke.

XIV.

Egy erdei remete.

A vadász, ki őszi reggel vagy alkonyatkor erdőszélen lesen áll, néha a közönségestől különböző csörtetést hall elfojtott rőfögés kíséretében, s ha kíváncsiságát fékezve elég csöndesen marad, nemso-kára nehézkes léptekkel közeledő, sajátos külsejű alakot pillant meg; egy elmosódott színezetű, otromba, közepes sertés nagyságu emlőst. Ez az erdő remetéje, különcz, ugy alkotát, mint szokásait tekintve, szóval a hegyi lakosok és vadászok által jól ismert borz.

Erdeink ezen érdekes vadját ekként jellemzi egy német természetbuvár: »A borz tökéletes hason-mása egy önző, bizalmatlan, mogorva, önmagával meghasonlott ficzkónak. Oszítja e nézetet majd mindenik észlelője, habár ezek tekintetbe veszik a hasznót is, melyet e sajátságos ragadozónak köszönhetünk. A borz Európa nagyobb ragadozói között a legártal-matlanabb, mégis közönségesen csak ugy üldözik, mint a farkast vagy a ravasz rókát, anélkül, hogy a vadászok között védőre találna, pedig tudjuk, hogy a vadászok épen azon állatokat kedvelik leginkább,

amelyeket legkitartóbban üldöznek. Szidalmazták, elítélik minden tekintet nélkül, s nem gondolják meg, hogy ez állat a maga módja szerint él, amint élnie kell és becsületes uton vergődik át az életen. A szigorú ítéletet a borz életmódja idézi elé. Igaz, mogorva, emberkerülő remete, s a kényelmet annyira kedvelő rest ficzko, aminő ritkítja párját; eme tulajdonok pedig épen nem alkalmasok arra, hogy azok által barátokat szerezzen magának.«

Sok tekintetben találónak tartom ezen jellemzést, de nem mindenben.

Hosszasan kell ez oly elvonultan élő, négylábú remetét tanulmányoznunk, míg azt mondhatjuk, hogy tökéletesen ismerjük; akkor pedig sok tekintetben másként ítélünk felőle, mint azelőtt régi természetrajzi munkák után indulva.

A borz (*Meles vulgaris*. Dachs) egyetlen fajrokon, a homoki medvével, vagy más néven, az amerikai borzzal, egy külön alcsaládot képez, melyet eddig a zoologok a medvék családjával rokonítottak, tekintettel zömök testalkatára és azon körülményre, hogy mint a medve, egész talpára lépve szokott járni. Szorgalmas bonczteni vizsgálat után kitűnt, hogy fogrendszere és csontváza inkább hasonlít a nyestfélékéhez.

Ez által állatunk a tudomány férfiai előtt még érdekesebbé vált, s még ma is csak úgy vételkedhetnek afelett, hogy hova, melyik családhoz tartozik, mint egykoron a hét görög város Homér születéshele felett.

A kérdés megoldása nemis oly könnyü, ha meggondoljuk, hogy a hozzátartozandósági jogot egyfelől az otromba alkotásu medvék, másfelől a nyulánk, kigyó hajlékonyságu nyestfélék követelik.

Végre is Darwin theoriájára gondolunk, s legalább félig-meddig megnyugszunk abban, hogy a két család között összekötő kapcsot képez, de a mely még elég tág hézagot hagy fenn.

Az épen említett feltevésre jogosit állatunk alakja, szervezete, életmódja.

Tekintsük először is külsejét. Testtörzse zömök ; nyaka rövid, vastag ; lábai izmosak, rövidek, erős görbe karmokkal ellátva. Ekként első tekintetre a medvékre emlékeztet ; de hosszú vékony feje, mely orrmányformán kezdődik s kis élénk szemei viszont a nyestekhez állítják közelebb. Hol találjuk azonban nála fel a nyestfélék hajlékonyságát, fürgeségét, azoknak kecses mozdulatait ? Az igaz, ezt nála mind nélkülözzük, hanem fogrendszere és belszervezete kétségtelenül a nyestekhez közelebb állítja.

Bizzuk azonban osztályozását a systematikusokra, s ismerkedjünk meg életével, szokásaival.

A borz $2\frac{1}{2}$ láb hosszú, fölül feketés-szürke, hasa szénfekete ; pofája fehér-fekete hosszvonallal, mely orrától kezdve szemei fölött vonul el fülei mögé. Sulya ősszel — mikor elhizott — 35—40 font. Bőre vízhatlan, s vadásztáskák, takarók készítésére használtatik, zsirját gyógyszernek használják, a fiatal husa kellemes-izü pecsenyét ad. Legszívesebben tartózkodik oly erdőben, vagy köves hegyvidéken,

melynek közelében szőlők, gyümölcsösök vagy gabonaföldek vannak, hol a legcsöndesebb rejtett helyeket választja s önvájta vaczkában magánosan tölti el napjait, minden tunyasága mellett is különös gondot fordítva lakásának tisztántartására.

Vaczka készítésénél főleg arra ügyel, hogy az kényelmes és elrejtett legyen, ép ezért szívesen üti fel tanyáját nagy kövek között, habár ott nagy fáradsággal jár a vaczok kiásása, ámde az óvakodó állat jól tudja, hogy ott majdnem hozzáférhetetlen.

Többnyire mindenik borz magánosan, külön vaczokban lakik, s a párokat csak ritkán lehet együtt találni.

Táplálékát főleg növényi anyagok képezik: gyökerek, répa, burgonya, kukoricza, makk, szárvasgomba, bogyófélék, gyümölcs, kivált szilva, szőlő, mely utóbbit annyira kedveli, hogy kedvéért messzire elmegy, s szőlőérés idején megtörténik, hogy teljesen eltűnik valamennyi borz az általok lakott vidékről s szőlőtermő vidéken tartózkodik. A növényi táplálkozás mellett azonban eljár egerészni is, a mérges kigyókat is szenvedélylyel vadászsza, nem tartja izetlennek a sáskát, csigát, apró rovarokat, mely utóbbiakat a földből is kikaparja, a madártojásokat és kis madárfiakat pedig éppen nyaláunkságnak tartja, nagy kárt azonban nem tesz bennök; általán arra, hogy veszélyes rablónvá legyen, nem bir sem elég gyorsasággal, sem ravaszsággal.

Őszire jó meleg ágyat készít magának s élelmi szerekkel gazdagon ellátja éléskamaráját. Nagyobb hideg beálltával téli álomba merül. Ilyenkor mint a

kutya összezsugorodik, fejét előlábai közé fektetve. Az, hogy a borz télen át egy farkatövén levő mirigyből saját zsirját szíva táplálkozik, épen oly mese, mint az, hogy a medve télen éhsége csillapítása kedvéért nyalja talpát. *) Lány idő beálltával néha február-, sőt januárban is előbuvik rövid időre, de állandóan csak márcziusban hagyja el vaczkát, még pedig vázzá soványulva.

Tavaszzal és nyáron át kevés naplemente után előbuvik s kora hajnalig kóborol, mialatt néha 2—3 mérföldnyi területet is becsatongol. Ősszel, mikor elkövéredve kissé elnehezült, s téli szükséglettel is már ellátta magát, több időt szentel az édes semmittevésnek, és csak éjfélkor távozik, sőt ha az idő nagyon kedvezőtlen, vagy kutya járt vaczka közelében, két napig sem dugja ki az orrát.

A borz életmódját, szokásait kellőleg még nem ismerik, mindamellett az újabb időkben tett észleletek által is sok téves nézet igazítottatott ki. Érdekes, a mit Tschudi F. idevágólag ír: »A borz nagyon fél az embertől, és csak azért tölti az egész napot vaczkában. Egy vadásznak azon ritka szerencse jutott, hogy a borzot zavartalanul észlelhessen, és miután e vadász közleménye, több, ez állatról fennálló balfogalmat megczáfol, adjuk azt. Ő többször szemle alá vett egy borz-vaczkot, mely egy mélység szélén ál-

---

*) Én azon meggyőződésre jutottam, hogy a medve talpát azért nyalja, mivel őszen át talpai a rátapodott sártól megkérgesednek s felcserepszenek, mi égető fájdalmat okoz, s annak enyhítése végett nyalogatja ép úgy, mint a házi eb is szokta tenni.

lott és ekként a túloldalról látható volt. — — A vaczok nagyon járott vala. — — Egykor a szél kedvező levén, a vaczokkal átelleni oldalra lopózott, s nem sokára a vaczok előtt borzot pillantott meg, mely unatkozva kuczorgott ott, de amellett mégis szívesen sütkérezve a napon. Ez nem volt véletlen eset, mert a vadász azután is mindennap ott találta az öreg ficzkót a napon sütkérezve. Semmittevással, s e semmittevésben mint egy kéjelegve, töltötte ott idejét. Néha felült, komolyan széttekintett, nagy figyelemmel szemügyre vett egyes tárgyakat, s azután elkezdet elégülten ringatózni, mint a medvék. Kellemes nyugalomát azonban megzavarták néha az élődiék, melyek ellen haladéktalanul támadólag lépett fel hatalmas karmai segélyével. Végre megelégedve az igazságszolgáltatást, ismét nyugalomnak engedte át magát, felváltva hol széles hátát, hol hasát sütkéreztetve a napon. Ámde ezen kedvtöltés sem tartott hosszú időig, bizonyosan szimatot fogott, mert orrát magasra emelte, jobbra, balra szimatolt, s bárha semmit sem vett észre, mégis jobbnak tartotta elillanni vaczkába. Ez elbeszélésből kitűnik az, hogy a borz néha nappal is elhagyja vaczkát, és hogy éji állat létére sem kerüli a napfényt, amint sok vadász állítja. «

Brehm és Tchudi szerint a fiatalokat könnyű befogni, sőt szelidíthetők is, »de sok becsületet nem vallunk velök, és sok örömnünk nem telik bennök, mivel a sertéséhez hasonló természetükhöz hűk maradnak. Éjjeli állatok levén, nehezen szoknak nappali tevékenységhez.

A vén korukban befogottak naphosszant feküsznek, és sem ütlegekkel nem lehet őket felzavarni apathikus nyugalmokból, sem akkor, ha legkedvesebb eledeleket, édes gyümölcsöt, teszünk orruk elé. Az éj beálltával azonban fölébrednek s majdnem szünetelés nélkül mozognak.

A vizet rendkívül kedvelik, s ha néhány napig nem kapnak inni, agyoniszszák magukat. Ivás közben alsó állkapcsukot, sertés módjára, mozgatják. Nagyon harapósak, arra pedig igen ostobák, hogy valamit megtanuljanak. A gyávaságig félénkek, anyyira, hogy saját árnyékuktól is megijednek.« ...

Én sok tekintetben ellenkező tapasztalatokat tettem. — Egy barátom kapott három borzfiat, melyeket néhányheti tartás után nekem adott. Ezek naphosszantébren voltak, s tartózkodás nélkül videron szaladgáltak barátom udvarán. Ebéd idején bementek az étterembe, s ha hamar nem kaptak enni, gázdájok lábait kezdték karmolni, vagy ölébe másztak, s nemcsak hogy félénkek nem voltak, hanem az unalomig tolakodók. Engem udvaromon, kertemben órahosszant kutya módjára kísértek. Két fiatal vadász ebemmel is barátságot kötöttek, s együtt játszadoztak. Ismerőst nem bántottak, csakis tulságos ingerlés következtében. Az idegent, ha hozzájuk nyult, megharapták. Mozdulataik sokat különböztek a szabadban élőkétől; ez utóbbiak folytonos aggodalmak között élve, nagyon félénkek, s akkor is, mikor esténként táplálék után kimerészkednek vaczkukból, minden 5—6 lépésnyi távolságra megállanak, orru-

kot magasra emelve szimatolnak, s aggodalmasan, kémkedve körültekintenek.

Néha megriadva egyszerre megállanak, s aztán kétkedve, csöndesen bukdácsolnak tova, minden perczen készen arra, hogy az utjukba eső cserjébe elrejtőzzenek. Foglyaím levetkőzve teljesen félelmöket, vigan szaladgáltak ide-oda, senkire, semmire nem ügyelve játszadoztak egymással.

Borzaimat utóbb a pesti állatkertnek ajándékoztam, de ott elzárva lévén, sokat veszítettek előbbi szelidségök- és bizalmasságukból.

A leirt tapasztalatok egyébiránt, úgy hiszem, eléggé bizonyítják azt, hogy a borz sem nem oly buta, mint sokan ma is hiszik, sem oly lusta, minőnek kikiáltva van; hanem, Tschudi helyes megjegyzése szerint, nagymérvben az üldöztetés következtében folytat remete-életet, s az kényszeríté teljesen éji állattá lenni.

Vaczkának berendezése is azt árulja el, hogy nem buta. Nemcsak annak helyét választja ki ügyesen, hanem ügyesen készíti is el azt. A vaczokhoz mindig több bejárat vezet, melynek némelyike harmincz láb hosszúságú. Ezenkívül van 1—2 menekvési rejtett kijárata, melyeket menetnek nem használ, nehogy azt nyomai által elárulja. A menetek összetalálkozó közép-pontján van a katlan-alaku vaczok, a sajátképeni lakás, mely gondosan el van látva szelelő lyukkal is.

A mint életmódja- és táplálkozásából kellőleg kitűnik, sokkal inkább hasznos, mint káros állat, és így valóban sajnálni lehet, hogy napról-napra mind

ritkábbá válik erdeink emez érdekes vadja, mivel a parasztvadászok csekélyértékű bőréért, főleg pedig zsirjáért üldözik minden tőlök kitelhető módon: törbe fogják, kiássák, lesből lövik.

Valódi sportmann borzlesre nem igen jár, mivel az nagyon bizonytalan vadászat neme, hanem sok helyen szokták tacsókókkal (borzeb) kiüzni vaczkából s úgy löni. Ezen neme a borzvadászatnak nagyon érdekfeszítő, sok hevélylyel jár, és lövészi ügyességet kíván, mivel a vaczkából kizaklatott borz nagyon gyorsan szokott előrontani, s legtöbbnyire már a jövő perczben eltűnik, a lakása közelében levő kövek, árok vagy cserje között.

E czikkem befejezéseül közlöm Brehm Alfrédnak a borz és róka közötti ellenségeskedésről való érdekes leírását:

»A borznak esküdt ellensége a furfangos gaz, naplopó róka; ő mitsem gondolva az erdei remete komolyságával, valóban gaz cselekhez szokott foglalkozni, hogy elkeserítse 'e békeszerető állat életét.

Róka koma sokkal eszesebb, leleményesebb és sokkal nagyobbszerű vállalatokkal van elfoglalva, hogysem ott, hol borzvaczokra talál, lakás-készítéssel töltené idejét, annál kevesebbé, mivel a borzlakás teljesen megfelel igényeinek, azután meg tud ő módot találni, hogy a jogos tulajdonost kiüzze saját vaczkából. Ezzel is bizonyítja csunya jellemét, mivel remeténket leggyöngébb oldalánál támadja meg, mely a rondaság gyűlölete. Titokban belopózik a vaczokba s azt bemocskolja, mit mindaddig ismét, míg a borz morogva, békétlenül, de mégis örülve, hogy me-

nekszik a tekergő, furfangos kalandortól, ott hagyja saját lakását. Erre várt épen a kópé, s ekkor szépen beköltözik ingyenlakásába; különösséggként előfordul néha az is, hogy a két ellenség együtt lakik, az az egy fedél alatt, a mennyiben közös kijáráttal bírnak, de külön vaczkot foglalnak el.»

XV.

A vörös- és a szirti fogoly.

Hazánk a természet által nagyon változatos felszínnel van megáldva. Vannak nagykiterjedésű térségeink, változatos dombos vidékeink, fenyves és lomberdőkkel benőtt hegységeink, és 7—9000 láb magas fenhavasaink, hol a gyönyörű ragyabura (Rhododendron) egész kis területeket lep el, és sok helyen nagy mennyiségben jó elé a magas-éjszaki iramgim-moha (*Cladonia rangiferina*), míg lapályainkon a tarka virágszőnyeggel borított rétekkel hullámozó gabnaföldek váltakoznak, s közöttük tekintélyes folyók hömbölygetik tova hullámaikat, folyamok, melyeknek némelyike hazai hegyeink kebléből szakadt, mint a Tisza, a Maros, az Olt stb.

A felszín ily változatossága összefüggésben áll az égélj és talaj változatosságával, mi természetesen nagy befolyást gyakorol az állat- és növényvilágra, s ép ezért eme tényezőknek köszönhető, hogy hazai faunánk és floránk oly gazdag és annyira változatos, miszerint — csak a faunát említve — itt éjszak és dél állatainak képviselőire találunk; így hegyeink közt tartózkodik a hófajd, a morga, folyamainkon télen

át a bukdárok (Colymbi), tavainkon költ az aranylile, néha a magas éjszaki vizi-taponcz (Phalaropus hyperboreus, Nordischer Wassertretter), míg a Bánátban található az egyiptomi dögér (Chatartes), a szép gyurgyalag; nádasainkban a művészi fészket építő csügeczin, kékbegy, bükköseinkben a gyors pele stb.

Hazánk ily gazdag, áldott természeti viszonyok mellett, inkább van hivatva, mint bármely ország Európában, az állathonosítás ügyének ígéret-földévé lenni.

Önkénytelenül jutottak ezek eszembe, amikor két oly szárnyas ismertetését adom, melyeket ugy a sport kedvelői, valamint szintén a természetbarátok és gourmandok érdekében nálunk meghonosítva szeretnék látni.

Mindkét szép madár a fogolyfélékhez tartozik.

Egyike a szirti-fogoly (Caccabis saxatilis. Perdix graeca, Steinhuhn) állítólag hazánk felső vidékének hegyei között mint ritkaság jó elé. A közönséges fogolynál kevéssel nagyobb. Háta és melle kékes-szürke, vörhenyes vegyülettel; torka fehér-fekete örvvel körítve; csőrtövén szintén fekete keskeny sávoly s állán egy hasonló színű folt; oldalait fölülről aláírányult félhold-alaku fekete-barna és sárga-vörösbe átmenő szép árnyalatu foltok tarkálják; evezői sötétbarnák fehér szárral; szemei, csőre, csődei gyönyörű vérvörösek. Lábszárain nincs sarkantyú. Gerinczoszlopa 14 nyak-, 7 hát- és 8 farkcsigolából áll. Farktolla 16 van.

E száraz leírás azonban csak gyöngé fogalmat adhat eme szárnyas szépségéről, mivel azt nem annyira a színek különfélesége, mint harmonicus összeolvadása és rendezése idézi elé.

A szirti-fogoly határozottan hegyi madár. Brehm Alfréd ugyan mint különösséget hozza fel, hogy hidegebb égalju és meleg országokban egyaránt előjő; ámde mindenütt, hol honos, csakis a magasabb hegységek között tartózkodik; Görög- és Törökországban ép úgy mint a Schweitzban.

Földrajzi elterjedése nagy, mert a fönnemlített országokon kívül előjő még felső Ausztria-, Felső Bavaria-, Kis Ázsia-, Palesztina- és Arabiában. Pár század előtt még gyakori volt a Rajnamenti szirtes hegyek között St. Goarnál, de már onnan végkép kipusztult.

Értelmiségre tultesz a közönséges foglyon, óvatos, de nem bizalmatlan, nemis ijed meg árnyéktól, mint amaz, melyet tulságos félénksége a képzelt, vagy való veszély perczében együgyüvé tesz. A társaságot kedveli, és csak tavasszal — a szerelem korszakában — szakadnak külön a párok, alkalmas tartózkodási helyet keresve köhalmaz, folyó, fenyő, sűrűség vagy ragyabura-bokor alatt, hol mézes hetőket a legnagyobb egyetértésben töltek el, hacsak vagy egy társnélkülmaradt kakas nem zavarja meg az idylli házi békét, mert a him sziv dolgában nem ismer tréfát, s ha a természet nemis ütötte sarkantyus lovaggá, mint oly sok más közel rokonát, mégis hőiesen megy eléje a betolakodónak, s azzal elkeseredett harczot vív. A győzelem

babérjaival visszatérve, szokott házi életét folytatja csöndes visszavonultságában. Csak ritkán repül fel, s olyankor sem messze, hanem annál szivesebben szaladgál, sok kecs- és könnyedséggel a folyó folyó által képzett, alig két láb magas liliputi erdő szövevénye között, oly ügyességgel, mint a sűrű fű között tova kigyózó haris. Mindig a hegyek déli oldalait keresi, s itt gyakran látni a napon sütkérezni. Hangját — mely némileg hasonlít a tyukéhoz — reggel és este hallatja, késő őszen a déli órákban, s ködös időben máskor is. Táplálékát ragyabura-bimbó, növénymagvak, rovarok és borsbórika bogyói (Wachholder) képezi. Fészekrakásra csak későn gondol; juniushoz, a tavaszkor választott helyen, kis gödröt kapar s abba 12—18 sárgásbarna, sötétebb tarkázatu tojást rak le. Fiait a tojó gondosan ápolja, s a veszély ellen védi.

A fiatalok ép oly bámulatos ügyességgel tudnak elrejtőzni, mint a vének. Felzavartatván a fészek-alj, a szélrózsa minden irányában szétszalad, s 30—40 lépésnyi távolra már valamennyi úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el; ha azonban a vadász elég béketűrőssel bír lesre állani, nem sokára egyenkint elébujni látja őket. — Schweitzban vizslával vadászszák, s fájdalom, sok helyen kocza-vadászok hurokkal fogják. A víztől épen nem iszonyodik, s már többször látták mély, de csöndes vízben uszkálva, egyébiránt ehhez hasonlót észlelt gr. Wodzicky, eme kitűnő ornitholog, a közönséges fogolynál is, sőt egy keleti utazó, — kinek szavában semmi okom kételkedni, — beszélte nekem, hogy a fürjek őszi vándorlá-

suk alkalmával, ha csendes a tenger, és nagyon ki-
merültek, a víz színére ereszkedve pihennek meg.

A szirti fogoly egyike a legkönnyebben szeli-
dithető madaraknak, s én teljesen meg vagyok afe-
lől győződve, hogy e gyönyörű madár nemcsak ho-
nositható lenne közép hegyeinkben, hanem afelől
is, hogy könnyűszerűleg lehetne házi állattá szelidi-
teni, s ekkor baromfi-udvarainknak diszévé válnék;
emellett husa valódi delicatesse. — Én alig
egy párszor izleltem, de talán még a császár-fajdé
fölé helyezem, mivel gyöngé kesernyessége rendki-
vül pikanssá teszi, s fűszeres illata kellemessé. Nem
volna-e jó vadállományunkat e szép vaddal sza-
porítani?

Másik kedvenczem efajta szárnyasok között a
vörös-fogoly (*Caccabis rubra*. Rothhuhn), a mely Dél-
nyugat-Európában az előbbenit pótolja. Közel ro-
konához színezetében is sokat hasonlít, azonban attól
határozottan megkülönböztethető. Háta fölül rozsdá-
szin, fejteteje majdnem rozsdavörös. Fekete nyakörve
nem egy szalagot képez, hanem számos egymás mel-
lett álló fekete hosszfoltokból alakult. Szemei bar-
nák, és csak csőre és csődei vörösek. Gerincz-oszlopa
15 nyak-, 7 hát-, és 8 farkcsigolyából áll. Csődei
sarkantuval fegyverzetek. A fogolynál nagyobb
14½". Hazája déli Francziaország, Spanyolország,
Portugalia és Olaszország egy része. Leggyakoribb
Spanyolországban, hol csaknem minden hegyi vidé-
ken található. Szokásai és természetében sokat ha-
sonlít a közönséges fogolyhoz, de annál sokkal fej-
lettebb, akár értelmiségét, akár testi képességeit te-

kintsük. Mozdulatai könnyedek, kecsesek; röptegyors és nem oly nehéz, mint a fogolyé. Gyorsan szalad, sőt kövek között ügyesen mászkál. Hangja lágyabb, mint a közönséges és szirti fogolyé.

Ez is társaságot kedvel, s ősz felé két-három fészekalj egy csapatba gyűlve, csatangol szanaszét egész a párzás idejéig. Juniushan 12—18 tojása van, melyek rozsdasárga alapon barnán pontozottak.

Kedvencz tartózkodási helyét oly hegyvidék képezi, hol a csenderes gabna-földekkel váltakozik. Táplálékát növénymagvak, gyöngye fiatal vetés és rovarok képezik. Husa nagyon izletes. Giebel természetrajzában azt állítja, hogy vadászata nagyon nehéz lévén, inkább boszantó, mint mulattató, miáltal csak azt árulja el, hogy a tudós ur, ha sportmann, nagyon is kényelmes lehet; mert hisz ép a hevély teszi a vadászatot érdekessé, s úgy látszik, e nézetet a spanyolok is osztják, kik szenvedélyesen üzik a vörös fogoly vadászatát, a mint az kitűnik Brehm Rajnold következő leírásából:

»E foglyok vadászata Spanyolországban már kezdetét veszi, mikor a fiuk fürjnagyságuak. A foltokat vizslával vagy amugy jó szerencsére keresik föl. Ősszel csalmadárral vadászszák. Leggyakrabban párzás idején üldözik, s ilyenkor legérdekesebb is a sport e neme, annál inkább, mivel nagyon sajátos. A vadász egy csalmadárral, »Reclamo« kimegy oly helyre, hol vörös foglyok tartózkodnak, hol elrejtőzve leteszi a kalitot a csalmadárral, s azt könnyedén betakarja galylyal. Ha jó a csalmadár, csakhamar elkezd hívni, hallatva »tak, tak« szavát. Nem sokára

a hívásra megjelen egy, sőt több is, és viszonzva a csalhangot, keresi a csalogatót.« Illy módon megtörténik, hogy egy vadász egy idény alatt 60—70 foglyot is lő, s e szerint nem csoda, hogy egy jó »Reclamo« ára a mi pénzünk szerint 200—250 forint.

A vörös fogoly is könnyen szelidül, s Brehm nem ok nélkül csodálkozik, hogy e szép madár Europa több országaiban nem honosittatik meg. A gyakorlati angolok figyelmét nem kerülte ki, náluk teljes indigenatust nyert, s ott ma már szélteben vadászszák.

Kövessük mi is az angolok példáját, s egy érdekes vaddal többet fogunk birni, anélkül, hogy annak honosítása nagy áldozatokat igényelne.

XVI.

A bölény.

Az erdők eme hatalmas vadja már mythosi alakká lőn nálunk. Csak a legidősebb vadászok emlékeznek róla, azok is nagyrészt atyáiktól hallottakat regélnek el a fiatalabb nemzedéknek, és szomorúan szokták mondani: »Erdeink leghatalmasabb vadjai rendre kipusztulnak, a bölénynek nálunk ma-holnap hire is elvesz, a medve is gyérül, s a hiuzt is csak nagy ritkán láthatni még.«

Tagadhatlan, hogy korunkban több állatfaj kiveszendőben van, de ekként volt ez mindig, még az emberiséget megelőzőtt korszakokban is. . . . . Azonban e tény okainak magyarázata igen messzire visszavezetne az ichthyosaurusok, cephalaspisok és mamuthok stb. korszakába, miért is én jelenleg csakis a kiveszendőben lévő állatok egyik fajának a bölénynek ismertetését adom.

Azon kérdés, vajjon a régi írók által említett bos bonassus egy-e a bosurus-sal, avagy külön faj még nincsen eldöntve, s efeletti véleményemet nem nyilvánítom, nehogy ezáltal zavarra szolgáltassak alkalmat. Európa ezen óriás vadja az elefánt, orr-

szarvu és a viziló után a legnagyobb emlős. A vén him hat láb magas és tíz láb hosszú, ide nem értve három láb hosszúságu farkát. Feje nagy, homloka széles és domboru, szarvai erősen görbültek; nyakát, mely alácsüngő lebernyeggel (Wamme) bir, sűrű, fodros sörény fõdi, lábai rövidek. Szemei nagyok, sötétbarnák, szemfehérök vérrel aláfutott, homályos. Tekintete bizalmatlan, haragos, mondhatni elkeseredett, mi féelmes, vad tekintetet kölcsönöz eme hatalmas állatnak. Szinezete nyáron át fénylõ sötétbarna, télben fénytelen s kissé elfakult. Szakála, pofái és farkbojtja barnafeketék. Borja rõt vagy szürkébarna. Sokat hasonlít amerikai rokonához, habár határozottan külön fajt képez.

Életmódja felõl Jaroczki igen érdekes közleményeket tön. Szerinte a bölény kedvencz tartózkodási helyeül szolgálnak a nyirkos, mocsáros erdõrészek. Magasabban fekvõ, száraz helyeket kizárólag csak azon esetben választ, ha azok távol esnek emberek által lakott vidékektõl és teljesen zajtalanok; szóval, csakis a legsivatagabb vadonban érzi magát otthonosan, még pedig annyira, hogy azt üldõztetve sem hagyja el. Ivar szerint elkülönített kis csapatokban együtt élnek, csak egy-egy vén válik el a gulyától s magánosan õgyeleg a rengetegben. Minden csapat választott területén félreesõ rejthellyel bir, hova vissza szokott vonulni, pihenni és kérozni. A gulya egész nap tevékeny mozgásban szokott lenni, legelészni pedig rendszerint a reggeli és esteli órákban. Eledeleül farügy, gyepp, famoha, varjucsáté szolgál.

A fajzás idényeig, amely augusztusra esik — egymás között békében élnek a bialowitzi erdő emez óriásai. Ez idő alatt azonban elkeseredett harczokat vivnak a bikák, mely viadaloknak csak nézői maradnak a tehenek.

Május havában rendszerint egy borjut vetnek, amelyet nagy gonddal rejt el anyja, s még két éves korában is védelme alatt tart. A fiatal bölény hat éves korában már kifejlett, azonban egész tizenegy éves koráig nő, amint azt egy schönbrunni példány mutatja.

A német szaktudósok szerint a bölényt tökéletesen megszelidíteni nem lehet; ez azonban nem áll, amint az kitűnik gr. Kemény Józsefnek e cikk végén közlendő érdekes leveléből. A Párisban, ugy szintén a német állatkertekben látható példányok — Brehm szerint — mindazon pártól származnak, melyet az orosz császár az osztrák császárnak ajándékozott. Egy ilyen ajándékot az állat ritkasága mellett nagybecsűvé tesz azon nehézség, melylyel egy eleven példány befogása van összekötve. Csak egy példát említek ennek bizonyítására. Sándor czár Viktoria királynénak egy pár fiatal bölényt ígért s azok befogatására háromszáz hajtó és nyolczvan vadász rendeltetett ki, mégis sok fáradságba került eredményhez jutni. A hajtók nagy csöndben bekerítették egy jókora gulyát, s a mint a legelésző állatokat szemre kapták, a kürtökkel jelt adva, nagy robajjal, riadal s vaklövések zaja között rontottak ellenök. A szokatlan lármára a bölények meghökkenve, borjaikat maguk elé csoportosítva hátráltak,

de csak egyetlen perczre, aztán seregesen előrontva, áttörtek a hajtók között, kiknek nagynehezen sikerült két borjat elfogni. Több napon át ismételt, veszélyes kísérletek után mindössze is csak nyolcz borjat kerithettek hatalmukba. Ezek rövid időn beletalálták magukat új helyzetökbe, sőt egy fiatalabb, rövid vonakodás után, elfogadta egy házi tehén emlőit is.

Az állatkertekben levő példányoknál meglepett ezen nehézkes testalkatu állatok mozdulatainak könnyűsége, valamint óriási erejük, mert az erejökhez mért kerítés lábnyi vastagságu cserfaoszlopainak oly erővel láttam homlokukkal neki rohanni, hogy az egész kerítés megrendült bele, anélkül azonban, hogy a vasfejű óriás homlokát betörte volna, vagy csak legkisebb jelét mutatta volna a fájdalomnak.

A bölény évszázadok előtt egész Európában honos volt, ma már csak Lithvániában, a tizenkét mérföldnyi kiterjedésű bialowitzi erdőben találattik, hol a czár nagy tilalomban tartatja, nehogy földrészünkről végkép kipusztuljon. Európán kívül még a Kaukaszban is előjön.

A bölénynek Erdélyben tartózkodásáról és vadászatáról Ujfalvy érdekes adatokat közöl, melyek közül itt néhányat a Bérczy K. által »Vadászrajzok« czim alatt kiadott jeles vadász-album után közlök:

»Régebben e vad Erdélyben bőségben lehetett, mert a Cibles, Ünökő, Rozsáj, Bucsésd, továbbá a borgói, gyergyói és háromszéki havasokon mind

maig némely bérceket bivalbércz-, bivalészkas-, bivalforrásnak nevez a nép, alkalmasint a bölényről, mivelhogy a székely a bölényt vadbival nevezettel illette. Némely oláh helynevek tanyájokat még határozottabban mondják, mint a Do Szuzimbruluj, Izvaruzimbruluj, Valezimbruluj, Ptyatrezimbruluj, Zimbramnyike, miután Zimbura oláh nyelven bölényt tesz. Mely elkeresztelések az ott elejtett bölényről, vagy e vad által a vadászon elkövetett valamely nevezetesebb esemény következtében történhettek. Mert az én tudtomra is, hol ilyes fordult elé, alkalmaslag medve-, vadkan-, szarvasbérceknél vagy ároknál nevezték el. És e nevet mind maiglan birja. Az említett havasokon még most is találnak néha bölényszarvakat. Birtokomban is van egy, melyet négy év előtt a borgói bérceken találtak. Sokat hasonlít a bivalszarvhoz.

»A nemzeti fejedelmek korában Erdélyben a bölény nem ritkaság. Apor Péter szerint akkor a főurak gazdagon himzett kerevetjei, zsámolya, tábori sátorai, nyugágypai medve- s az ehhez sokat hasonlító bölénybőrből valának. De már ma egész Európában csak Lithvániában található, hol a kormány tizenkét négyszög mérföld területen a legnagyobb tilalom alatt tartja fenn. Néhány év előtt a császár két élő bölényt küldött Bécsbe ajándékba. A schönbrunni állatkertben magam is láttam őket, de nagyon sovány s elcsenevészett állapotban: a leírás és a festményekben levő bölényhez legkisebbet sem látszóttak hasonlítani. A festői testalkat, szilaj magatartás, e vadak rugékonny mozdulata merőben hiányoztak

benne. Meglehet, mint állíták, a hosszú utazás elzártóságát sinlették.

»Erdős szép hazámban régebben a bölényvadászat egyike volt a legszebb férfias kedvteléseknek. Mint a hagyomány beszéli, a löfegyverekkel kevésbbé ellátott nép inkább cselek, vermek útján ejté törbe, s havasainkon az ily ásott mélyedéseket ily vermeknek akarja tartani. Ha lehetett, a hajtókat úgy rendelte, hogy a bölényt az erdők tisztasaira szorítsák ki, hol az urak tüzes paripákon lándzsa-, handzsár-, szekercze- s más kézi fegyverekkel körülvették, megtámadák. A bikánál sokkal szilajabb vadra tett ily vadászat a mi vadászataink legfestőibb jelenetére is árnyat vet. Spanyolország bikaviadalai csak kakasviadatok a bölényvadászat e jelenete mellett; reágondolva mindig sajnálom, hogy nem születtem egy századdal hamarább.

»Az utolsó bölény sirját minden vidék saját körében keresi, mindenik elregéli még, hol és miként ejtetett el az erdélyi utolsó királyi állat. Részemről azon meggyőződésre jutottam, hogy az 1762. okt. 8-án a borgói Pláj-magaslaton lelte halálát. Boldogult ipam jelen volt e vadászon, melyet édes atyja itt mint doboka-vármegyei alispán tartott. Borgó vidéke, mely akkor a Bethlen grófok birtoka volt, Doboka-megyéhez tartozott. Ipam 86-ik évében halálozott el s utolsó éveiben is szenvedélyes vadász volt. Vadászkalandjairól sokszor beszélgetett, s ünnepe volt, ha bölényvadászatról emlékezhetett. Szerinte ez utolsó, jól kitermett tehén volt s hozzávetőleg 10—12 esztendősen lehetett, öt mázsát és 42 fontot nyomott.»

Ujfalvy közleményét kiegészíti gr. Kemény Józsefnek alább következő levele, melyet a korán elhunyt Zeyk Miklós enyedi tanárhoz intézett, s melyet én Lukácsffy Aurél ur szivességéből bírok.

»Folyó (1840.) október 7-ről hozzám intézett becses levele, s abban foglalt felszólítása által nagyon megtisztelve érezvén magamat, nem késém azon barátságos kérdésre: »Mit tudok a bölénynek régibb Erdélyben való létezéséről, s mikor történt kiirtásáról?» tudásomat örömmel pennára venni és azt ezenel szívesen közölni.

»Bos-Urus, németül Auerochs, magyarul bölény, vagy böliny, belénd, bilind, — Miskolczi szerint jávor, — székelyesen pedig begyén, — régebben nemcsak Németországban, hanem egész Közép-Európának havasos erdeiben lakozott.

»Nem csuda tehát, hogy ősatyáink a bölényt, mint havasos hazai erdeink vad lakosát, nemcsak ismerhették, de ismerték is, minek legnagyobb jelét látjuk ma is azon régi szokásban, miszerint több családok a hajdankorban bölényfőtet viseltek czimerökben. A mai czegei Wass grófi család eredetileg nem ökörfőtet, hanem bölényfőtet viselt ősi czimerében; így a szárhegyi gyalakuti Lázár-családnak ősi czimere is (a közhagyomány szerint) egy ágaskodó fél bölény vala, melyet csak közelebbi időben a tudatlanság vagy vigyázatlanság cserélt fel egy főnálló szarvassal. Valamint pedig a Cserei-család a buzakalászt, az Iktári Bethlen-család a nyakon átlőtt hattyukat, a Kemény-család a däm vadat stb.

ok nélkül nem kapta czimerébe, ugy a bölényfőnek is ősi magyar czimerekben való megjelenése nem ok nélküli, s ha nemis egyebet, de legaláb a bölénynek hazánkban való hajdani létezését és talán a bölények ellen divatozó akkori vadászatnak szokását és az akkoron kitüntetett erőt jelenti. Megjegyzést érdemel itt az, hogy Spénernek híres nagy munkájában: »Insignium Thearia. Frankfurti ad M. 1690« in folio, ahol ezer meg ezer európai családoknak minden időbeli czimereik előszámláltatnak és leíratnak, a bölénynek egy czimerben se leltem nyomát. Mi lehet annak az oka? Hát a bölény a hajdankorban csak a magyarnak vonta magára figyelmét? vagy talán Julius Caesar és Plinius ideje után már mindjárt ki vala irtva Európának többi tartományaiból? (kivéve a kaukazusi és kárpátusi havasos vidékeket), de ezen nem csodálkozom annyit, ha megfontolom azt, hogy a bivalt is csak későbbre kezdték német atyánkfiai megismerni, legelső alkalmul szolgálván arra azon erdélyi bivalok, melyek a török táborban, midőn Bécs 1663-ban ostromoltatott, a vár falán lévő németek szemét meglepték.

»Régi honi királyaink idejében a Magyarországon divatozó vadászatoknak egy igen nevezetes neme vala a bölényvadászat, melyet királyaink is gyakoroltak. Láttam 1835-ben Bécsben létem alkalomával néhai Antal császári királyi herczeg könyvtárában egy I. Mátyás király idejében nyomtatott Thurociust, melynek initialis betűi ugyanakkori festésiek, és az akkor divatozó magyar szokásokat, mulatságokat, öltözeteket, vadászatokat stb. jelentik;

itt láthatni a könyv elején szintén egy magyar királyt (mert magyar a ruházatja, vállán palást, korona fején), a ki dárdáját egy vadon rohanó sötét barnaszínű bölényre irányozza.

»Magyarországnak havasos erdeiben 1729-ben még található vala a bölény, mert Turóczi László, ki 1729-ben készített ilyczimű munkáját: »*Ungaria suis cum Regibus. Tyrnaviae. 1729.*« in folio pag. 210. az akkori időben létező magyarországi vadállatokat előszámlálván, említést tesz a bölényről is. — Ennyit általánosan a magyarszági bölényekről. — Szólok már most szeretett hazámról, Erdélyről.

»Már Bonfinius idejében, ki I. Mátyás király udvarában élt, ismeretesek valának az erdélyi bölények.

»A mohácsi vérnep után is hosszasan fennmaradt még Erdélyben az ünnepélyes bölény-vadászatnak szokása, így látom p. o. ennek emlékét egy régi német ilyczimű kéziratban: »*Album Oltardianum*«, hol a többi közt ezeket olvasom: »*Eodem Anno (1534.) haben die wilden Ochsen, so in den Gebürgen von Girgaw schaarweis hausen und von die zeckeln Begyen oder Beögin genant, viel Schaden gethan, auch Menschen und Weiber, so in Wald gangen, gemordet mit den Füßen. Darumb hat der Mayláth István nach alter Gewohnheit und Gebrauch. der alten Woywoden auf Fabiánis Tag grosse Jagd halten lassen, allwo viel Herren, Edelleut zusammenkumben seynd, und auch viel und tapfer gezehet worden.*«

»Még hazai fejedelmeink alatt is divatban

vala a bölény-vadászat, melyről bizonytságot tesz az itt következő eredeti levele I. Rákóczi Györgynek, melylyel Borosjenei Bornemissza Pált ily célra Görgényre hívja,—a levél így szól:

»Georgius Rakoczi Dei Gratia Princeps Transylvaniae, Partium Regn. stb. Istennek különös kegyelméből és jóvoltából megesvén köztünk és az Svéd és Franczia királyok keözeött magyar édes hazánknak igen is hasznára az frigy keötés, mivel követ Uraiméknak mü is hozzánk való és megmutatott hajlandóságaikat, és emberségeiket viszontagolni kívánnjuk, annak okáért rendeltünk ezen hónap 27. az Csiki és Giergyói havasainkban régi szokás szerint egy Begyimes vadászatot, melyre, hogy Kglmed is peczéireivel megjelenjék, kegyelmesen öhajtjuk. Hadgyuk azért kegyelmesen Kgldek, hogy ezen hónap 23-dikán Görgényi várunkban a hova az öszveggyülésnek helyit rendeltük, és magunk is Követ uraimékkal, és számos szép uri rendekkel meg akarunk jelenni, okvetetlen fegyvereivel, ebeivel és Begyin vadászathoz értő peczéireivel, és verem-ásóival megjelenni el nem mulassa. Secus non facturus. Datum Albae Juliae die 18. Septembris A. D. 1643. G. Rákoczy m. p.

»1718-ban a gyergyói havasokon a bölények még számosan valának.«

»Néhai atyámtól régi traditio gyanánt hallottam, hogy szárhegyi gróf Lázár Ferencz 1740-ben a szebeni országgyűlés alkalmával, a gyergyói tulajdon havasaiban fogott két ifju bölényt vitetett volna be Szebenbe, s azoknak szarvait megaranyoztat-

ván, (ősi czimere tiszteletére) azokkal vonatta szekérét.

»1775-ben láttak még bölényt a fülei (Boroszlános nevű) erdőben Udvarhelyszéken, tudós Benkő József tanubizonysága szerint.

»Sulzer Ferencz 1781-ben közrebocsátott munkájában azt jegyezte fel: Csikszékben néhány év előtt az egész csordával a legelőre kihajtott egyik tehénbe belé szeretett egy bölény, s annyira bizalmas lett vele, hogy esténként a falu népének nagy ijedelmére nemcsak gazdája háza kapujáig, de még az istállóba is bekisérte, s úgy hajtották ki aztán a bölényt a tehénnel együtt reggelenként a csordára.

»Ennél időbb nem tudom a bölénynek Erdélyben való létezését nyomozni, valamint azt sem tudom, hogy mi okozta legyen hazánkbeli kiirtását, — talán a hajdani időben igen keményen divatozó vadászat, vagy havasi erdeinknek ritkulása, vagy pedig a bölények szaporításának természetes nehéz és szaporátlan volta kisebbitette ugyannyira azoknak számát, hogy már ma a bölénynek hazánkban való létezése szintén csak a mesék sorában áll.

»Miből állott pedig a bölény elleni vadászat két magyar hazánkban? arról igen keveset mondhatni, mert azt sem mi, sem atyáink már nem érték, nem is látták többé.«

XVII.

Az erdő egyik bohócza.

Az erdő, a mint éje eltelt,
Rigó dalától hangzatos,
A viszhang száz hanggal veszekszik,
Napestig velők felesel,
Reggelre megint újra kezdik,
Gond s bú nélkül pihennek el.

Burns R.

Ha a legcsekélyebb fogékonysággal birunk a természet szépségei iránt, gyönyört ad az erdő és életének szemlélete, akár derült kedv vezetett, akár sebzett sziv üzött zavartalan magányába.

Nem csoda, hogy a görög hitrege tündérek és isteni erővel bíró szellemekkel népesítette be az erdőket és berkeket. . . .

Ha a mindig nagyszerű pompával ujan születő reggel ott lep meg a lomb- vagy tülevelűek erdejében, mintha mi is új életre ébrednénk: a kebelünkből felszakadó sohaj nem fojtó, nehéz, hanem oly könnyű, éltet adó!

Szavak nélküli ima.

A test s vele a szellem súlyai: gond, bánat, fájdalom elenyésznek.

Gyermekké leszünk higgadt értelmünk megtartása mellett.

A képzelet varázsvesszejének segélyével bővöljük magunkat, olvasóimmal együtt egy erőteljes tölgyerdőbe. Legyünk gyermekekké, barangoljunk szana-szét, gondot feledve, mindennek örvendve.

A nap még alig emelkedve fel a láthatáron, csak itt-ott veti aransugarait a fák sötét árnyában nyíló vadrózsákra, melyek felett még éji köd fehér fátyla leng. Majd föntebb, föntebb emelkedik, szétáradnak fénylő sugarai s

»Ragyognak — — — ezernyi gyöngyben
Színes virágok levelén.«

A szellő illatot áraszt szét, a madarak dalától zeng minden bokor. Lepkék, méhek, fénybogarak röpkednek mindenfelé.

De mindezen lények nemcsak játszva matlatnak, mint a felületes szemlélő hiszi, hanem kedvvel munkálkodnak vig arató leányokként, hogy megszerezzék napi élelmöket.

Szép tavaszi vagy nyári napon az erdő közepén zöld mohára heveredve mily gyakran lestem ama sokféle lény működését, s minő vonzó volt reám nézve tanulmányozni az állatok társadalmi életét!

Nézzük csak ezt az egymástól annyira különböző, különös népet. Mintha csak az emberek tarka tömkelegébe lépnénk, hol képviselve van oly sokféle osztály, hajlam, tehetség. . . .

Én óvakodom, az állatokról szólva, cselekvéseik, szokásaik stb. megítélésénél ugyanazon mérté-

ket alkalmazni, mint az embereknél; azonban az erdőkészó, szaladó, ugráló, vig, komoly, sőt ábrándozó népét látva, önkénytelenül az emberi társadalom jut eszembe; ahhoz hasonlítom, hisz itt is működnek, léhaskodnak, örülnek, szomorkodnak s egymást üldözik.

Nézzünk csak körül, tekintsük közelebből ezen előttünk új világot. Amott a vágásból a búbosbanka vidor »hup, hup« szavát halljuk, s látjuk a bóbítáját fitogtató tarka madarat. Nem önkénytelenül jut-e eszünkbe a léha utczataposó, ki könnyelműen éli át napjait? És a madár életmódját, rendetlen háztartását, laza, szennyes fészket tekintve, nem találjuk-e igazoltnak nézetünket? Távolságban egy zöld küld (harkály) vagdal nagy szorgalommal a fa törzsén, még pedig oly erővel, hogy az messze elhangzik, mint a favágó fejsze csapásai. Mit művel e szárnyas ácsmester? Ha közelebből nézzük, észreveszszük, hogy fészket készít, egy szűk bejáratu faodut kiszélesbitve, belül szép simára kifaragva, s az aláhulló faporról jó puhára kibélelve. Egy közeli redves fa odujában baglyot pillantunk meg, mely éjjeli munkáját befejezve, szörnyen okos képpel elmélkedni látszik. A fákon, bokrok között és alatt apró madarak egész serege szedegeti csevegve az erdőkáros rovarokat; azonban egyszerre elnémulnak; mert ama perczen halálos ellenségek, a zsvány karvaly, suhant el felettök; de már messze szárnyal elvonult a vész, a gondtalan sereg újra vigan cseveg. Amott a bokor alól vizi-sikló (kigyó) siklik tova, de a kis madarak nemis figyelnek reá, jól tudva, hogy nem bántja őket.

A sűrű szállásban a ravasz róka hegyzett fülekkel, mindenfelé kémkedve, óvatosan lépdél tova; nem-sokára az apróbb sűrűségből bárgyu nyul bukda-csol elé, oly ügyetlenül, mintha szaladni sem tudna. Közönkint leül fülelve, s hol egyik, hol másik előlá-bával mohó sietséggel tisztogatja pofáit, de az első zörrenés hallattára elugrik a sűrűbe. A bokrokon az állatvilág költői, a zenérek hallatják dalukat, egyik kedélyesen, mint az öreg Beranger, másik csa-pongó vigan, a harmadik mélabusan. Egy fa csu-csán szajkó mulatja magát, utánozva különböző állatok hangjait, fenn a magasban pedig éle-sen vijjog a fiainak tápot vivő héja. Művésze-ket, munkásokat, komoly és vigkedélyű lényeket s még bohócokat is bir felmutatni az állatvilág. Az erdő főbohócza: az örökvidor szajkó és a nyugta-lan evet.

Ki ne ismerné bükk-, tölgy- és fenyves erdé-ink eme csintalan, tetszetős alaku kis emlősét leg-alább látásból?

Ép azért nem fogom olvasóimat külsejének hosszú leírásával fárasztani, hanem szokásait, ter-mészetét vázolom.

A közönséges evet (*sciurus vulgaris*, Eich-hörnchen) nyolcz, kilencz hüvelyk hosszú, bozontos farka egy hüvelykkel hosszabb. Fülei hegyzetek s végükön szörpamacsccsal birnak. A rágsálók rendé-hez tartozván, elül két éles metsző foga van. Fogait illetőleg különös, hogy azok mozgékonyak, míg az állat él. Színe fölül sötétebb vagy világosabb rőtbar-na, alul fehér, télen át szürkés színt vált. A fenyve-

sekben néha találhatók egészen feketék, sőt ezüstszürkék is.

Künn az erdön kell látni e szép állatot, hogy megkedveljük. Vidor, játszani anélkül, hogy könnyelmű volna; szenvedélyes anélkül, hogy az ovatosságról megfélekedznék. Emellett ingyencz, kíváncsi, változatosságot kedvelő; de ezek daczára elég eszélyes, hogy belátását ne rendelje alá vágyainak és szenvedélyeinek, hanem azok felett, ha kell, uralkodni tud, azonban mégsem annyira, hogy gyöngéit teljesen levetkőzni bírja.

Kis kéjencz és bölcsész egyesül benne, szerencsés öszhangba olvadva össze.

Olyannak tekinti az életet, a minő; kis bajért nem esik kétségbe, élvez — mit élveznie lehet, anélkül hogy biztonságáról megfélekedznék. Valóságos örökké mozgó kis erdei manó. Érzékei kifejelettek; különösen látása és szaglása.

A földön ritkán látható. Ha csak teheti, hogy egyik fáról a másikra ugorva elérje célját, akkor bizonyosan nem száll le a földre, hanem ezen légi utat választja, mintha versenyezni akarna az erdő szárnyasaival. Az ily ugró versenyre kettő, három, sőt több is vállalkozik, s a közben annyi kecses és bájt fejtenek ki mozdulataik által, hogy lehetetlen emez egyes testgyakorlatokat érdekeltség nélkül végignézni, némi nehézséget csakis az okoz, hogy mozdulataik oly gyorsak, miszerint alig bírjuk azokat szemeinkkel megkapni. Egyik fáról a másikra, néha 10—12 láb távolra villámgyorsasággal ugrik át, ily ugrás közben farkát vizirányosan kinyújtja, de a

mint a fára felkapott, lombos farkát azonnal fölcsapja hátára. Ha ugrás közben diót vagy mogyorót pillantott meg, azonnal abba hagyja a versenyt, s a kínálkozó zsákmány után fut, melyet birtokába kerítve, majom módjára hátulsó lábaira ülve, előlábai közé fogja s nagy mohósággal falja fel, közben mindenfelé figyelve. Van is oka erre, mert ha egy fajrokona észreveszi, különösen táplálékszüket időben, azonnal nekirohan az étkezőnek, s aztán elkeseredett harcz fejlődik ki közöttök az »enyém és tied« fölött.

A legyőzött mérgesen morogva hátrál, a közeli fára ugrik, s jövő perczen már elfeledte a kellemetlen összekocczzanást, főleg, ha sikerült egy más mogyorót hatalmába keríteni.

Hiába, könnyüvérü nép ez!

Érdekes, a mikor üldöztetik. Ilyenkor fokozza érzékeit, figyelő képességét... furfangossá lesz s még sem bírja levetközni veleszületett kíváncsiságát. Óvatos, és mégis játszani látszik a fenyegető veszélylyel. A fa törzsén gondolatsebességgel szalad fel, búvhelyül használva egy odut, mélyebb kéreghasadékot, vagy ha ilyenre nem lel, akkor harkály módjára, onnan kíváncsian elődugva fejét, letekint ellenére, és azzal nyomtalanul eltűnik. Szemeink fenn a fa csupján keresik, de hasztalan, mert vagy fejfelé szaladt a törzsön alá s elrejtőzött a földön heverő száraz lomb között, átugrott a legközelebbi fára, mozdulatlanul lelapult egy előnyuló gallyra, vagy végre valamely oduba vonult vissza. Komolyabb szint ölt a menekvés harcz, mikor elkeseredett ellensége a nyest-menyét veszi üldözőbe. Eme vérengző kis

ragadozó, úgy látszik, nemcsak a zsákmány kedvéért, hanem valódi vadász-szenvedélylyel rohan utána. Amint megpillantja az erdő kis bohócát, azonnal nyomában van. A fürge kis állat ekkor feledi vig kedélyét, félelmének éles fűtytyel adva kifejezést, iramlík tova, az üldöző nyomába, s leirhatlan gyorsasággal szaladnak felfelé a törzs körül csavarvonalban; azt hinnők, hogy a nyest mármár nyakon csipi; de az evet mint kilőtt nyíl siklik tova a fa csucsáig, honnan nagy, ives ugrással veti le magát, s esés közben mind négy lábát egymástól szétterjesztve hull alá a földre, anélkül, hogy megsértené magát. Ha a haraszt közt elrejtőzni tud, meg van mentve, ha nem, akkor más fára kell menekülnie, hol a harcz megújul, mert a nyest kitartó, mindaddig ismétli a támadást, míg az üldözött biztos menhelyre talál vagy álétlan áldozatává lesz.

Mondtam, hogy játszi, vitor anélkül, hogy gondtalan, könnyelmű volna. Ezt bizonyítja életmódja.

Kényelmes lakásról soha nem feledkezik meg. Fészket faoduba rakja s mohával jó melegre kibéleli. Még szivesebben elhagyott szarka vagy varjufészket foglal el, s azt nemcsak alul ágyalja ki puhára, hanem a fészek födelét képező túskefedél közötti üregeket is gondosan bedugdossa, mivel a nyirkosságot és hideget nem szereti, ép ezért arra is ügyel, hogy bejárati nyílása ne essék éjszakra, s esős, hideg szeles időben e bejáratot is nagy figyelemmel betömi. Daczára annak, hogy folyton mosakodik

s tisztogatja magát, fészke mégis tisztátalan, s tele van balhával. Nem csoda, az emberek között is néha a legjobbikon rágódik az élődiék és irigyek serege. A meleg évszakok képezik számára a boldogság idejét. Télen át is kicsalja ugyan néha vaczkából egy melegebb derült nap, s ilyenkor öröm látni kedves tornagyakorlatait, talán még kedvesebbeknek is tűnnek fel előttünk, mivel a némaságba merült erdőben ekkor ő a vidámság egyedüli királya, mert ilyenkor otthagyta a zord vidéket vetélytársa, a mesebeli kis szárnyas király, a trónkövetelő ökörszem is. A bohóság királya bőkezű is, habár maga sok kincsekkel nem bir, mégis a napfényében csillogó hó-borított ágak ezüstét rázza nyakunk közé, amint egy gallyról a másikra ugorva azt megreszketeti.

De melyik királynak nincsenek gondjai? Ő is meghajol a sors vas kezének nyomása alatt. Igaz, hogy elővigyázó s nyáron át széles birodalmában a termésből kivéve adóját, télire mogyorót, diót, makkot sat. hord össze gondosan, különböző helyekre elrejtett magtárakba, melyeket nagy ügyességgel fel bir találni a hó alatt is; ha azonban a tél nagyon hosszan tart, megtörténik, hogy az ő kincstárjai is kiürülnek, s ekkor, mint szegény Lear király leánya konyhahulladékkal, be kell érnie azzal, mit az ilyenkor kizsákmányolt, zsugorivá vált erdő nyújt, a fenyütoboz magvaival, s a hó alatt feledett makkal vagy farügygyel.

Szomorú napok ezek, melyek néha életébe kerülnek, hanem ha átvergődhetett rajtok, ha

vasz beköszönt, akkor hegyen-völgyön lakodalom van számára.

Mikorra az erdő felöltötte diszét, akkor kis palotájába viszi szive királynéját. Tavasz közepén aztán, ha az erdőbe kirándulunk, régi ismerősünk fészkeben 3—7 fiát találjuk, melyeket gyöngéden szeret, gondosan ápol, s legyőzhető ellenséggel szemben elég bátorsággal védelmez. Tavasztól késő ősziig asztala is gazdagon van terítve, csak utána kell nyulnia táplálékának, mely elég változatos, mivel nemcsak a mogyorót és diót kedveli, hanem a makot és gesztenyét is. A gyümölcs kedvéért a közel levő kerteket is meglátogatja, de csak ha teljes biztonságban érzi magát, mivel a bátorság épen nem tartozik főerényei közé. Inyenczségből néha fölkeresi a madárfészkeket, s kiszívja az azokban levő tojásokat — szemére vetik azt is, hogy az apró madarakat elfogdossa, de észzeletem szerint inkább csak pajzánkodásból, mint gyilkolási vágyból kapkod néha egy-egy után.

Kedvenczünk philosoph is. A szabadság kedvelője ugyan, de ha fogságra jut, nem veszi el fejét, hanem csakhamar beletalálja magát az új helyzetbe, s mindent elkövet, hogy azt lehetőleg kellemessé tegye. Mint a madarak között a szénczinke, legelőször is minden őt környező tárgygyal és lényekkel megismerkedik. Csakhamar felismeri gazdáját s egész vonzalommal ragaszkodik hozzája; de azt is tudja, kitől kell őrizkednie, legyen ellensége ember vagy állat. Ily magatartás, fürgeség, majomszerű vidor, majdnem nevetséges, és mégis ügyes

magaviselet mellett rendszerint rövid idő alatt kedvezenczé válik, s kevés oka marad a panaszra. Gazdag táplálékról, s jó puha meleg ágyáról van gondoskodva, mit gazdája iránti fokozódó bizalom által igyekszik meghálálni; annak hívására eléjő, őt a háznál mindenüvé elkiséri, s ha vélt — vagy való veszély fenyegeti, nála keres menedéket, tőle várja védelmét. Idegen iránt azonban tartózkodó marad, s ha az kényesztetni akarja, haragos morgással riasztja vissza; ha ez sem használ, érzékenyen megharapja a gondtalan tolakodót.

Künn az erdőn sem tanácsos gondtalanul bánni az elfogott- vagy megsebzettel. Ez állítás egy vadászjelenetet juttat eszembe.

S. Gy. és Z. S. birtokosok a szovátaik havasokra mentek medvevadászatra. Velök volt egy 16 éves székely suhancz, ki szenvedélyesen szerette a vadászatot. Állásaikat elfoglalták, s a hajtás már már vége felé ért anélkül, hogy vad mutatkozott volna. Egyszerre az aljból, hol a székely felállítva volt, egy lövés durranása zugta át az erdőt, s pár perczel utána szörnyű jajveszéklés. S. és Z. azon hiszemben, hogy a székely megsebezte a medvét s az megtámadta őt, nyakaszakadtokban szaladtak segélyére, de amidőn közelebb értek, nagy meglepetésökre sehol sem láttak medvét, a suhancz pedig folyton jajveszékelt. Rákiáltva, hogy mi lelte, jobb karját felemelve keserves hangon mondá: »Hát nem látják. Ehejt van ni.« Akkor látták a segélyére jövők, hogy újjáról egy jókora mókus csüggött alá.

»Amint előttem tánczolt a fán, panaszlá tovább, nem állhatva ellent, lelöttem, de még nem halt el, s a mint megfogtam, átharapta ujjamat.« Nevetés között szabadíták meg a ficzkót már halott ellenségétől, e műtét azonban nem ment oly nagyon könnyen, mivel a kis állat állkapoccai görcsösen összeszorulva meredtek meg.

Fogságban mindenféle táplálékhoz hozzászokik s a czukrot kiválóan kedveli. Nővéremnek volt egy evetje, mely a czukorszelenccét jól ismerte, azt ügyesen felnyitotta s abból részét kivette. Ha ezen evetet néhány napig kalitkába zárva tartották s azután szabadon eresztették, a termék minden zugát kifürkészte, az elégtelenség és öröm kifejezésével ugrálva egy tárgytól a másikhoz, mindeniket megszimatolva. Rosz szokásait nem vetkőzte le, hanem mindent összerágott, mit észrevétlen hatalmába kerithetett; bőrt, fát, szövetneműt; néha különösen nyirkos, hives időben úgy elrejtőzött, hogy a leggondosabb keresés mellett sem birták megtalálni, míg véletlenből nem bukkantak reá egy ruhaszekrényben, kerevetpárnák, ruhaneműek között, vagy valamely ágy zugába rejtőzve. Ha rátaláltak, vidoran ugrált urnéjához, mintha nem is zavarták volna édes nyugal-mában, legfőlebb a kellemetlen meglepetés első per-ceiben halk, boszus morgással utasította vissza hivatlan csendzavaróit, hanem azzal el is tünt haragja.

A kedves állat a fogságban is az erdő bohócza marad, mintha tudná, hogy főérdeme az örök, zavartalan vidorság.

Mi vagy tehát? Az erdő szabadalmazott bohócza! a vidorság királya vagy a mogorva fenyvesek nevető philosophja?

Mindenikből talállok valamit benned; de bármelyik légy, oly boldog lény vagy, melyet sok ember irigyelhetne!

XVIII.

Egy udvaronez a növényvilágból.

Idegen tollakkal nem szeretek ékeskedni, ép ezért őszintén bevallom, hogy a mikor a növényvilág egy élődiét, talán a legérdekesebbet—a fagyöngyöt—leírni akartam, egy német munkában*) oly érdekes rajzát találtam, hogy e cikkben azt fogom fővonásaiban követni.

Mielőtt azonban az említett növény leírását adnám, vessünk olvasóimmal egy futó tekintetet a növényeknek a talajhoz való viszonylatára.

Ha a növényvilágon, annak ismerete nélkül, felületesen, végigtekint az avatatlan, s látja a különböző vidékek tarka, változatos virányát, hajlandó azt hinni, hogy a különböző égeljákat jellemző növényeken kívül, minő a forró öv alatt a pálma, éjszakon a nyir, izlandi moh stb. a többiek minden rend és szabály nélkül csak úgy csoportosulnak, amint a sors szeszélye összehányta őket valamely vidékre. Ez nagy tévedés. A legtöbb növény az

---

*) Das Buch der Pflanzenwelt. Botanische Reise um die Welt. Von Dr. Karl Müller, Leipzig. Verlag von Otto Spanner.

anyaföld kebléhez forrt, annak emlőin táplálkozik, s ép ezért a talaj rendkívüli befolyást gyakorol reá. Tegyük fel, hogy egy vidéket látogattunk meg olvasóimmal, hol sósforrás van, nem messze onnan mészhegy emelkedik, emellett porphyr dombsor s átellenben homokkő-telep létezik. Figyelmesen végigtekintve e tájon, azt kelle tapasztalnunk, hogy a talaj különfélesége szerint egymástól különböző azok növényzete is. És ez annyira megy, hogy a fűvész majdnem oly bizonyossággal következtethet a növényzetről a talaj minémiségére, valamint a geolog a kőnemek minémiségéről, sőt a hegyek külső alakzatáról arra, hogy sikerrel ott köszén után kutathat-e, avagy érczereket kereshet.

Müller K. művében egy idevágó nagyon jellemző jelenségről tesz említést. Szerinte a Rajna mentének és Belgiumnak egy bizonyos vidéke sajátos növényzettel bir, s az kivált egy viola-faj által lesz kitünővé, mely nagyon hasonlít ugyan a három színű violához (*Viola tricolor*. Stiefmütterchen, Pensée), de attól abban különbözik, hogy aranyló virágjai kora tavasztól késő őszig nyílnak, és indái sűrűen elágazodva a földre tapadtak. Nem csoda tehát, hogy a fűvészek külön fajnak tartva elnevezték »*viola calaminaria*«-nak. Ujabb vizsgálatokból kitűnt, hogy semmi más, mint a háromszínű viola válfaja. Az elfajzás oka sem titok. Ezt a talaj minémiségén kívül más tényező nem eszközölheté, s ép ezért vegytanilag elemezték a kis növényt. A feltevést a vegybontás igazolta, ki-

tünnén, hogy az agyagot, vasat, mangant és horganyt tartalmaz.

Ezen példa is azt bizonyítja tehát, hogy a növény élete, alakjának képződése, színezete a talajnak — melyen eléjő — behatása alatt áll. Ép ezért lehet a növényzet után következtetni a talaj minémiségére. Ekként lehet a növény tündérvesszővé, mely elárulja a bányásznak, mi rejlik a földben. Így lett az említett viola a bányász vezércsillagává. Ott, hol nagy mennyiségben jött elő, kutatásokat tettek azon reményben, hogy horganyra találjanak, és nem csalódtak, mert nagyon gazdag telepeket fedeztek fel.

Látszik ebből is, mily fontos és gyakorlati hasznu a növénytan, de nemcsak a bányászra, hanem sokkal nagyobb mérvben a gazdára nézve. Ez a földjén túluralgó növényfajokról következtethet arra, ha vajjon telke sóstalaju-e, avagy mésztartalmu, s ekként lóhere-termesztésre alkalmas, vagy kali találtatik benne, s ekként ott jó gabona teremne stb. Azonban ezt nemannyira könyvekből, mint tapasztalatból lehet megtanulni. Különösen ismerni kell azon növényeket, amelyek különféle természetű talajon tenyésznek, különben téves következtetéseket von a gazda megjelenésökből, s többet árt magának hiányos ismerete által, mint a mennyit használ.

Nyilvánvaló tehát, hogy vannak növények, melyek minden körülmények között hűk maradnak ugyan azon egynemű talajhoz; mások, amelyek különféleképpen is jól tenyésznek, végre olyanok, amelyek mindenféle talajt kedvelnek.

Természetes tehát az is, hogy ha netalán a szokottnál kisebb mérvben jó is elé valamely anyag, az abból táplálkozó növény ott mégis tenyészhet, s ép ez az oka, hogy vegyestalaju helyek nem birnak jellemző növényekkel.

Mindez arra mutat, miszerint a növényeknek mineralis részek felvételére van szükségök, hogy azokat szerves részekké feldolgozzák. Vannak azonban kevés számmal oly növények is, amelyek, legalább fiatal korukban, szerves anyagokkal táplálkoznak. Hogyan jutnak ahhoz? A természet bizonyos más növényekre utalta, melyek nálok az anya szerepét vállalják el, azaz ők gyökeikkel ezekbe kapaszkodva nedvöket szivják. Némelyik közülök megizmosodva leszakad az anyai kebelről, meg mások soha nem vergődnek önálló ságra. Ezek a valódi élődi növények. Nagyobb részök a forró öv alatt honos, nálunk csak kevés fajtaláltatik. Többnyire gomba. A hazaiak között legérdekesebb élődi a fagyöngy (*Viscum album*. Mistel). A forró öv alatt egynémelyik élődi, például Jávában a cahuarinák csupjaira hozzá hasonlithatlan szinpompában ragyogó koronát képező *loranthus*félék (*L. Lyndenianus*) az erdők valódi ékességét képezi.

A fagyöngy a kétlaki növények közé tartozik. A himvirág csészéje négyhasábos. Bokrétája, himszára nincs, porhonjai a csészére nőttek. Az anyavirág sem bir bokrétával. Bibéje száratlan. Bogyója egymagvu. Magva szivesded. Szára kétágu. Virágai a szárhegyen ülők. Levelei lándsások. Leginkább a gyümölcsfákon élődik.

»Nem tehetem e növényről szólva« — mondja Müller — »hogy pár perczre eltérve a tudomány komolyságától, azt ne irjam le, párhuzamba téve az emberi társadalom elődieivel.

Egyik alaptörvénye a természetnek, hogy mindent a kölcsönösség alapján tartson fenn, de ezen kölcsönösség néha nagyon tolakodó, tulságossá válik. Erről tanuskodnak az élődik, eme világpolgárok, amelyek nagyon előnyösnek tartják a gesztenyét más által kiszedetni a parázsból. Bár miként nevezik is: balha-, giliszta-, poloska- avagy pióczáknak, abban mindenikök egyezik, hogy máson élődik. Rokonságuk nagyon kiterjedt, és néha egyikök-, másikuknak nagy szerep jutott, mint például Mephisto boldogult balhájának. A növényvilágban sem ismeretlenek ezen világpolgárok, még pedig annyira, mintha G ö t h e meséjéhez az eszmét ép az erdő szolgáltatta volna. Legalább nekem e mese mindig eszembe jut, valahányszor az erdőben járkálva egy jegenyefenyő csupján látom a fagyöngyöt trónolni. Ő is azon élődiek közé tartozik, a mely jötevője, táplálója halálával elvesz. Ezért bámulnunk kell, hogy miként látszik sejteni e növény, hogy hol van legjobb dolga. Mint Mephistopheles balhája, az udvaronc fagyöngy is előszeretettel viseltetik nagy urak iránt. Be tudta magát hízlegni az uralkodói koronával bíró erdőóriásoknál, a fehérfenyűnél, csernél, hársnál és jegenyefenyűnél. Mindamellet, mint amolyan tányérnyaló, nem veti meg a kisebbeket sem, ha nem férközhetik a nagyokhoz. Ezért néha elvándorol az erdőből, beszállásolja magát a falusi gazdag alma- és körtefáknál. Hajlékonyan

és feltűnés nélkül közeledik pártfogóihoz, s így könnyen talál jó elfogadásra. Eme hajlékony, törpe bokrocska, — a hízogató valódi mintaképe, — épen nem tüntet fel semmi szépséget, mintha csak szánakozást akarna kelteni s ártalmatlannak tűnni fel. Az ágai alján viritó egy pár nyelvalaku zöld levél sem ad neki más jelleget; de a közmondás szerint nem ok nélkül állítják, hogy a madarat meg lehet ismerni tolláról. Ha magas pártfogói öntudattal birnának, akkor a f a g y ö n g y k ö v é r levelei megismertetnék velök a jóbarátot, amelynek koronájokban adtak helyet. De ezt nem veszik észre, és azt is meg kell adni, hogy a kegyencz jól ismeri mesterségét. Örömet, bánatot megoszt urával. Mig csak van miből élnie, örökzöld koszorut fon annak fejére. Mikor az erdő őriása fejéről az őszi szelek már rég lekapkodták a lombot, még mindig vidosan tekint alá, mintha nálunk is örök tavasz volna. Ha a vihar megalázva lehajlítja a büszke csucot, ő is v e l e e g y ü t t h a j l o n g. Mindamellet a léznek egy dalosa sem bízta magát karjaira, amikor tavaszi szerelem dalát elzengeni akarta, soha nem ült viritó gallyaira; azonban az ily elődit mit érdekli a költészet: csak legyen, amiből megéljen. Ehelyett oly mélyen kapaszkodik ő kegyura kérge- és velőjébe, hogy az akarva, nem akarva kénytelen őt eltartani. Mi adja a k u s z ó u d v a r o n c z n a k e h a t a l m a t? Mikor még kifejeletlen csira volt, szülei által a világba dobott. Már akkor kerek, sima bogyó volt, de oly halavány, mintha az éhség kényszerítette volna vándorlásra. Az ághegy, melyen ingott, könyör-

telenül lerázta. A földön, hol képtelen gyökeret verni, bizonyára elpusztult volna, ha nem birna ama jó tulajdonnal, hogy már rothadó enyves burokjának segítségével mindenütt, hova a sors veti, ott tapadjon. Ez épen azon tulajdona, mely magára vonta a madárszok figyelmét, hogy emez enyves folyadékból madárlépet készítsenek. Valószínűleg olyformán utazik, mint a mese Borsszem Jankója, ki egy kolbászba rejtőzve tette meg nagy útját. Meglehet, hogy egy léprigó (*Turdus viscivorus*) jó falatnak tartva elnyelte az emészthetlen bogyót s azután egy fa ágára hullatta. De az élődinek még az ily furcsa utazás is inkább hasznára, mint kárára válik, sajátságos útja közben gyomrába oly anyagokat sajátítva el, amelyek tenyészetére szükségesek. — Ekként a légdalosa messze tulragadta a növényvilág csöcselékén, bokrokon, föl a halkán suttogó fenyük s lombóriások magasába. Ily módon ő mindig a sors kegyeltje, a melynek még oly élettapasztalatok is hasznára válnak, amelyek mást semmivé tettek volna. Mig más növények beérik egyetlen csirával, ő néha 2—3-mal is bir, de hacsak egygyel marad, az sem baj, akkor is tud magán segíteni. Nem soká áttöri magburokját; mielőtt azonban gyökereket verne, bizonyos önállóságot biztosít maga részére. Előbb szép zöld szárat hajt, azután kis gyökereket, amelyek izmosak és kövérek. Azonban ennek sajátságos talajon kell áthatolnia, tudniillik: kérgen és fán. A természet itt is segélyére van, a fa héját eső és köd által meglágyítva. Eszerint jövő működési köre számára a ér biztosítva van. Óvatosan és lassan mélyesztí be

gyökereit a kéreg és fa közé, épen akként, mint a forró öbven található homoki balha, — furó balha — mely az embernek bőre és husa közé furja be magát, vagy körmei alatt üt tanyát. Igaz, sok kitartásába, évekre kiható fáradságába kerül a jellemtelen fölcseperedettnek, míg kegyuránál annyira befészkelheti magát, hogy a vihar sem választhatja el tőle, sem nem árthat neki. — — — Ha áthatolt a fakérgen, odább néha ismét előtör új hajtást képezni, ilyenkor kis zöld fejét oly életvidoran és merészen emeli föl, mintha tudná, mennyire bizhatik pártfogója- és táplálójának kegyében. Nem sokára a gyöngé hajtás csupján előbujik a két első zöld levél. Dusan tenyész aztán az új hajtás is, mely idővel piros fává keményül, mire néha szüksége is van, mikor vész, vihar éltét fenyegeti. A mondottak megfejtik a titkot, hogy miként válik az ügyefogyott csirából erőteljes világpolgár. Sokat köszönhet szívós kitartásnak, még többet idegen segélynek. »

Müller szép leírásában csak egyről feledkezett meg, hogy legtöbb esetben nyomon kíséri a növényi udvaronczt gaz telhetetlenségeért a büntetés, mivel rendszerint élte javában fénykorának tetőpontjára jut, és hálnia kell, mert telhetetlenségében táplálójának minden életnedvét kiszíva, az elvész, s azzal együtt ő is. A kár csak az, hogy miért nincs ez mindig így az emberi társadalomban is; miért nem hullnak porba a hizelgő udvaroncok, tányérnyaló kegyhajhászok is, miután jótévedőiket tönkre juttatták.

Számunkra még egy tanulságot nyújt a fagyöngy élettörténete. Megtanuljuk abból, hogy

miért tenyész egyik növény a földön, más meg szerves testen. »Ha ez utóbbi eset nem volna«, írja tovább Müller, »akkor egy nagy természeti szépséggel kevesebbet birnánk. A gyönyörű moszatok és mohák eltűnnének. — — A csodásalaku gombák nem foglalkoztatnák többé a bűvárt. A forróöv nem dicselkedhetnék száz, meg száz gyönyörű kosbor (orchis)fajával, sem szép harasztjaival, melyeknek nagy része szintén fakérgen, vagy ledőlt rothadó törzsön tenyész. A természet nem volna oly életdus, nem mutatna fel oly alakváltozatosságot a föld színe felett s a föld alatt.«

Mennyire igaza van ebben Müllernek, bizonyítja az, hogy sem hegyek alakzata, sem az állatélet nem kély határozott jelleget adni valamely vidéknek, mint épen a növényzet. Sőt annak minemősége hatást gyakorol az emberiség fejlődésére is, mely eszmének igen szépen ad kifejezést Humbolt *). »Ha szintén a művelődés kezdetének alapját nemcsak physikai okok tevék, kétségtelen mégis, hogy annak iránya, a népjellem, az emberiség vitor, vagy komor hangulata égalji viszonyoktól függ. Az Euphrat, Halys és Aegeai-tenger közötti szép földdarabon az ott letelepült népeknél nem korán kifejlettek-e az erkölcsi érzület és a gyöngédebb érzetek? Midőn Európa barbárságba hanyatlott vissza, és vallásos lelkesülés a szent keletet megnyitá őseink előtt, ezek nem amaz völgyekből plántáltak-e ismét át szelidebb erkölcsöket? A görög költők művei és

---

*) Ideen zu einer Physiognomik der Gewächse.

Az éjszaki ősnépek énekei sajátos jellemöket az őket környező állatok, növények és hegy-völgyeinek alakjából nyerték. Hogy csak közeli tárgyakról emlékezzem, kit nem száll meg más hangulat a tölgyek árnyában; más hangulat halmokon, melyeket, egyes fenyűk koszorúznak; és ismét más, a zöld réten, hol a szellő a nyír reszkető gallyai közt susog? Ekként, méla, magasztosan felemelő, vagy vidor képeket ígéznek kedélyvilágunk elé hazai növényalakjaink.»

Szóval, e növénynek is meg van rendeltetése, mint mindennek, mit az alkotó bölcsesége teremtet.

XIX.

Szegény madaraink télen.

Alig van állatosztály, melyre az évszakok változása oly szembeszökő hatást gyakorolna, mint a madarakéra.

Még csak hagyján azok, melyeknek két hazájuk van. Ők is busan hagynak el őszkor, de kelet mosolygó ege alatt, bőségtől környezve, könnyen feledhetik bánatukat. De jaj a nálunk maradó apró madaraknak! Nekik a tél rideg napjai alatt a létért nehéz küzdelmet kell vívniok, melyben sokan közülök elvesznek. Ők tudják is ezt, és szomoruan, agódva néznek a hideg évszak elé, mint a szegény munkás, ki nyáron át semmit sem birt magának megtakarítani.

És a madarak legnagyobb része ilyen: szorgalmas, de nem számító, mint az evet, a hörcsög sat. Dolgozik annyit, mennyivel napi szükségletét gazdagon fedezheti. Azontul ugrál, vigad, s a költővel tartva nem törődik a jövővel:

» . . . . ej mit gondoskodnám :
Jó az Isten, majd gondot visel rám ?

De hiszen egyebet nem is lehet várni tőlök.

E költői lények nem arra hivatvák, hogy aprólékos számitással töltsék életöket.

Tavaszkor minden nap s minden óra uj szárnyas vendéget hoz. Ilyenkor, ha bebarangolunk erdőt, mezőt: mindenütt rábukkanunk a kikelet eme szeretetreméltó hirdetőire; lent a völgy el van telve a pacsirták dalával, fecskék czikáznak ott minden irányban, a kertekben a zöldike és tengelicz zöngedeznek, a billegény is megjelen a mocsár felett, bibiczek vigan bukfenczeznek fenn a magasban. A mocsárt szegélyző fűzbokrosnak is megvan saját madárvilága: a nádi zenérek, törpe gémek, a nádasba hálásra ellátó seregélyek sat. A vitzükrén játszó kacsák csillogó vizgyöngy-záport vernek föl szárnyaikkal. Hát még a berkek és lomberdők! Ott van még csak igazában vig élet! Minden bokor vidor dal hona. Bármerre forduljunk, a virágos völgyektől a sötét fenyvesig, lomberdőtől a szirtes bérczekig, mindenütt találhatók, mindenütt felhangzik! daluk, mindenütt mindenikök a felviruló életet és a költészetet hirdeti. — Láttukra szivünk felüdül, s még ha a természet iránt kevésbé vagyunk is fogékonyak, akkor is tudnak bennünk maguk iránt érdekeltséget költeni, képesek felvidítani, megifjítani. Ilyenek ők eme könnyűvérű, genialis teremtmények; ilyen jótevő a hatás, melyet megjelenésök által előidéznek.

Mikor a növények [gyümölcsözni kezdenek : ez azon korszak, melyben a szerelem a madarakra is édes kötelességet ró: utódaik fölnevelését. Minő szeretettel, mennyi kedélyességgel, odaadással, önfeláldozással teljesítik ezt! Minden cselekvényökből kitűnik, hogy a szív gyöngéd érzelve vezérle őket, minek valóban megható példáit adják. A kis családokat boldog összetartásban találjuk, a szüléket felnőtt kisdedeik felett örködve, azokat szárnyalni tanítva. Hanem ekkor már közeledik a vész évszak. Még néhány hét, s elteltek a szép napok . . . Az őszer gazdagon terített asztaláról eltűnnek az utolsó morzsák is, a lég átlátszósága ködbe vész, a lenge ezüst-szálak eltűnnek, s az aszott kórók minden szellő-érintésre szinte kísértetiesen zörögnek . .

Itt a tél.

Hova tűnt el az örökvidor madársereg nagyobb része? Mintha csak tűnő költői álmokképek, nem való lények lettek volna! És mivé lettek, minő megdöbbenéssel átváltoztak az itt maradottak!

Mikor a tél teljes ridegségében beköszönt, a folyamok befagynak, magas hólepel borítja a tájt, s az erdő fáit zöld lomb helyett csillogó zuzmára fűdi: akkor teljesen átváltozik madárvilágunk jellege és természete. Nyári vendégeink már rég elköltöztek. Az erdőket elhagyták szárnyas lakói. Az ölyvek a gabona-földeken egerésznek, a héják az apró baromfiakat és galambokat hajhásznak.

A varjak, csókák, sármányok, bubos pacsirták az utszálon kóvályognak, sőt az udvarokba, város

utczáiba, csűrös kertekbe is bemerészkednek, keservesen szerezve meg élelmöket.

A gyümölcsösök telvék apró madarakkal. Nagyszámu czinkék, fakuszók, ökörszemek sűrögnek ott, közöttük meg-megjelen egy-egy szép tarka harkály, s be-beszól oda egy csapat fenyőrigó. Tartós hidegekben jelenkezik az éjszokról jövő, finom selyemtollazatu selyemfarku-locska s a hósarkanyu sármány (*Plectrophanes nivalis*.) A sövény között a csuk egér módjára szaladgál, hallatva kellemes dalát. Pintyek jelenkeznek sűrögve, hogy bármily csekély élelmet kaphassanak.

Ha nagy havazást tiszta, hideg napok követnek, s kilépünk a szabadba egy csikorgó reggel, midőn az átlátszó lég a nap fényében csillogó jegecektől van eltelve, a zuzmara a fák gallyaira fantasztikus ezüstoffüzéreket aggatott, s lépteink alatt csikorog a keményre fagyott hó: akkor tűnik föl teljes valójában a szegény kis madarak nyomora.

Ekkor minden madár leküzdi az embertől való félelmét, lehető közel vonul annak lakához, nem mintha biznék benne, oltalmat várna tőle, hanem a kétségbeesés resignatiójával; hisz ott némileg védve van a fagylaló éjszaki szél ellen, ott talán lel vagy egy elhullatott szemet, morzsát.

A bubos-pacsirták a gőzölgő ganéj-dombok közelébe huzódnak, vagy csengő panaszos dalukat hallatva, a füstölgő kémény mellé szállanak. Az énekes-pinty feledte szép havasi erdejét, s az udvarra menekülve zeng néha ezüstcsengetyü szaván: de

szava nem vidor, költői, mint ott künn a lombdus fák árnyában, hanem a kétségbeesés egy-egy megszakitott, éles panaszkiáltása. A sármányok ajtónk előtt koldulva jelennek meg, egy-egy veresbegy halk hangon, mint éhenhaló gyermek, hívja fel könyörületünket mind halkabban. Egyszer csak elhallgat, s mikor odamegyünk, már meg van dermedve. »Szegény madár!« sóhajtjuk igaz részvéttel, de azért nem jut eszünkbe a többinek táplálékot vetni. Pedig hányak van még arra szüksége! — Ott a kert melletti bogácskóró ágai között számos tarkaruhás, vörös-csákós tengelicz hasztalan keresve tápot, szomoruan huzódik meg, s a gyümölcsfákon felborzolt tollbundával némán ülnek a könnyelmű czinkék; még e vidor kópék is elveszíték jó kedvöket.

És még nem elég, hogy éhség és hideg üldözik őket, még más vészek is fenyegetik. A karvaly, a héja, e kegyetlen zshiványok, folyton nyomukban vannak. A fák között nesztelenül repülve, villámként csapnak le közéjük, egyet elkapva közölök, a többi fölriad egy perczre, de oly aléltak, hogy alig menekülnek pár lépésnyire. A görény, menyét éjjel fojtják meg szenderökben, mikor talán a kiállott napi szenvedések után szép, meleg tavaszi napokról álmodnak.

És az ember, a teremtés koronája, mit tesz-e szegény, ártatlan lényekért, amelyek mellett, hogy gyönyörködteték egész tavaszon, egész nyáron, egész őszön át, gondosan szedve a rovarokat; vetéseit, rétjeit dusabbá, lomb- és tülevelű erdeit virulóvá teszik — vajjon hála fejében tesz-e ő is valamit érteik?

Az emberek legtöbb helyen nagyon háládatosak, nagyon könyörületesek, szívők megesik az állatvilág eme szerencsétlenjein is, s hogy ne szenvedjenek tovább, nem kimélve fáradságot, csapdákat állítanak, összefogdossák és megeszik őket. Ez aztán igazán alapos segély nem aféle mától holnapig tartó, hanem örök.

Azonban azok a ficzamodotteszú angolok, alapos németek, sőt ma már a svédek is nem fogják fel ezen kurta segély czélszerűségét, és egészen másként járnak el. Legujabb időben Ausztria és Olaszország is e téren revolutionarius ujitók terére léptek.

Mi is fölkérünk mindenkit, de különösen a lelkészeket, néptanítókat s gazdákat: vegyék pártolásuk alá a madarakat, különösen a tél nehéz napjaiban.

Mi e téren kezdeményezők nem vagyunk, de bizonyára sem szégyenünkre, sem kárunkra nem fog válni, ha követjük az uttörőket.

Lám Németországban már rég átlátták, hogy a madarak védelme által nemcsak nemesb kötelességet teljesítenek, hanem abból úgy szellemi, valamint anyagi hasznat is vonnak, mert, míg egyfelől az állatok iránti kiméletes bánásmód szelidíti az erkölcsöket, másfelől a madarak elszaporodása egyaránt jótékony hatást gyakorol a mezei gazdaságra és erdőszetre.

Ép ezért Németországban az ornithologiai társulat kezdeményezése folytán dr. Gloger föllépett a madarak védelmére irt népszerű munkákkal,

melyek ott oly nagy viszhangra találtak, hogy most már évek óta országszerte védelemben részesülnek a hasznos madarak; számukra tavasszal költő-ládácskák állittatnak ki alkalmas pontokon, télen át pedig tápot vetnek nekik mindenféle konyhahulladékból, törekből, gabnaaljból s a többi.

A siker máris igen szép, s például a thüringiai erdő némely helyein, hol kevés volt a madár, a mióta azok elszaporítottak, virulóbbak a fák.

Mult évben Svédországban Gothenburgban alakult a madárvédelemre egy társaság több ezer taggal »madarak pajtásai« »Smä foglarnas vänner« név alatt, mely hasoncélú működésre felszólítja minden ország lakóit, a jeges tenger partjaitól a pálmák hazáig.

Átlátták ezt végre Olaszországban és Ausztriában is, s a két ország megbizottjai a fontos kérdés fölött e nyáron értekeztek is Flórenczben.

Akiket nem birtam meggyőzni a madarak szeretetreméltósága felől, akik félnek, hogy szép cselekedetökért sentimentalismussal fognak vádoltatni, azok vegyék őket pártolásuk alá önhasznokért.

Legyen így; én nem bánom, csak pártolják minél többen kedvenceimet a nyomor, a szenvedés napjaiban.

És ha a férfiak nem tennék, tegyék a nők, kik minden szépnek felkarolói, minden szenvedőnek hő pártolói: alakítsanak minden községben, minden városban társulatokat, amelyek legalább minden másodnap egy, vagy több kitüzött helyre, honnan a hó

gondosan elhárítandó, konyhahulladékot s gabona-
aljból álló táplálékot hintsenek.

A kis szárnyasak még a tél folytán az adakozók
által egyelőre nem is képzelt megragadó bizalom-
mal fogják jutalmazni jó tettöket, tavasszal pedig
édes dallal fogják megköszönni.

XX.

A z i r á m.

Éjszagnak ép úgy meg van költészete, mint a forró övnek, csakhogy valamint teljesen másként nyilatkozik, ép úgy más is a hatás, melyet előidéz. A forróöv derült egével mosolyg le reánk. Ott minden életet lehel: fanagyságu harasztok, csodásalaku illatos virágok, édes gyümölcsessel kínáló fák, tarka szinompában ragyogó madarak, lepkék és rovarok vesznek körül, mintha a természet fényes ékköveinek egész tárházát kimerítve ily tündöklő drágaságokkal borította volna el növény- és állatvilágát. A vér ott gyorsabban kering, a szív melegebben ver, s hevült képzelünk bűvös mesevilágba ragad. És ha a tropicusok zsibongó-életü, tündöklő világát nem is láttuk, csakis a mérsékelt meleg égaljat daltól zengő légkörével, zöld lomberdeivel, cserjeivel, álmokba ringató forrásaival ismerjük, s azután a sors éjszakai égalj alá hajt: akként tűnik fel előttünk, mintha halál országába léptünk volna. Hóborított térek nyulnak tova, a messze távolban összeolvadva a szürke boltozattal, vagy elszigetelve attól sötét-

vörös szirtek által, melyek óriás rémekként tűnnek fel a fehér síkságon. Némák, élettelenek eme vidékek, hol hónapokig tart az éj; és mégis sajátságos érdekekkel bírnak épen az örökkévalónak vélt alkony időszaka alatt. A félhomályba borult égiven rendre néhány csillag tűnik fel, hideg fényben ragyogva. Még elég világos van, hogy minden tárgyat megismerjünk; de mintha mindent fél gyászfátyolon át néznénk, s a jéghegyek, az élettelen hómezők, a gyér mohanövényzet látása az elhagyatás oly szomorító érzését kelti fel bennünk, minő még az éjszaki népeket is meg szokta lepni, az énekes hattyúk vonulásakor. Van is ebben valami megható. Amikor a lég láthatlan magasából aláhangzik bús panaszuk, majd messze távolról imára hívó ezüst harangok kongásához hasonlítható búcsuénekök. Mikor ők, az éjszaktenger eme lakói is távoznak, akkor az élet látszik elhagyni e tájékat; mintha éltünk jobb részét magukkal vinnék, mintha éltünk fonala elszakadt volna, mintha mi is e néma tájban már sirunkba hanyatló néma kísértetek volnánk.

Ez elzsibbasztó egyhangúság közepett változatosságot csakis a légtükrözet (délibáb) idéz elő. Ezen tünemény a magas éjszak nyári hónapjai alatt egymást éri, és oly változatosságban tűnik fel, hogy azt alig lehet leírni. A hosszú, hónapokig tartó telt örök éjével, hosszú éjnélküli nappal követi, a melynek tartama alatt oly nagymérvű légtükrözetek érik egymást, hogy a sarki-tengeren a legtapasztaltabb tengerészek is alig képesek magukat tájékozni, mit főleg azon körülmény okoz, hogy az ottani gyér

légréteg láttani (optikai) csalódásokra annyira bő alkalmat nyújt, miszerint a hajós néha azt hiszi, hogy a jéghegy egészen közelében van, holott az három, négyszer oly távolban uszik tova, mint ahogy képzei.

És az éjszaki fény?

Eme bűvös tünemény, mely a horizonon ragyogó, hullámzó és sugarakat lövelő szivárványként feltűnve, bágyadt tűzfényt önt eme csillogó hólepelrel borított tájakra, amelyek ilyenkor különös szokatlan színben tünnek fel, mintha varázsfényben usznának.

Ki tagadhatná, hogy a hideg éjszak tündéri délibábja, éjszaki fénye s ennek világánál a rubintűzében égő jéghegyeivel is bir saját költészettel!

És mégis! Ha a mérsékelt égálj lakosa, saját érdekét véve irányadóul, jó a föld e távoli vidékére: »elátkozott országnak« nevezi azt.

Saját szempontjából igaza lehet; azonban a természet gondoskodott arról is, hogy a földteke eme barátságtalan része is hozzáférhető legyen, s lakosokkal birjon, kik hön ragaszkodnak az örök hó- és jéghegyek eme birodalmához.

És minő egyszerű eszközökkel érte el célját! Megajándékozva e zordon tájakat néhány állat- és növényfajjal, melyek ott és kevés kivétellel csakis ott tenyésznek.

Minő csekély ezek száma, s mégis elegendő arra, hogy lakható legyen a magas éjszak!

A nyirfa, néhány moha-faj, és az irám, ezek a lappok, szamojédok fő életfentartói.

Főleg az irám. Ez állat ama zordon égálj alatt nélkülözhetlenebb, mint a teve kelet lakóinak. Ő he-

lyettesíti a lovat, szarvasmarhát, juhót. Mert a házi állatok közül a kutyan kívül egy sem kísérte az embert eme lakálytalan vidékekre, hol csak az irám érzi magát honosan. Az ő létével szoros kapcsolatban áll a lakosság léte. Ily nagy befolyást gyakorolván a magas éjszak népeire, természetes, hogy azoknak életmódja változatlan marad, mivel egész lelki működésöket majdnem kizárólag é lénynek szentelik, mint a mely nélkül a túlvilágot is alig birják képzelni, minnek viszont kikerülhetlen következménye, hogy ama népek magasabb szellemi fejlődéséről szó alig lehet.

Az irám sokban hasonlít a mi erdeink gimszarvasához, de viszont sokban el is tér attól. Alakját illetőleg, nem oly sugár, kecses, ruganyos, könnyed; hanem látszólagosan nehézkes. Lábai vastagok, hasított patái szélesek, hogy ne engedjék a hóba alá-süppedni. Nyaka rövid, vastag, vizirányosan előre-nyúlt, alul hosszan lecsüggő szőrrel. Ugrani nem szokott mint a gim, hanem gyors iramban halad tova. Fejét nem emeli büszkén magasra, mint ez, hanem alácsüggeszti, mintha nehéz agancsainak súlya aláhuzná. Agancsai nem ágazottak, hanem fölül szélesek, reczézettek, 15—20 font súlyosak és annyira különböznek egymástól, hogy igen bajos egy pár hasonló példányt kapni. Sajátságos az is, hogy az irámtehén is agancs-csal bir, mely a gimtehénnél hiányzik. Agancsait minden évben változtatja. Különös tulajdona, hogy járás közben oly csattogó hangot hallat, mely ahhoz hasonlít, midőn valaki ujjait ropogtatja. Sokáig nem tudták, mi ennek oka, mig rájöttek, hogy azt csülök-forgóinak egymáshoz csapkodása idézi elő.

Szinezetére nézve is különbözik a gimtől. Nyaka, farka, hasa szennyesfehér, testének többi része sötét barnaszürke, télen kevésse világosabb, Grönland- és Spitzbergen tej-fehérek is fordulnak elé a vadonélők között, de ezek majdnem oly ritkák, mint nálunk a fehér róka.

Táplálékát nyáron át fű és moha, télen át kizárólag moha képezi, melyet lábaival kapar ki a hó alól. A csordákat rendszerint minden gondozás nélkül magukra hagyják, és csakis akkor őrzik-éjen át, ha a farkasok által tulságosan üldöztetnek.

Az irám minden igénytelensége mellett mégis inycenz a maga módja szerint, mivel a mohának csakis felső, bokros részét eszi meg, és ha azt már lelegelte, mind messzebb távozik gazdája kunyhójától. Ez azon idő, midőn a vándor lappok- és szamojédeknek meg kell változtatniok tartózkodási helyöket. Nem annyira ők terelik tova irámjaikat, mint inkább általok kényszerítettnek a távozásra. Ilyenkor nagy mozgás támad a tanyán, melyben azonban legkevesebb részt a férfiak vesznek. A nők feladata az előre meghatározott napon felszedni a sátort, összepakolni a kevés házieszközöket, és azokat a szánákra rakni.

Eközben a férfiak lánczon tartott ebeiket eleresztve, azoknak sajátyszerű fütttyentéssel jelt adnak a szétcsatangoló csorda visszaterelésére. Eme kicsiny, gyöngé állatoktól annyira félnek az irámok, hogy zaklatásaik által könnyen engedik magukat visszatereltetni. Gazdájok lesen állva vár reájok, s a teherszállításra kijelölt állatokat agancsaikra vetett

hurokkal ügyesen fogja el, mely műtétnél gyakran festő ecsetére méltó jelenetek fordulnak elő. Mikor már a szomszédok is mind felkészültek, előre kijelölt helyen összegyül a társaság, s aztán hosszú karavanokban vonulnak tova, mint a magyar szokta mondani, amugy torony irányában, azaz árkon bokron át, a hólapályokon át csakugy, mint a száraz téren vagy a mocsárookban anélkül, hogy szánjuk abba besüppedne.

Az irám szerszámozása nagyon egyszerű, és vezetése egyes gyeplő által eszközöltetik.

Mocsáros helyeken nem halad a szán ökörvonatnál gyorsabban, de ha befagyott folyam, vagy más nagykiterjedésű vízer- és öntésre jut, minő számos van a »Tundrá«-nak nevezett mocsáros tengerpart vidékén, akkor etetés nélkül 10—14 német mérföldet haladnak naponkint, csakis egy-két perczre pihentetve minden másfél vagy két mérföldnyi távolra, mit az oroszok jellemzőleg rövid- vagy hosszú szamojed lélegzetvételnék szoktak nevezni.

Az új tartózkodási hely választásánál a vándorlappok és szamojedek sokkal nagyobb tekintettel vannak állataikra, mint saját kényelmökre, és csakis oly helyen ütik fel tanyájokat, hol azok számára bő táplálék s alkalmas tartózkodási hely mutatkozik.

Az irám életében csakis mint vonó vagy teher szállító állat hasznosittatik. Vaj-, sajt-készítésről fogalommal sem bír a benszülöttek legnagyobb része. Ami annál feltünőbb, mivel a sajtneműeket rendkívül kedvelik, s drága áron vásárolják az orosz kereskedőktől. A tejet rendszerint egy sóskanemű

savanyu növénynyel megoltják s párórai füstölés után iszszák, mint valami kellemes zamatu italt, dacára annak, hogy az hánytatónak is beillenék.

Eszerint az irám valódi jelentősége a tulajdonosokra nézve, csakis halála után kezdődik. Húsa a lappok- és szamojedeknek majdnem egyedüli táplékát képezi, habár mással is elláthatnák magukat, mivel nyáron át a Tundrán sok faja tanyáz a vízi- és gázlómadaraknak; halak is találhatók, és a mocsárok között számos, kellemesízű bogyó terem; de e nép sokkal lustább, hogysem fáradságot venne magának azok befogása- vagy a bogyók gyűjtésére, pedig ha rászánják magukat, igen ügyes vadászok és halászok. Az irám husát frissen eszik, vagy füstölve, mely utóbbi minőségben kereskedelmi czikkül is szolgál.

»Az irám levágatása, írja egy német utazó, valódi ünnep a szamojedeknél. A gyermekek örömujjongva ugrálják körül az áldozatul kiválasztott állatot, a házinő pedig ott áll mellette, várva férje parancsaira. A vendégségre hívott férfiak egyike agancsainál fogva tartja, másik oldalvást áll késsel kezében, tulajdonosa pedig eléje lépve fejszeütéssel teríti le. Erre az oldalvást álló rárohan, és beleüti kését, de oly ügyességgel, hogy egyetlen csöppvérnek sem szabad kifecscsennie.«

Ezután kezdetét veszi a lakmározás. A legizletesebb szeleteket a gazda és vendégei kapják. A nő és gyermekek csak azután következnek. A maradékot elteszik.

A szamojed gondtalanabb a lappnál, és nem gondolva a holnappal, csakis a mának él, addig eszik, a míg bírja, azután koplalni is tud. Midőn az éhség

kezdi környékezni, leül a tűz mellé, s egykedvűen köpköd abba, míg éhsége türhetetlenné kezd lenni, akkor aztán levág egy más irámot s lakmározik addig, míg husából tart.

Az irámnak egyetlen része sincs, melyet ne használnának. Csontjaiból különböző házieszközöket fagnak. Izomrostjai és vékonyabb belei fonál és zsinor gyanánt szolgálnak. Agancsai- és patáiból kitűnő minőségű enyvot főznek. Bőréből sátrát, ruházatot, ágyneműt készítenek.

Az irám tavasszal ellik s másnap már vigan járkál. Ez állat többféle betegségnek van alávetve. Sokat kinozza egy kis bögöly-faj is (Oestrus Tarandi), mely petéit bőre alá rakja le, azok kikelésekor gyuladás támad, mely oly nagy fájdalmat okoz, hogy a szegény állatok ilyenkor örülten szaladnak szanaszét. Ilyenkor a lakosok csordáikkal a kövér legelőkkel bíró erdősvidekről a tengerpart közelébe költöznek, mivel ott csekélyebb számmal tartózkodik a bögöly.

E kis légy rendkívül káros befolyást gyakorol az irámtenyésztésre. Miattuk kénytelen a lapp csordáit a soványabb táplálékot nyújtó tengerparti legelőkre hajtani, hol állatai elsoványulnak s utközben sok gyöngye tavaszi borju elpusztul. Ezért nem települnek le a vándor lappok, s nomád életet folytatva, szellemileg nem fejlődhetnek, minek egyik fő okozója eszerint ama kis bögöly.

Van az irámnak még egy elkeseredett ellensége: ez a farkas. Télen át, mikor a vihar elől az erdők sűrűjébe huzódnak, eme vérszomjas állatok

csapatonkint követik. A szamojed csak akkor kezdi védeni őket, amidőn a farkasok túlságosan garázdálkodnak közöttük, egyesek elejtését nem veszi tekintetbe, mivel a farkas az irámnak csak vérét szívja ki, s ekként húsa megmarad tulajdonosa számára, ki azt ép oly jóízűen eszi meg, mintha az állatot maga vágta volna le.

Igy válik az irám hasznossá élteben és halála után.

Ez állat képezi a sarkvidéki népek gazdagságát, gondoskodásuk és szeretetök tárgyát.

Az irám tette lehetővé, hogy ez oly kevéssel beérő népeknek története, boldog multja volt. De amit megszerzett számukra egy állat, azt megirigyték az emberek és elrabolták tőlök.

A haszonlesés és kapzsiság e kietlen vidéken is utat tört magának, és megsemmisítette azt a patriarchalis békét, csöndes, együgyű boldogságot, a mely ott uralkodott.

Jöttek orosz kereskedők, kik a lappok földjén letelepedtek, a szamojédek között pedig ismaeliták. Ezek egyetértve a hivatalos közegekkel, rendszeresen elszegényítették a népet. Kizsákmányolták tudatlanságát, vágyat keltének benne haszontalan csecsebecsék iránt, felhasználták egyesek tunyaságát, sőt még azt elősegítették, hitelt nyitottak számukra, s hallatlan magas áron számították be a nekik adott árukat.

Még csak néhány évtized előtt számos lapp volt, ki 2—3000 darab irámból álló csordával birt, s a legszegényebbnek is volt egy két száz darabja. Most

alig van egy kettő, ki ezer darabbal birna, és soknak egy sincs. Kilátásuk sem lehet újbóli vagyonosodásra, mert a betelepültek elsajátították legjobb legelőiket.

A lakosok fájdalmasan emlékeznek vissza szép multjokra, melyet oly csodás mesékkal szőnek össze, hogy abból Müggé Tivadar egy költői becsesl biró regény tárgyát meritheté.

Hőse az ősz Afraja, egy gazdag hegyi lapp, e csodás titokszerű lény, kit a nép tisztel, csaknem imád és mégis fél: egy ravasz öreg, ki mindig a titokszerűség homályába vonul vissza, hogy tekintélye fénykörét megtarthassa babonás népe előtt, melynek szenvedései mélyen bántják, melyet zsarnokai ellen fellázítani és ismét boldoggá tenni akart.

Afraja ereje megtört...

A lappok elnyomorodtak.

Múltjok szebb napja lehanyatlott, talán örökre, s most a lapp a tél hosszú éjén át elmerengve, bus regéket beszél Afrajáról, kit földfeletti lénynek tart; e csodás férfiuról méla dalokat zeng, melyektől siralmasan viszhangzanak az éj homályában derengő hó-hegyek.

XXI.

Éjszak pálmája.

Bizonyos állatok és növények léte szoros összefüggésben áll egy vagy másik nép élet- és mivőlődési történetével, költészete-, szokásaival.

Keleten ilyen a növények között a pálmafa, melyet legrégibb időktől fogva maig megénekel, számos költő, s a középkorban egy szultán, fiának menyegzői ajándékképen mesterségesen készült s drágakövekkel kirakott pálmafát adott, mint az erő, hatalom és gazdagság jelvényét. Helyesen, mert a pálma a valót az ideállal, az életet a költészettel egyesíti; nemcsak hogy imponáló jelenség e szép, nagy fa, hanem a keleti népek valódi jótevője, mert jólétök forrása eme hatalmas növény életnedvében rejlik. Az egyiptomiak szent ibiseik bebalzsamozott hulláit hagyák emlékül reánk. A csalogány és rózsa nagy szerepet játszanak az arabok és perzsák költészetében. A teve, igaz, nem ébreszt bennünk alakja által költői gondolatokat, de a puszták eme hajója nélkül járhatatlanok volnának kelet óriás területei.

Ily nagyjelentőségű állat- és növényekkel nemcsak a dús életerejű kelet bir, hanem égövünk, sőt a

zordon éjszaki vidékek is. Így a sarkvidék több szigetén az emberek léte néhány vízi madár létéhez van kötve; a lappok és szamojedek az írámszarvas és nyirfa nélkül nem élhetnének lakálytalan honukban.

A nagy földrajzi elterjedésű nyir az éjszaki népeknek több, mint a pálma a keletieknek, s már a szanszkrittek figyelmét magára vonta, akik elnevezték azt »tündöklőnek.« Hogy az ó-korban mily tiszteletben részesült, azt leginkább a régi költészet tünteti fel.

A természet iránt oly fogékony németek költeményeik- s regéikben gyakran emlékeznek meg róla.

Az éjszaki népeknél az ezen fa iránti előszere- tet majdnem cultussá fokozódik, mivel ott sokkal nagyobb jelentősége, mint bárhol másutt.

E sajátságos, mysticus külsejű fáról így szól egy régi, politikai jellegű lengyel népdal:

»Nyirfa, nyirfa,
Ezüstözött nyirfa!
Téged oh mi bánthata! ?
Miért merülsz bánatba?«

»A mi megdermesztett
Nem a fagy, a merev,
A szél, mely megreszkettet,
Sem a zugó patak, a hideg,
Mosva el alólam a földet;
De jöttek, hozva fergeteget
Messze földről, vad tatárok
Letördelték gallyaimat,
Nagy tüzeket abból raktak.

A zöld gyepet köröskörül
 Eltaposták kegyetlenül.
 Tűzők helyén fű nem terem,
 Nyomuk után kivesz minden.
 A patakból ló nem iszik,
 Hol szomjukot ők enyhítik,
 S a seb, melyet nyilok ejtett,
 Fájl, sajog, s a sirba vezet.«

A nagyhirű finn nemzeti eposban, a Kalevalában is szerepel. Eszerint Wainämöinen, midőn elveszíté csukaszálgákból készült hárfáját, busan barangolt az erdőben, hol egy nyirt hallott zokogni, s hozzá lépve kérdé: miért szomorkodik?

A nyír elpanaszolja, minő elhagyott, s hogy türnie kell annyi méltatlan bántalmat.

A hős megszánva, hárfát készít belőle, mi ama magyar népdalra emlékeztet, mely szerint a fiu a bánatos jávorfából furulyát farag. Hárfájára hur helyett egy bájenekü dalnokné hajszálaít feszíti, s csengő, ezüst hangot kölcsönöz a kakuktól, mi által oly hangszert nyer, mely elbűvöl mindent. Hallatára felvidulnak a mogorva fenyők, s kéjittasan ugrálnak hangot csal ki a szirtből, magához csalja általa az erdő állatait, a lég madarait, a víz halait; még a férgek is kibujva földalatti mély rejtekökből, lábaihoz csusznak.

Igy ünnepelték éjszaki népek a nyirt, mit ez tőlök teljesen meg is érdemel.

Ámde tagadhatlan, hogy eme messze elterjedt fa nemcsak éjszakon bir jelentőséggel, hanem a mi égaljunk alatt is képes a természetbarát figyelmé-

magára vonni, mivel egész valójában van valami idegenszerű, a többi fanemektől eltérő, bánatos, titokszerű, mi megragad. 30—80 láb magas, karcsu s vékony fehér hártyával borított törzse, főleg nálunk, hol hátterét gyakran fenyük képezik, élesen kirí eme sötét fák mogorva zöldje közül, különösen este, midőn a hold világánál bágyadt ezüst fényben tündököl, mi által bizonyos kísérteties kinézést nyer; fokozza e hatást még az, hogy erőtlenül lehajló, háromszögű levelekkel szegényen beaggatott gallyait megreszketteti minden kis szellő, mely áthatolva közöttök halk, bus sohajként hangzó méla zsongást idéz elé az éj néma csöndében.

Megvallom őszintén, hogy bizonyos neme a sentimentalis hangulatnak szállott meg, midőn először láttam egy más faneművel, nem vegyített, nagyobb nyirerdőt Gera mellett, Németországban. E szép erdő a városiak büszkesége, s önelégültséggel figyelmeztettek, hogy Roda felé menet, az uttól jobbra nézzem meg a gazdag szappanos szép, regényes erdejét. Proza és poesis oly furcsán találkozott eme jóindulatu figyelmeztetésben, úgy, hogy lehetetlen volt el nem mosolyodnom, miután alkalmam volt ismerni a jó geraiak nemes gondolkodásmódja és nyárs-polgáriasságának sajátos összeolvadását. Kezet nyujtva ismerőseimnek, kocsimba ugrottam, és hajtottam ki a szép csillagos éjbe. A közel mult napok képei lebegtek körül. Feltűntek előttem a jó öreg német iskolamesterek, kik Gerában épen gyűlésöket tartották. A tánczvigalom az aristocratico-democratico-miscroscopicus Reusz-Sleiczi

hercegi udvarnál tarka vendégseregével, hol nem utolsó helyet foglalt el az ép említett gazdag szappanos. E közben kiértem a városból, a hold is éppen felbukkant, ezüst fényt vetve a nyíresre, és én egészen elbűvölten merültem az előttem elterülő erdő nézésébe, mi annál természetesebb, mivel a jelenet új volt előttem, ki addig nem láttam más fanemekkel nem vegyített nyírest. Itt egyik bágyadt fehérfényű törzs a másik mellett emelkedett, még fénylőbb- és fehérebbnek tűntetve fel a köztük levő sötét ür által. Gallyaik, a gyászfüzéihez hasonlóan, mintegy aléltan hajoltak meg, s reszkettek a szellő érintésére gyöngé nádszallakként. Az éji rovarok sajátságosan zsongva rajongták körül az édes nedvvel izzadó sudarakat, melyek ide-oda hajló gallyazatukkal csendes tulvilági szellemekként tűntek föl, minőket a regevilágból ismerünk.

E látvány oly kellemes benyomást tett reám, hogy abban több ideig akarva gyönyörködni, leszálltam kocsimból, s az erdő felé indultam. Fuvarosom határozottan ellenszegült szándékomnak, mert szerinte igaz ugyan, hogy e helyen nem üzik rossz szellemek gonosz játékukat; »de hallja csak az ur — folytatá — ama sóhajtó és susogó hangokat, nézze csak a fehér törzsek előtt eltűnő, egymást üző árnyakat, no meg aztán gondolja meg, hogy ez erdőben a madár sem fészkel, ki tudja miért kerüli?« — — — —

Hasztalan mondtam, az a hang a szellő susogása, a rovarok dongása, az egymást üző sötét alakzatok, az ingó gallyak árnyai, s a madár azért nem kedveli fészkelő helyül a nyírfát, mivel gyér levél-

zetü gallyazata kis lakának elég biztos rejthelyet nem nyújt.

Ő hitetlenül rázta fejét, határozottan kijelentve, hogy ott hagy, ha az erdőbe megyek, mivel nem akar magára felelősséget vállalni.

Tovább hajtattam tehát, meggyőződve afelől, hogy minden igyekezet daczára a mivelt Németországban sem sikerült még teljesen kiirtani az előítéletet.

A nyir legfestőibb kiegészítője a tájképnek, tópartokon, szirtek között, vagy sötét erdők háttéréből kiemelkedve, tavak mellett, különösen a vihart megelőző nyomasztó csöndben, a mikor a sötét fellegek árnyat vetnek a víz színére, mely óriás fekete tükörként tűnik fel, s kirívó ellentétet képez a partjain fehérlő törzsekkel. Csalódnék azonban, aki azt hinné, hogy valamely komor táj sötét benyomását szelidíti megjelenése által; ép ellenkezőleg amaz erőtlenség s hidegség által, mely egész valóján előmlik, még fokozza azt. Emellett e fa még sok helyen elnyomorult, szegényes, mintha az élet terhei alatt meggörnyedve csenevészett volna el.

Oly jelenség ez, mely a növényvilágban gyakran fordul elő.

Oka természetes.

Az állat ö n t u d a t o s mozgási erővel bir, ott él, ott tartózkodik, hol akarja, s habár tagadhatatlan, hogy bizonyos határ, melyet át nem léphet, még a »lég ura« a madár számára is, kijelölve van, e határok között elég tág tere nyilik az idő viszontag-

ságai, üldözés, vagy más kedvezőtlen körülmény elől menekülni.

Nem így a növény.

A sors üzi vele gyakran szeszélyes játékát. Magvát, gyermekét elkapja a fergeteg, továbbviszi a madár, s ott kell gyökeret vernie, ha élni akar, hová a véletlen veti. Ekként történik, hogy néha ott tűnik fel egy növény, hol azelőtt soha nem láttatott. Ha edzett természetű, kevésbé kedvező körülmények között is fentartja magát, habár a nyomor, a létért való nehéz küzdelem, ép úgy meglátszik rajta, mint a sorsüldözött emberen.

Valószínű, hogy a világpolgári jellemű nyirt is a sors szeszélye dobta tova a szélrózsa majd minden irányába, s ekként eszközölte nagy elterjedését. Indiától az éjszaki sark 70-ik fokáig hatol. Az európai hegyeken 4—6000 láb magasságig tenyész, a Hymalayán 13,000 l. a tenger színe felett található. Az Altain 5000 lábnyinál fentebb nem hatol, és Skandináviában csakis 2500 lábig.

E nagy elterjedés okozza, hogy e fa 32 válfajjal bir, mivel a különböző égalj és talajminőség rendkívül nagy befolyást gyakorol alakulására.

Rendszerint fűz, fenyő, szeder, hangafű s más havasi növények társaságában jelenik meg. Nagyon kedveli az agyagos és nyirkos talajt, verővényes fekvést, és a hosszú tél hidege után a meleg nyarat.

A közép-európai hegyeken száz éves kort elérő példányok jönnek elő, melyeket ott cser és tölgyek között találunk; gyakran a fenyves előcsarnokát képezi a nyir erdő, s valószínű, hogy ily helyeken a fenyüt

követte, azaz miután a fenyű kiváगतott és mivelésére elég gond nem fordítottatott, a gyorsan fölserdülő nyír a lassan növé fenyű hajtásait előlte, mintegy megboszulva magát azért, hogy a sötét fenyűk maguk között a meleg sugarak után epedő nyírt nem türik meg. Udvarhelyszékben, az oláhfalvi hegyeken a fenyves szélén nyulik egy nyírfaedő széles szalagként, egyszersmind határvonalat képezve fölfelé a fenyűk és lefelé a tölgy és mogyorós között. Magasabb pontról nézve, emez egymást követő fanekek színárnyalata kedves látványt nyújt, amint a mogyorós sárgás zöldjét a tölgy és utóbb a nyír élénkebb színe váltja fel, s azt egyszerre elmetszi a fenyves sötét színe.

A nyír, minél tovább hatol a sarkvidék felé, annál inkább kell küzdenie a kedvezőtlen égaljjal, annál inkább elcsenevész. A szép fa, mely éjszaki Oroszország és a Finnföld zöld rétjeit szegélyezi, Kamcsatkában már csak tíz láb magasságra bír nőni, a szamojedeknél már csak öt-hat lábnyi, sőt Novaia-Zemlyánál egy lábnyi törpévé válik, és mégis, eme kitlen vidékek ember- s állatélete e szegény fától függ.

Ekként e fa jelentősége megfordított arányban áll más növényekével, mivel azon arányban növekedik, amely arányban ő maga mind inkább elcsenevész.

Nálunk, hol oly diszesen tenyész, csak itt-ott csapolják meg sudarát édes nedvéért, a fiatalokból kerti butorokat készítenek, vékony gallyait is ma már inkább csak seprőnek használják az iskolában, s nem tartják többé oly hathatós nevelési eszköznek, várázsvesszőnek, mint régente.

Egészen más helyet foglal el éjszakon, hol tulajdonképeni hazája van, az éjszaki szélesség 64 fokától kezdve, hol a fenyü megszünik, s hol nagy-kiterjedésü erdőket képez, melyek az éjszaki vidék komor jellegét hordják magukon, s valóban nem csodálkozhatunk, hogy oly mélabusak a lappok, finnek és oroszok népdalai, melyek ily környezet behatása alatt születnek, melyek oly gyakran szó-lalnak meg eme halálsápadt fehér erdőkben.

Még távolabb éjszakon, hol már majdnem egészen eltörpült, ott kezdődik áldásos küldetése. A lapp földön, Kamcsatkában, a szamojédeknél a nyir táplálja a *lemminget*, magva kedves eledele a csiz, lenike, hó-, nyirfajd- és nyulnak. »Midőn rügye duzzadni kezd» — írja egy természetbarát — »a nyirfajd-kakas felhagy csöndes, magános életével, s élet-halálra küzd, majd bizonyos helyeken*) el-kezd dürrögni. Sajátságos durrogó, turbékoló, füttyölő hangokat hallat bohokás mozdulatok között, aztán felborzolja nyaktollait, sötétkék zománczu szárnyait csattogtatja, s esztelenül ugrál ide oda.« E kihívásra rendesen megszokott jelenni egy más harczvágyó kakas, s a győztes a viadalt bámulva néző jérczékkal elvonul. Megszólal e tájt a kakuk és veresbegy is. A fák sudarain nyest és menyét vigan szaladgálnak, a rovarok zsongva röpkedik körül a törpe erdő édes nedvet adó fáit, szóval a nyir rügyének fakadása új élet ébredését jelenti az egyhangu tájakon. De a nyir nemcsak az állatokat táplálja, hanem az éjszaki

---

*) Valamely erdei tisztáson.

lakos markát is megtölti, mint egy éjszaki utazó mondja, mert alkalmat nyújt ipara kifejtésére.

A sarkvidék lakatlan volna, ha nem léteznék ott az írámszarvas, a kutya és nyir. Igaz, hogy a kamcsatkai kenyérliszt-anyagul csak szükség idejében használja a nyir kérgét, a gangesi hindunak is csak századok előtt szolgált papirul, melyre szent könyveit irta; de azért ma is nélkülözhetetlen a magas éjszakon. A grönlandi héját és kérgét használja házfedélre, az amerikai törzséből készíti halászcsonakját. Nyirgalylyal tüzel az éjszaki lakos, nyirnedvvel cserzi ki az orosz a bőrt; az irodalom is háladatos lehet iránta, mivel nyirszénből készül a legszebb nyomdai festék, sőt más festéket is nyerünk belőle, mivel timsóval megfőzve, szép zöld színt ad, krétavegyítéssel sárgát. Scene kohok- és hámoroknál is használtatik, fája pedig igen alkalmas asztalos-munkákra. Hársából éjszakon vizmentes szövetet készítenek ponyvák, takarók, sátrak, utibőröndök előállítására. A sarkvidéken levelét köszvény elleni gyógyszerül használják. A nyirnedv erjesztve a miveltebb éjszaki lakosok készítésmódja mellett pezsgőborszerű kellemes italt ad.

Csak rövid vázát adtam ezen fa nagy jelentőségének, de úgyhiszem, hogy ennyi is elég annak kitüntetésére, miszerint méltó ama figyelem- és tiszteletre, melyben az éjszaki lakosok által részesíttetik.

XXII.

A lég daliája.

Ha a madarakat az emlősökkel párhuzamba állítjuk vagy jellemöket tekintjük, bizonyos rokonságot fedezünk fel a két állatosztály különböző nemei között. A czinke önkénytelenül az egeret juttatja eszünkbe, a bagoly szárnyas macskának nevezhető; a kajdács a majomra emlékeztet, s a sólyom, eme nemes szárnyas, a lég daliája, a madarak között, a büszke oroszlán képviselője.

Nézzük csak közelebbről e madarat, és állításom igazoltnak, hasonlatom találónak fog feltűnni.

A sólymot nemcsak erő és ügyesség jellemzik. Ő kitűnik bátorsága, vadászszenvedélye, méltóságteljes magaviselete s nemes érzelem által, minővel az önérzetes harczi szokott birni.

A sólyom legtöbb faja büszke erejére, ügyességére és eszélyességére, és méltán, mert ha bár bátrabb minden más madárnál, de szenvedélyén ural-

kodni tud, és méltóságáról meg nem feledkezik. Ezek azon tulajdonok, melyek által kivivta az emberek becsülését is, mivel azok benne merész szárnyas harczfit ismertek fel, ki ellenét soha nem támadja meg orozva, hanem nyílt csatára hívja fel.

Rabol, igaz, önfentartási ösztönből, de nem vérengző, nyomorult gyilkolási vágyból nem üldöz egyetlen állatot sem. Kiszemelt áldozatát sem támadja meg lopva, alattomosan, hanem délczegen harczra hívja ki; jelenlétét éles kihívó sivitással adja annak tudtára, s ha az hatalmas ellenétől remegve elrejtőzik vagy földre lapul, a sólyom nem kapja fel, mint más gyáva orvmadarak szokták tenni, hanem fölveri, hadd álljon vele harczot, vagy keressen menekülést, a mint tud, futás vagy röpkedés által, mert a nemes madár nemcsak zsákmányt akar szerezni, hanem vadászszenvedélyét is kielégíteni.

A sólymok családja két fő csoportra oszlik. Ezek a nemes és közönséges sólymok. Én ez alkalommal csakis a nemes sólymok főképviseelőinek rövid leírását adom. Ezeket a közönséges sólymoktól első tekintetre megkülönböztethetjük; testök erőteljesebb, szárnyaik keskenyebbek és hosszabbak, testtartásuk büszkébb, szemök nagy, ragyogó. Csőrük tövétől kezdve pofájukon végig barkóhoz hasonló fekete vonal húzódik, mi szintén biztos ismertető jelöklül szolgál, mivel a többi sólyomféléknél ez nem fordul elő. Színezetre nézve keveset különböznek a fajok egymástól, kivéve az éjszakon lakó vadász-sólymot; életmódjuk is sokat hasonlít egymáshoz. Ez

okból csakis a hazánkban gyakori vándorsólyom és az izlandi- vagy vadász-sólyom leírását fogom adni.

A vándorsólyom (*Falco peregrinus et communis*. Wanderfalke. Entenfalke) a hazánkban élő sólyomfajok legnagyobbika. Hossza 18—21, röpterje 36—48 hüvelyk. A him mindig jóval kisebb a nősténynél. Színezete, mint általában az orvmadaraknál, nem élénk, hanem az egyszerű színek beosztása által kellemes hatást idéz elő. Fölül barna, alul fehér barna foltokkal tarkálva. Azonban csak az átmeneti tollazat ily igénytelen, a vén madár igen szép színezetű. Fölül hamvasszürke, fekete keresztszalagokkal hullámosan tarkálva, alul fehérbe átmenő sárgás, egyes fekete karczokkal, farka szürke 9—12 fekete keresztsávolylyal. Szeme barna, ragyogó csődei citromsárgák.

Hazánk bérczes vidékein, erdős helyeken tartózkodik. Hajdan vadászatra használták, s tanulmányosságáért a sólymászatot kedvelő őseink által nagy becsben tartatott. Ennek jeleül szolgálnak Magyarország-és Erdélyben a sok Solymos Sólyomkő s a többi ehhez hasonló helységek és szirtok nevei. Fészket többnyire szirtre rakja, néha toronyra; így néhány év előtt egy pár Erdélyben a szászsebesi tornyon fészkelte. Székelyföldön a kiruji fürdőn közvetlenül a fürdőépületek mellett emelkedő szirtfalon tanyáz egy pár több év óta.

A vándorsólyom megérdemli, hogy a nemes sólymok közzé sorozzák. Testtartása egyenes. Röpte kitartó és rendkívül gyors. Néha szárnyaival sebesen evezve száll tova, máskor egyetlen szárny csapás

nélkül villámgyorsan suhan el, mint tűnő gondolat. Nem létezik madár, amely röpülésben túltegyen rajta, az oly sebes fecskét is elkapja röptében. Egy gondos észlelő szerint egy óra alatt 150 angol mérföldnyi területet képes átröpülni. De nemcsak testalkati tökélylyel bír e madár, hanem sok egyéb képessége is nagy mértékben kifejlett. Annyira óvakodó, hogy csak a legritkább esetekben engedi magát szenvedélye által elragadtatni. Az őt fenyegető veszélyt azonnal észreveszi, s ügyesen kikerülni tudja. Emlékező tehetsége és ébersége bámulatos, mely tulajdonai által a madarak legfélelmesebb ellenségévé válik. A betanított sólyom a vadon élőnél még mérészebb, s oly nálánál nagyobb vadra is rácsap, melyet szabad állapotban soha nem támad meg. Perziában az otthonos, s a miénkhez sokat hasonlító vándorsólymot az antilopok vadászatára is használják, s oly nagy becsben tartják, mint vadászebeiket s nemesvérű lovaikat.

A vándor-sólyom emlőst soha nem támad meg, hanem a tűzoktól elkezdve le a legkisebb szárnyasig egyetlen madár sincs biztosítva támadása elől. Különösen a foglyokat, kacsákat és galambokat üldözi. A párok rendszerint együtt vadásznak. Miután kora reggel fenn a magasban egymással enyelegve játszanak egy ideig, alább szállanak s tova röpülve zsákmány után kémlelődnek erdő, mező és vitzükrök fölött, mignem áldozatukat megpillantják. A legtöbb madár menekülhetne, ha rémülésében eszeveszetten nem tenné a legostobábbat, mit csak tehet; ha egyszerűen a földhöz lapulnának, mentve volnának, mi-

vel a sólyom soha nem ragadja el a földhöz lapult madarat, de a félelem esztelenekké teszi őket, ijedtökben felröpülve akarnak menekülni, és veszve vannak. A galambok, amint észreveszik, gyorsan röpülnek duczaik felé, s elég eszélyesek mindig a sólyom fölé emelkedni, jól tudva, hogy e madár mindig felülről lefelé csap, s ha egy-két kísérlete nem sikerült, szégyenülve vonul vissza . . . Legnehezebb menekülni az üldözött madárnak akkor, mikor a sólyompár együtt vadász; ilyenkor egyikök a földszíne felett suhan tova, a másik bizonyos magasságban felette szárnyal s ekként közbe veszik kiszemelt áldozatukat. Megesik azonban néha, hogy a sólyompár összevész zsákmánya felett, s ilyenkor sikerül az elfogott madárnak a menekvés. »Valóban megindító — mondja Brehm — látni az ily módon menekült pacsirtát, mint emelkedik föl a magasba, csengő dallal fejezve ki örömét.« A figyelmes észlelő azonnal észreveszi, minő fajhoz tartozó sólyom közeledik. Közöséges sólyomféle közeledtére összesereglenek a varjak, fecskék, gébicsek, billegények, és nagy zajjal veszik üldözőbe; de ha vándorsólyom mutatkozik, elnémül a hetyke sereg, s mindenik tagja igyekszik menekülni, ahogy s a merre csak lehet, még a faggatózó varju is felejtí a tréfát s kereket old, illetőleg eszeveszetten szárnyal tova.

Azonban a vándorsólyomnak is vannak ellenségei, nem testi vagy szellemi tulajdonokban felette álló lények, melyek előtt meghunyászkodnia kellene, hisz a leggyorsabb madár sem bírja őt a kék úrben utólni, a legravasabb sem bír rajta kifogni;

hanem olyanok, melyeket megvet, s melyek természetökhöz hiven e megvetést hasznukra fordítják; ezek az ölyv és kánya, eme tunya orvmadarak, melyek sem eléggé merészek, sem eléggé erélyesek, hogy ügyesebb vagy erősebb madarat megtámadni mernének, hanem nyomon követik vadászatain a sólymot, s ha az zsákmányra tett szert, addig üldözik, faggatják, míg ő eleresztve zsákmányát mintegy oda dobja nekik, hadd lakmározzanak rajta a nyomorultak.

No de ezen nincs mit csodálkoznunk, hisz akár hányszor előfordul az emberi társadalomban is, hogy a legnemesb, fenkölt szellemű férfiak vívmányain élődiek tengetik létöket.

Legszebb látványt nyújt a sólyom az észlelőnek tavasszal, a szerelem korszakában. Társát röpkölési ügyességének bemutatása által igyekszik megnyerni, s fenn a magasban a legmeglepőbb szárnyalási gyakorlatokat teszi, annyi kecscesl, hogy még a természet iránt kevés fogékonysággal bíró szemlélő figyelmét is képes lekötöni. Ápril elején már készen van fészke, vagy a régi kitatarozva, s abban a hó végén 2—3 rozsdavörös alapszínű, barna foltokkal tarkált, tojás található. Juniushan már fiai vannak, melyeket mindkét ivar gondosan táplál. A fiatalok néhány hét múlva szárnyra kelnek, s szüleik által nemcsak a repülésben gyakoroltatnak, hanem a vadászatban is gyakorlati oktatást nyernek. Többször tanuja voltam ily meglepő jeleneteknek, melyek a természetbarát legszebb élményei közé tartoznak. Először szárnyalási gyakorlatokat kezdenek

olyformán, hogy fiaikat közbeveszik, azután amint zsákmányt vesznek észre, az öregek egyike nyilsebességgel fölemelkedik a magasba, a másik alászállva a föld felett szállong tova. A fenlevő alácsapva megragadja áldozatát, fölemelkedik vele, megfojtja s a magasból aláejti. A fiatal sólymok azonban neki repülnek az aláhulló madárnak. Ha sikerül egyiköknek annak elkapása, éles sivitással ad örömének kifejezést, ha nem bírják elkapni, felfogja az alant szállongó öreg, s társával szerepet cserélve, fölemelkedik, hogy a kísérletet megújítsa.

Késő ősszel a vándorsólymok nagy része délfelé vonul s kora tavasszal tér vissza.

Valamennyi sólyomfaj könnyen szelidíthető, s gazdája iránti ragaszkodásának sok jelét adja. E tekintetben a közönséges sólymok is kevésbé állanak mögöttes a nemes sólymoknak, s emlékezem gyermekkoromból, hogy N.-Enyeden több játszótársam tartott szelidített vércsesólymot, s azok mindenike szabadon röpkedve, kísérte gazdáját.

A tanulékonyság tekintetében is valamennyi sólyomfajon tútesz a vadászsólyom (*Falco candicans*. Jagdfalke). E sólyom sok vitára adott alkalmat az ornithologok között. Sokan azon meggyőződésben élnek még ma is, hogy valamennyi Island-, Grönland- és Szibériában élő vadászsólyom egy fajhoz tartozó, mások, közöttük az öreg Brehm, három fajra osztják.

Nekem az egyik faj kivételével a többi szabadban észlelni nem volt alkalmam, de magángyűjteményemben 19 példányt bírok, mindhárom tar-

tózkodási helyéről és mindeniket majd minden életkorszakából.

Ezen példányok pontos összehasonlítása által azon meggyőződésre jutottam, miszerint csakugyan három állandó, különfaj létezik; az izlandi vagy vadászsólyom (*Hierofalco candicans*. Jagdfalke), a sarkkörü (*H. arcticus*. Polarfalke) és a sziberiai (*Gierfalke*).

A két első második éves korában sokat hasonlít egymáshoz. Első éves korukban alig különböztethetők meg egymástól. Az izlandi sólyom hófehér hátán ékalaku, mellén karczokat képező fekete hoszfoltokkal tarkálva; a sarkkörü szintén fehér, de ennél a hosszú foltokat rövid keresztvonalok helyettesítik. A fiatalok galamb- vagy barnaszürkék.

A sziberiai életének minden korszakában fölül sötét sűrűsárga; farka világosabb sötéten csilkolva; hasa, melle sárgásfehér, sötét hosszukarczokkal, szóval amint Brehm Alfred helyesen megjegyzi: e madár a vándorsólyom nagyobb kiadásban.

Mindhárom faj jóval nagyobb valamennyi más sólyommal. A kinőtt nőstény 2 láb hosszú és 4 láb röptérjü, a him 5—6 hüvelykkel kisebb.

A vadászsólymok éjszakon a tengerparti szirteket lakják, azonban gyakran meglátogatják a közeli erdőket is.

Az egyszer választott fészkelő helyhez ép oly hűn ragaszkodnak, mint a sasok és keselyük. Lapplandban szívesen felkeresik nyáron át a Tundrákat, hol kérlelhetlen üldözői a vízi vadnak. Az év többi szakában főtáplálékukat hófajdok, nyulak és evetkék

képezik. A madárhegyeket, a tengeri madarak emez óriási költő telepeit is meglátogatják, s Rade maga látta, amint egy sólyom mindkét lábába egy-egy háromujju sirályt kapva föl repült tova.

A Lemminget, eme sajátos állatot, mely néha százezerekre menő csoportban vándorol egyik vidékről a másikra, a sólymok és a hóbagoly utjokban nyomon kísérik, mint nálunk a rózsaszínű csacsckár a vándorsáskákat.

Rade szerint ott, hol a fák sűrűsége miatt nem csaphat zsákmányára, lesbe áll.

Fészket nehezen hozzáférhető szirtpárkányokra vagy szirtüreggekbe rakja, s juniusban kezd költeni. Mindahárom faj tojása nagyon különböző egymástól. A sziberiai a legkisebb és legsötétebb színezetű; vörhenyes barna vörös márványzattal habolva.

Szokásaikban sokat hasonlítanak a vándorsólyomhoz, s röptük talán még emezénél is szebb. Meglepő látványt nyújt a fehér izlandi- és sarkövi sólyom, amint könnyeden tovaröpül hómezők felett, s éles körvonalba, vakító fehérén emelkedik ki a háttért képező sötétszürke horizonról.

A vadászsólymok fénykora a középkorral lejárt. Még e század elején itt-ott divatozott a sólymász, de ma már csak is Hollandia- s Daniában talál egyes kedvelőkre. Régen roppant drágán fizették a jól betanított sólymokat, s az azokkal való vadászat az uralkodók kedvencz mulatsága volt. I. Ferencz francia királynak egy fősólymára volt, ennek keze alatt 15 nemes ifju és 50 sólymász. Sólymot pedig 300-at tartott. V. Károly császár a Johannitarend lo-

vagjainak azon kikötés mellett adta át Málta szigetet, hogy neki évenként egy betanított fehér sólymot adjanak. A törököknek magyarországi uralma alatt Erdély- és Felső-Magyarországból a fényes portára évenként bizonyosszámu vándorsólymat kellett adókép küldeni.

Még csak egy pár évtized előtt a dán kormány évenként egy hajót küldött Izland szigetére, melyet sólyom-hajónak neveztek el, mivel az volt rendeltetése, hogy a szigetről vadászsólymokat hozzon. Ma már ezzel felhagytak, mindamellett most is gyakran kapni Koppenhágában élő sólymokat, és én is nem egyet láttam ott e szép madarak közül.

Laplandban és Skandináviában nem vadászsza-
őket senki, kivéve a természetbuvárt, daczára a kárnak, melyet okoz. Azonban ott oly nagy mennyiségben jönnek elé a vizimadarak a madárhegyeken, és a hófajdok a havason, hogy az okozott kár alig észrevehető, emellett azt állítják a norvégiaik, miszerint a vadászó angolok, kik csupa öldöklési vágyból ezer és ezer hófajdot lönek le, sokkal nagyobb pusztitást visznek véghez köztök, mint az ugynevezett szibériai vagy helyesebben lapplandi sólyom. Izland- és Grönlandban azonban, hol télen át a házak közelébe jönnek, kimélet nélkül üldözik, és ép ugy Éjszak-Ázsiában, hol még maig is használják vadászatra.

Ujabb időben itt-ott ismét megkisérték a sólymászatot divatba hozni.

Igy Franciaországban.

A sólymászat Franciaországban is — írja a »Vadász és versenylap« pár év előtt — sok századon

át virágzott, de a forradalom idején végkép elenyészett. Az első császárság alatt néhányan megkísérelték újra életbeléptetését, de Napoleon a sportnak általában nem nagy barátja lévén, nem igen pártolta, s a kezdemény csakhamar végét érte. 1838-ban báró d'Offémont részéről új kísérlet történt, s ennek nem volt sikere. Midőn a követek házában 1844-ben a mostani vadásztörvények hozattak, egy követ arra figyelmezteté a házat, hogy a sólymáztat egészen kimaradt a tervből. Kinevették őt, mint ki a hajdani hűbéri idők elavult szokását akarja felmelegíteni. Így aztán, midőn e sport néhány buzgó barátja két év előtt a sólymáztatot régi ős honába visszahozni akarta, törvény hiánya miatt sok nehézséggel kellett megküzdenie, s nem is boldogultak volna, ha a császár pártolásával nem találkozna.

Első nagy baj volt Páris közelében alkalmas sólymáztért találni. A következő év tavaszán a sólymok már meg is érkeztek Párisba, s tér nem lévén számukra, egyelőre vicomte de Granmaison vette magához Sologneba, hol azonban a vidéknek e célra kedvezőtlen volta miatt nem maradhattak. Ekkor M. Alfred Werlé, Montebello herczeg veje állt az ügy élére, s ennek állását a császár elé terjesztette, ki az új sólymáztatot különös pártfogásába vette, s engedelmet adott, hogy e sportot a chalonsi tábor terén, hol nincsenek mivelés alatti földek, szabadon lehessen gyakorolni. Így keletkezett 1864. őszén a champagnei sólymász-klub, melynek elnöke Werlé ur, tagjai pedig a francia aristokratiához tartozó előkelő vadászok. Az elegans sólymászöltö-

zék zöld kabát, veres mellény, zöld nadrág, térdig érő veres harisnya sárga kötővel és saruval. A szürke kalap XIII. Lajos korabeli, szögletes, melléje a klubb gombjai fölé gémtoll van tűzve, s körüle, mint az öltöny-hajtokán is, látható a paszománt, két arany-szalag közötti ezüst vonal az urak, s az ellenkező a szolgák számára. A klubb gombján arany mezőről domborodik ki egy öklön ülő, ezüsből kivert sólyom. Sok madárral bir a társulat, egyrésze idomítás alatt van s kitünő. Van nyolcz fiatal, hat egy éves sólyma, három galambász-, több szabda-, ölyüded- és nemes-vándorsólyma, melyeket Tunisból kapott, s van a sólymok idomítására való tömérdek más madara.

A chalonsi táborhely a hasonló nevű várostól négy mérföldnyire a Champagne terméketlen kopár részében fekszik, s 12,000 □ hectarnyi területű. Mész-rétegű kiaszott talaján csenevész növényélet teng. A nagy költséggel és szorgalommal mivelte egykori császári majorságföldeken zab- s néhány kertben zöldség tenyészik a katonaság számára. A sátrak és laktanyák mögött patakparton Mourmélon városka örmotlan házai térülnek el. Legszebb épülete a sólymászok háza. Gyepes kert van mellette a sólymok számára, melyek éjszakára a mindenféle sólymászati készülékkel díszített terembe jönnek. E terem felett a sólymászok lakszobái vannak, a ház többi részei a klubb tagjainak szállása.

A chalonsi táborban 1860. óta évenként érdekes lóversenyek tartatnak, melyekben eleinte csak katonák vettek részt, de most minden sportmannak nyitva vannak. A császár rendszeren a versenyek idején

szokta volt a táborot meglátogatni, s azért az új sólymászklubb ünnepélyes megnyitására is ezen időszak választatott. A császár 1864-ben nem jelent ugyan meg a táborban, de a megnyitás fényesen ütött ki. Mintegy háromszáz tiszt lóháton, mindenféle pompás fogatu hintó s nagy néző közönség a környékről és Párisból volt jelen az első s az ezt követő sólymászaton. A sólymok többnyire pólingokat és reznekeket fogtak. Különösen a reznek-fogások igen érdekesek: eme ritka és nemes szárnyasokat lőni alig lehet, oly óvatosak s oly távolról kelnek; a sólymok azonban, ha csak megláthatták, beérték s lecsaptak reájok.

Augusztus végén feloszlott a chalonsi tábor, a sólymász-klubb azonban ez idő óta szép sikerrel folytatta évenként sólymászatait.

Hogyan áll e klubb most, a nagy katasztrófa után . . . . nem tudjuk, de valószínű, hogy nemcsak Franciaországban, hanem másutt is jelentőségre fog jutni a sólymászati galambposták használata következtében, s már a legutóbbi német-francia hadjárat alatt is betanított sólymokkal fogdosták el a poroszok a francziák kiküldött postagalambjait.

XXIII.

Az utolsó virág.

Az első őszi viharok már lecsillapultak. A nap megint meleg sugarakat lövel alá az átlátszóan kék égről, mintha az őszi szelek s első könnyü derek által lekapott levelek helyett, egy uj tündöklő viránnal akarna kárpótolni.

És ez nem ábránd, nem képzeletszülte költői kép.

Egy szép harmatos reggelen a kellemes meglepetések egész serege vár reánk.

A láthatár sajátos, lágy kékszinben tündöklök, s oly átlátszó, hogy tekintetünk a szokottnál sokkal távolabb képes elhatolni. Ha az évet folytonosan ugyanazon egy vidéken töltöttük, akként tűnik fel e szép jelenet előttünk, mintha láthatárunk egyszerre tetemesen szélesbült volna, de egyszersmind valami oly sajátságos színezetet is vett fel a vidék, mi önkénytelenül melávé tesz. Mintha sugná egy titkos hang: ez szép, de mulandó álom.

Azonban a lég oly enyhe, jóltevéően melegítő, hogy vágunk ki a szép, mulandó perczeket élvezni künn a szabadban. Mindenütt tündöklő ezüst szálak len-

genek, itt-ott egy-egy haldokló virágra könnyű fátyolt vetve. Helyenkint szép erdei s mezei virágok nyílnak. Közöttük több tavaszi ismerősünk is; a nagy pimpinella, a kék szigoráll (*Veronica spicata*, kék macskafark), a harangvirágu encziána; az aranyos holgyomál (*Hieraceum aureum*; Habichtskraut) sat., hozzá még egész serge az érdekes lopvanószők-, gombák- és moháknak, melyek olyannyira kedvelik a nyirkos meleg őszi léget, tűnik fel szemeink előtt.

A legszebb, legmeglepőbb látványt ilyenkor azonban az erdő nyújtja.

Uj diszben tündököl. A tavasz reményzöldjét levetkezte s helyette tarka színvegyületbe öltözött; a fenyők sötétzöldje közöl, a nyír halavány, sápadt lombozata rí ki. Itt-ott, széljárta helyeken egész csoport tölgyek már lombtalan, erőteljes vázai tűnnek fel. Közöttük szétszórva halványzöld, sárga, aranyló foltok szép tarka vegyületben váltják fel egymást, és egymásba olvadva, bizonyos távolságból sajátos szinképet mutatnak, mely akarunk ellen is magára vonja figyelmünket.

Még néhány nap mulik el, s a lomberdő, mely közé nincs vegyülve tülevelű fa, ismét uj látványval lep meg. Egész lombozata vörös lángfényben ég. Ez utolsó istenhozzád, mint a hegyek mögé vörösen alábukó nap estbucsuja.

Ez időtájt az erdők és völgyek felett tovavonuló vándormadarak csapatai huzódnak el. — Utolsó nyári vendégeink ezek, a darvak, hattyuk, vadludak, rigók, melyek a magasból hangoztatják panaszos szavokat.

Ujlag méla érzés száll meg a hangok hallatára, mintegy borus sejtelem.

Mindenütt, minden az enyészet, a halálra emlékeztet; lombtalan fák, madarak búcsúhangjai, hervadó virágok, sivitó éjszaki szél!

Nem sokára elhangzik az utolsó madárhang is. Az erdő és cserje néma, hangtalan; csak nagyritkán károg egy-egy varju, dobol redves fán a zöldküllő (*Picus viridis* és *canus*) vagy megszólal egy kis ökörszem. Néha hideg éj után ez utóbbiak a cinkékkel, fakuszokkal kis társaságokba gyűlve össze, csatangolnak kerten és mezőn, olajnövénymagot, különösen a napraforgóét keresve. Az ily csatangolások azonban korán sem vig kirándulásokhoz hasonlíthatók, hanem a szükség által előidéztettek, s hidegebb napok bekövetkeztének biztos jelzői.

Kis szárnyasaink nem csalódnak.

Csakugyan könnyű éji derek állanak be, de ezek után melegen, majdnem tavasziasan süt fel a nap, és sok növényt virágzásra késztet. Ott a réten s erdőaljon tündökölnék a szép vörös és kék encziana, a verónika kis kék virágaival, a lándzsás-szirmu sárga pitypáng (*Löwenzahn*); a sugárzó virágu, szárnyaslevelű medvetalp; a füzéresvirágu utifű; a szép sugáros virágu fehér és veres csükküllő (*Centaurea*, *Flockenblume*). Az erdőszélen, s a kertek melletti eleven sövény levelei közül tarka vegyületben csüngenek elé a berekenye (*Eberesche*), meg a galyagonya veresbogyós és a szeder (*Brombeere*) kékesfekete gyümölcsei.

A kertekben éppen most tündököl gazdag szín-

pompában az aster (Gerepesin. Aster) számos különböző faja, mintegy diadalmaskodva nálánál szebb, kellemes illatú, hanem már elhunyt virágtestvérei felett.

Egy alkonyon a fák között lekaszált rétek s tarlók felett az éjszaki szél sivit el. Másnap pusztá minden. A mező és kert virágai elfeketülten, fonnyadt levelekkel semmivé téve, szép mult enyésző szomoru emlékeiként állanak ott, mint ama szép, büszke georginák, kerti violák, asterek. Egyetlen éj elégséges volt ily pusztulást előidézni. Mit ér, ha a nap a fellegetlen égen felragyogva az apró jegeczeket elolvasztja! Mező- és kertnek nem adhatja többé vissza gyönyörű virágdiszét, és mégis jóltevően hat szelid melegítő sugaraival, mintha kibékíteni akarna a látszólag elhalást jelző őszzsel.

E nap óta azonban gyorsan haladunk a tél felé.

A fák egymásra hullatják elsárgult lombozatukat. »Kezdetét vette a természet ama mütéte«, írja Sigismund Berthold »mely az öreg Homer ideje óta, ki az emberek életét a hulló levéllel hasonlította össze, annyi gondolkozó embert foglalkoztatott. Anélkül, hogy csak szellő is érné, egyik levél amásik után elválik szárától és aláhull; bár ez a kifejezés, mely a lomhán aláeső almára is alkalmazható, igen nehézkes, mert mindenik levél szépen, halkan gyűrűzve leng alá. És pedig minden fanemnek megvan saját levéltáncza. A hárs, szivalaku levelei másként lengnek alá, mint a juhar széles és a vadgesztenye ujjas levelei. Valamennyi, estében szép

csavarvonalt von, de a hajlások, a levél és szára közötti különböző suly miatt különbözők. Azonban ugyanazon fa egyes levelei sem egyformán hullanak alá. A nagyobbak gyorsabban, a dértől átáztatott feltünően gyorsan.«

.... És ha elmélázva órahosszant néztük a falevelek hullását, önkénytelenül kérdezzük: mi idézi elő a lombhullást? Sokan a legkülönbözőbb okoknak tulajdonították e természeti jelenség feltünését. Legtöbben azt hitték, hogy a fejlődő rügy taszítja le a száradó levelet. Utóbb földerték, hogy a gally végén, melyen a levél áll, a levélszár kezdeténél az idő hűsülésével, ősszel finom hártya képződik, mely fejlődve elválasztja a levelet a törzstől; ily módon a természet elősegítve a falevél halálát, óvja a vész- és pusztulástól az anyatörzst; mivel a gallyvégeken képződő hártya rendeltetése a külső hideg leget elzárni a növénytől, s azt ugyiszolva magába zárt, elvont életre utalni, míg ismét jó az öröm, dal, és az ifju élet ragyogó korszaka: a tavasz.

A falevél-hullás sem jelzi tehát a halált, mint ahogy azt a természetet nem ismerő érzelgős költők mondani szokták; hanem — ha szabad magamat így kifejeznem, — a gyönyör és alkotás között eltöltött idő után, a pihenés, csöndes nyugalom korszakának jöttét, melyben a növény magába visszavonulva, új erőt merit, a megújuló tevékenységre.

Egy biztosíték ez is a jövőre.

Hanem a legtöbb ember más szemmel nézi a természetet, s neme a csüggedésnek szállja meg, mikor eltűnnek a virágok, elnémul a madárhang, és

száraz csontvázakként állanak ott a lombfosztott fák. — Hátha még hideg őszi éjen vándorol tova a felületes szemlélő, és látja az őt körülvevő, mindenünnen nesztelenül fölemelkedő s tovaszálló kísérteties fehér alakokat! Egy kuczorgó, hosszú szakállú öreget, óriási női alakot, utána lengő fehér fátyollal, meg más szeszélyes alakzatokat, minőket csak felizgatott képzelő tehetség bír alkotni, s mindezek előbb halkan inganak, elhagyva helyöket a földön suhannak tova, vagy a légbe emelkedve szállanak el. Ezek a vizenyős helyek és melegforrások felett képződő késő őszi ködök, a bekövetkező havazók előhírnökei, a tél kezdetének jelzői.

És mégis, hacsak egy párszor derülten mosolyog alá a déli nap, elsárgult réteink megegyeszer felvirítanak. A halál sápadt színe helyett gyöngye kékes pír borítja el.

Kiviritott az utolsó virág, mely nagyobb számmal jelenik meg: a szép őszi kikerics.

Szépségén kívül ép ily szokatlan időben való megjelenése teszi érdekessé.

Ő is különböző gondolatokra szolgáltat alkalmat.

A szeliden mosolygó, de mérges virág »memento mori« azelőtt, ki a természetet nem ismeri. Ő daczára annak, hogy növényeink között egyik a leggyöngédebb alkotásuak közül, mégis merészen megy eléje a hidegnek, s akkor örvendeztet meg feltünése által, mikor a tél már beköszönteni készül, s nem egyszer mosolyg elő az első hó fehér leple alól, mintha vigasztalni akarna.

És ez ugyis van.

A szép hathasábu kékes piros virág, mely a kerti sáfrányra s némileg a liliumokra emlékeztet alakja által, késő megjelenésével a szebb korszak elenyészte s a természet haldoklására látszik emlékeztetni; pedig ép ellenkezőleg biztosítékot nyújt számunkra afelől, hogy ha a természet mintegy visszavonulva titkos műhelyébe, csöndesebben működik is a zordon évszak alatt, de működése perczre sem akad fenn, s elhervadt virágok anyagjából titkon új virágszönyeget sző, az új kikelet korára.

Igen, a kikerics vagy szebb nevén, az ősziike is erről tanuskodik. Hisz e gyöngéd kis virág sem hal el, mikor gyönyörű színezetű bokrétáját a hideg elfonnyasztotta, mivel virágja őszzsel minden levél nélkül buvik ki a földből. Felálló, lándzsás, lapos levelei csak a következő tavaszon hajtanak ki.

Ekként figyelmeztet e szerény virág is arra, hogy a természetben nincs halál, nincs szünetelés, csak átváltozás, s talán ép azért, hogy méginkább meggyőzzön efelől, néha tavaszon is kivirul, hogy mosolyogva »Isten hozott«-at intsen felénk, mint a hogy mosolyogva, biztatóan »Isten hozzád«-ot intett a megelőző őszen.